

İNSAN&İNSAN

BİLİM KÜLTÜR SANAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

YIL/YEAR: 4 SAYI/ISSUE: 12 BAHAR/SPRING 2017 ISSN: 2148-7537

MAKALELER / ARTICLES

SEVCAN BAŞBOĞA

*Anelik Sanatı: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde
Çocuğun Bedensel Kurgusu*

*The Art of Motherhood: Children's Bodily Construction in
Children's Periodicals During the Early Republic*

EZGİ KESKİN GAGA

Sosyal Medyada Kitle Çeviri Üzerine Bir Araştırma

A Study on Crowdsourcing Translation in Social Media

DOĞA BAŞAR SARIPEK

*"İhtiyaç" Kavramı Ekseninde Sosyal Koruma:
Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı*

*Social Protection on the Base of "Needs":
Basic Needs Approach*

OLKAN SENEMOĞLU

*Tüketim, Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü:
Karşılaştırmalı Bir Analiz*

*Consumption, Consumption Society and
Consumption Culture: A Comparative Analysis*

İNSAN&İNSAN

BİLİM KÜLTÜR SANAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

JOURNAL OF SCIENCE, CULTURE, ART AND THOUGHT

Hakkında

İNSAN&İNSAN Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi üç ayda bir elektronik olarak yayımlanan erişime açık hakemli bir dergidir. Bahar, Yaz, Güz ve Kış sayıları Nisan, Temmuz, Ekim ve Ocak aylarında yayımlanır.

İNSAN&İNSAN Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi çok alanlı bir dergidir. Çevre, edebiyat, eğitim, etik, felsefe, hukuk, iktisat, iletişim, işletme, sanat, siyaset, şehir, tarih, toplum, uluslararası ilişkiler, yönetim ve yöntem bilim alanlarında insana dair, özgün bakış açısına sahip akademik araştırmaya, inceleme ve çalışmalara yer verir. Dergiye gönderilen yazılar yayın kurulunun ön değerlendirmesinden sonra, anonim en az iki hakem tarafından incelenir.

İNSAN&İNSAN Dergisi Infobase Index, Citefactor, Google Scholar Index ve Türk Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır.

About

İNSAN&İNSAN Journal of Science, Culture, Art and Thought is an open access double peer reviewed journal which is published quarterly. The spring, summer, fall and winter issues are published in April, July, October and January respectively.

İNSAN&İNSAN Journal of Science, Culture, Art and Thought is a multidisciplinary journal. It includes academic researches, investigations and studies with a unique, human-related viewpoint on environment, literature, education, ethics, philosophy, law, economics, management, communications, art, politics, city, history, society, international relations, administration and methodology.

The papers sent to the journal are reviewed by two anonymous referees minimum after the preliminary evaluation of the editorial board.

İNSAN&İNSAN is indexed by Infobase Index, Citefactor, Google Scholar Index and Turkish Education Index.

İNSAN&İNSAN, Yıl/Year: 4 Sayı/Issue: 12 Bahar/Spring 2017

ISSN : 2148-7537

Elektronik Yayın Adresi : www.insanveinsan.org

Sahibi / Publisher:

Okur Yazar Derneği, Ayvansaray m. Yeni Usul s. no: 2. 34085 Fatih İstanbul Türkiye

İletişim / Contact: bilgi@insanveinsan.org

Yayın / Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. H. Emre Bağçe

Prof. Dr. Yüksel Dede

Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal

Doç. Dr. Ebubekir Ayan

Doç. Dr. Fatih Demir

Doç. Dr. Abdullah Özkan

Yrd. Doç. Dr. Harun Kırılmaz

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Sunay

Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Ebubekir Ayan

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Arş. Gör. Ali Mınarlı

Buşra Erimli

Halil Emre Deniş

E-posta: editor@insanveinsan.org

Danışma & Hakem Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ayşen Akkor Gül
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Filiz Aydoğan Boschele
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Bünyamin Bacak
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. H. Emre Bağçe
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel Dede
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Adem Doğan
Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Can Erbil
Boston College

Prof. Dr. Muhsin Halis
Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Esra Hatipoğlu
Nişantaşı Üniversitesi

Prof. Dr. Metin Işık
Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Özer Kanburoğlu
İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Birsen Örs
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Seçkin Özmen
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Kemalettin Şahin
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Banu Akdenizli
Yeditepe Üniversitesi

Doç. Dr. Artun Avcı
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Ebubekir Ayan
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Cemal Baltacı
Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Kaya Bayraktar
Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih Demir
Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Barış Doster
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Filiz Erdemir Göze
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Gülcan Işık
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Kutay Karaca
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. Hikmet Kırık
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Selçuk Koç
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Burcu Kümbül Güler
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Mahmut Masca
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Doç. Dr. Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekci
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Sadık Öncül
Batman Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özçağlayan
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Barış Özdal
Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah Özkan
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Hilmi Özkaya
Uşak Üniversitesi

Doç. Dr. İrfan Paçacı
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan Samur
Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Şükrü Sim
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Lütfi Sunar
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Rıdvan Şentürk
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet Şimşek
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim Şirin
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Soyalp Tamçelik
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah Taşkesen
Sakarya Üniversitesi

Danışma & Hakem Kurulu / Advisory Board

Doç. Dr. Coşkun Taştan
Polis Akademisi

Doç. Dr. Yıldırım Torun
Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. İnci Yakut
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Sinem Yıldırım Alp
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Yılmaz
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Sayım Yorgun
İstanbul Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Salih Akkanat
Gümüşhane Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Emre Ateş
İstanbul Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Edip Asaf Bekaroğlu
İstanbul Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Budak
Kocaeli Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Nilgün Çelebi Yıldız
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Adem Çelik
Kafkas Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Elif Demoğlu
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Anıl Ertok Atmaca
Karabük Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. İhsan Karlı
Kocaeli Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Atahan Birol Kartal
Beykent Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Nazım Kartal
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yasin Keleş
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Harun Kırılmaz
Sakarya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Koncavar
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Tuğrul Korkmaz
Aksaray Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yalçın Lüleci
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Haldun Narmanlıoğlu
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Otrar
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Seçil Özay
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Armağan Öztürk
Artvin Çoruh Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Doğa Başar Sarıipek
Kocaeli Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mert Sunar
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Sunay
Yalova Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Fatma Yurttaş Özcan
Sakarya Üniversitesi

Dr. Hakkı Cenk Erkin
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Abdullah Köktürk
Piri Reis Üniversitesi

Dr. Alparslan Nas
Marmara Üniversitesi

Dr. Erdinç Gülbaş
Dr. Ahmet Tetik

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

MAKALELER

ARTICLES

-
- SEVCAN BAŞBOĞA
*Anelik Sanatı: Erken Cumhuriyet Dönemi
Çocuk Dergilerinde Çocuğun Bedensel Kurgusu*
*The Art of Motherhood: Children's Bodily Construction
in Children's Periodicals During the Early Republic* 6
-
- EZGİ KESKİN GAGA
Sosyal Medyada Kitle Çeviri Üzerine Bir Araştırma
A Study on Crowdsourcing Translation in Social Media 31
-
- DOĞA BAŞAR SARIİPEK
*"İhtiyaç" Kavramı Ekseninde Sosyal Koruma:
Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı*
*Social Protection on the Base of "Needs":
Basic Needs Approach* 43
-
- OLKAN SENEMOĞLU
*Tüketim, Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü:
Karşılaştırmalı Bir Analiz*
*Consumption, Consumption Society and
Consumption Culture: A Comparative Analysis* 66
-

Annelik Sanatı: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocuğun Bedensel Kurgusu

SEVCAN BAŞBOĞA*
sevcanbasboga@gmail.com

Özet: 19 ve 20. Yüzyılda modern devlet yapılarının yükselmesine bağlı olarak ulus-devletin sınırlarının korunması, savunulması ve ekonomik kalkınma yoluyla güçlendirilmesi gibi amaçlar çerçevesinde insan faktörü ve üretken durumda olan neslin bedeni, sağlığı, üretkenlik kapasitesi devletler için gittikçe önem kazanan bir alana dönüşmüştür. Zira modern iktidar yapıları, sahip oldukları biyo politika perspektifi ile nüfusu düzenleme sorumluluğu çerçevesinde toplumların gelecek ekonomik, sosyal, siyasal refahları, güvenlikleri açısından tüm bu alanın iktidar mekanizması tarafından “düzenlenmesini” gerçekleştiriyorlardı. Bahsi geçen düzenleyici denetim mekanizmaları çerçevesinde odaklanılan konuların başında, sahip olunan nüfusun doğum, ölüm, yaşam süresi, doğurganlık oranları, genel sağlık düzeyi, salgın hastalıklar, hastalıkların sıklığı, hijyen ve beslenme gibi konular gelmekteydi.

Bu bağlamda Türkiye’de Cumhuriyet döneminde giderek güçlenen modern devletin oluşumuna paralel olarak nüfus ve nüfus ekseninde gelişen tüm süreçler devletin, temel müdahale alanlarının başında gelmiştir. Zira Cumhuriyetin kuruluş süreci öncesinde süren uzun savaş dönemlerinde, üretim ve savunma süreçlerinde aktif durumda olabilecek nüfusun önemli bir kısmının kaybedilmesi, kalanların ise güçsüz, sağlıksız, bakımsız ve salgın hastalıklarla boğuşuyor olması nüfus meselesinin, ülkenin geleceği açısından ne derece önemli bir mesele olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmada temelde erken Cumhuriyet döneminde nüfus ve nüfusun artırılması ve çocuklardan başlanarak toplumun sağlıklılaştırılması eksenli çabaların, çocuk dergilerine nasıl yansıdığı? Çocuk bakımı konusundaki yetersizliklerin neler olduğu? Bu yönde annelere ve ebeveynlere dönemin çocuk dergileri aracılığıyla ne gibi sağlık öğütleri, önerileri ve mesajlar verildiği? Gelecekte Cumhuriyetin yetişkin vatandaşları olacak olan çocukların gündelik hayatlarında hangi alışkanlıklara sahip olmalarının idealize edildiği sorularına yanıt aranacaktır. Bununla beraber tüm bu anlatı ekseninde ortaya çıkan ve erken Cumhuriyet dönemi nüfus perspektifinde idealize edilen çocuğun beden formunun nasıl bir beden olduğu ve bu beden yapısının, içerisinde yaşanan siyasal ve sosyal konjonktür ile olan bağı, neden böyle bir bedene ihtiyaç duyulduğu sorunsallaştırılacaktır.

Bu çalışmada erken Cumhuriyet döneminde, devletin çocuk dergileri aracılığıyla nüfusu yeniden düzenlemesinin hangi gerekçelerle, hangi yöntem ve öneriler eşliğinde gerçekleştiğine

* Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi.

Bu makale “Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Bedeni Ahlaki ve Terbiyevi Özellikleriyle İnşaedilen Çocukluk” başlıklı doktora tez çalışmamdan yararlanılarak oluşturulmuştur.

odaklanılmıştır. Bu çerçevede ülke nüfusunun artmasının önündeki en ciddi engellerin başında yaşanan çocuk ölümleri olduğu, bunu aşmanın yolu olarak da çocuk dergilerinde annelere ve ebeveynlere sağlıklı ve zinde nesilleri nasıl yetiştirmeleri gerektiği ile ilgili yöntem ve önerilere değinilmiştir. Böylece geleceğin sağlıklı beden yapısına sahip ve sağlık alışkanlıklarını yaşamın merkezine koyan yeni bir birey ve toplum anlayışının çocuk dergileri aracılığıyla nasıl inşa edilmeye çalışıldığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modern Devlet, Çocuk Dergileri, Çocuk Bakımı, İdealize Beden.

Giriş

19 ve 20. Yüzyılda modern devlet yapılarının yükselmesine bağlı olarak ulus-devletin sınırlarının korunması, savunulması ve ekonomik kalkınma yoluyla güçlendirilmesi gibi amaçlar çerçevesinde insan faktörü, hele ki üretken durumda olan neslin bedeni, sağlığı, üretkenlik kapasitesi, devletler için gittikçe önem kazanan bir alana dönüşmüştür. Modernite ile beraber daha fazla önem kazanan insan bedeninin sağlığı ve üretkenlik kapasitesinin, temelde modern devletin bireylerinin, daha çocukluk yıllarından itibaren sağlıklı, güçlü ve dayanıklı olarak yetiştirilmesine bağlı olduğu anlaşılır. Foucault'un da belirttiği gibi modern iktidar yapıları, sahip oldukları biyo-politika perspektifi ile nüfusu düzenleme sorumluluğu çerçevesinde toplumların gelecek ekonomik, sosyal, siyasal refahları, güvenlikleri açısından tüm bu alanın iktidar mekanizması tarafından "düzenlenmesini" gerçekleştiriyorlardı.¹

19 ve 20. yüzyıl başlarında da modern devlet yapılarının bahsi geçen düzenleyici denetim mekanizmaları çerçevesinde odaklandıkları temel konuların başında, sahip olunan nüfusun, doğum, ölüm, yaşam süresi, doğurganlık oranları, genel sağlık düzeyi, salgın hastalıklar, hastalıkların sıklığı, hijyen ve beslenme gibi konular gelmekteydi. Dolayısıyla modern devlet yapılarında, sahip olunan nüfus ve nüfusun niteliği, niteliği, özellikleri son derece önemli bir yerde duruyordu. Zira modern devlet için nüfus hem siyasal, hem de ekonomik gücü belirlemekteydi.² Bu bakış açısı modern iktidar yapıları açısından biyo-politiği oluşturan çıkış noktalarından birkaçını ve onun müdahale alanlarını gösterecektir³ ki konumuz açısından bakıldığında da Türkiye tarihinde, modern devletin oluşumuna paralel olarak nüfus ve nüfus ekserinde ortaya çıkan tüm süreçler, devletin temel müdahale alanlarının başında gelecektir. Bu çerçevede başta ülke nüfusunun arttırılması ve sağlıklı bir nüfusa sahip olunması çerçevesinde başlayan çözüm önerileri ile bu yöndeki düzenleme ve uygulamalar zamanla modern devletin ihtiyaç duyduğu sağlıklı bir nüfusa, bedene sahip bireyler/ vatandaşlar yetiştirme noktasında daha sistematik bir hale bürünmüştür. Bu bağlamda Cumhuriyet döneminde başta halk sağlığının korunması, ülke nüfusunun arttırılması, sağlıklı, nitelikli bir hale getirilmesi noktasından başlayan çözüm önerileri ile bu yöndeki girişim ve uygulamalar, Cumhuriyet yönetiminde benimsererek ve daha sistematik bir hale getirilerek, uygulanmaya çalışılmıştır.⁴

1 Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi 1*, çev. Hülya Tufan, 2. bs. İstanbul: Alfa Yayınları, 1993, s.143.

2 Foucault, *Cinselliğin Tarihi 1*, s. 31.

3 Michel Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, 6. bs. çev. Şahsuvar Aktaş İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013, s.250, 251.

4 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Çelik, "Atatürk Dönemi C.H.P ve Hükümet Programlarında Sağlık"

Cumhuriyet döneminde sağlık ve sosyal alanın düzenlenmesi çerçevesinde, bahsi geçen çalışmalar arasında üzerinde en fazla durulan konuların başında çocuk ölümlerinin azaltılması ve nüfusun arttırılması çabası bulunmaktaydı. Bu bağlamda ülke nüfusunun arttırılması, dolayısıyla doğumlar, çocuk bakımı ve hastalıklardan korunma, devletin odaklandığı ve üzerine politika geliştirdiği temel konuların başında yer almaktaydı.

Bu bağlamda ele alınan dönem içerisinde kitle iletişim araçlarının son derece yetersiz olduğu bir ortamda, ailelere, çocuklara, gençlere ulaşmanın en pratik yollarından biri de çocuk yayınları olmuştur. Bu tür yayınlar arasında çocuk dergileri önemli bir yer tutmaktaydı. Zira ele alınan dönem içerisinde yayımlanan çocuk dergilerinin ulaşmaya çalıştığı hedef kitle yalnızca çocuklarla sınırlı değil, aynı zamanda aile içerisinde çocuğun bakımı ve büyütülmesinden sorumlu olan ebeveynler ile okul öğretmenleri de⁵ bulunmaktaydı. Bu çalışmada örneklerine yer verilen dergilerde⁶ olduğu gibi dönemin çocuk dergisi olarak anılan yayınlar, dönemin bürokratları ya da görece aydın denebilecek kimseler tarafından çıkarılmıştır.⁷ Dergiler bu yönüyle Cumhuriyet yönetimi ile genellikle paralel denebilecek bir anlayış çerçevesinde, içerisinde yaşanan siyasal ve sosyal konjonktürün gerçekliğinden hareket ederek, dönemin ihtiyaç duyduğu özelliklere sahip hastalıklardan arınmış, sağlıklı, gülbüz, güçlü ve zinde bedenleri olan çocukları inşa etme amacı taşımıştır. Bahsi geçen amaçlar çerçevesindeki söylem, anlatı ve sağlıklı yaşam önerileri tam da Cumhuriyet rejiminin sahip olmayı umduğu nüfusun, bedensel inşasını oluşturmaya dönüktü. Bu nedenle dönemin çocuk dergileri, aynı zamanda siyasal iktidarın nüfus, sağlık ve sosyal politikalarının önemli araçlarından biri olarak düşünülmüştür.

Bahsi geçen amaçlar çerçevesinde yayımlanan çocuk dergilerinde çocukların yaşatılması, sağlıklı, sıhhatli tutulması konusuna dair yazılar oldukça geniş yer tutmaktadır. Bu yanı sıra çocuk bakımı konusu fiilen ailelerin denetiminde bir alan olmakla bera-

---

Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938) Bildiriler, Editörler: Mustafa Mutluer, Eren Akçiçek, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2009, s. 296-305. Mehmet Temel, *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Ankara: Nehir Yayınları, 2008, s.13, 14.

5 Erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan çocuk dergileri, daha geniş bir okuyucu kitlesi ile buluşabilmek amacıyla genellikle altı aylık ya da bir yıllık dergi aboneliğini teşvik etmişlerdir. Bu çerçevede yalnızca bireysel abonelikler değil, çocukların toplu olarak buldukları okul ve sınıf düzeyinde de abonelikler, hem okul yönetimlerine, hem de öğretmenlere önerilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, İstanbul: Kitabevi, 1999, 18, 19.

6 Bu çalışmada ele alınan dergiler Erken Cumhuriyet döneminde yayımlanmış çocuk dergileri ile çocuklara dönük sağlık içerikli dergilerden oluşmaktadır. Bu dergilerin seçilme nedeni; ele alınan dönem içerisinde yayımlanmış olmalarının yanı sıra, çalışmanın içeriğine dair malzeme içermesidir. Çalışma içerisinde yer verilen çocuk ve sağlık dergileri şunlardır; *Türk Çocuğu*, *Gülbüz Türk Çocuğu*, *Çocuk*, *Çocuk Haftası*, *Resimli Dünya*, *Asrın Çocuk*, *Yeni Yol*, *Ateş*, *Çocuk Sesi*, *Çocuk Duygusu*, *Doğan Kardeş*, *Cumhuriyet Çocuğu*, *Resimli Dünya*, *Çocuk Güneşi*, *Şen Çocuk*, *Resimli Mecmua*, *sağlık dergileri*, *Çocuk Bakımı*, *Çocuk Doktoru*, *Çocuk Salnamesi*, *Sıhhi Sahifler*, *Hayat ve Sıhhat*.

7 Bu çalışmada da yer verildiği üzere Erken Cumhuriyet döneminde ilk sayısı Teşrin-i evvel 1926 yayımlanan *Türk Çocuğu* dergisi, (daha sonra *Gülbüz Türk Çocuğu* adıyla 1935'e kadar 108 sayı olarak yayımlanır. Dergi 1936-1947 yılları arasında *Çocuk* adıyla 427 sayı yayımlanır.) dönemin Kırklareli Mebusu, Sağlık Bakanı ve Himaye-i Etfal Cemiyeti Başkanı Doktor Fuad (Umay) tarafından yayımlanmıştır. Bunun gibi diğer çocuk dergileri de genellikle dönemin aydın, yazar ya da eğitimcileri tarafından yayımlanmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, 173-214. Veysi Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı: Doktor Fuad Umay*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.

ber devletin de bu konuda sorumlulukları olduğu vurgulanır. Bu sorumluluk çerçevesinde çocukların, yalnızca doğdukları aileye ait olmadığı aynı zamanda devlete ait oldukları fikri geliştirilerek, özellikle çocuk bakımı konusunda yapılan hataların önüne geçmek, yaşanacak olası çocuk ölümlerini engellemek ve çocuk bakımı konusunda başta anneler olmak üzere ebeveynleri, toplumu bilinçlendirmek amacıyla çeşitli uyarılarda bulunulmuştur.⁸

Çocuk bakımı ve sağlığı konusunda ailelere, ebeveynlere ve temelde topluma yol göstermek amacıyla çocuk dergilerinde yer alan çocuk bakımı ve sağlığını korumaya dönük yazılar genellikle dönemin hekimleri tarafından kaleme alınmıştır. Bahsi geçen yazıların konusu, çocuğun henüz dünyaya gelmeden önceki sürecinden itibaren başlamaktadır. Bu yazılarda temelde annelere, ebeveynlere çocuk bakımının neden bu derece önemsenmesi ve bu konuda neler yapılması gerektiği tüm detaylarıyla anlatılır.⁹ Bu anlatılarda çocuk hıfzıssıhhasının, milletin müstakbel bir kuvveti olduğu, dolayısıyla bu konunun, ailevi bir konu olmaktan daha ziyade “milli” bir mesele olduğunun altı çizilir.¹⁰ Dolayısıyla da çocuk bakımı meselesi bu yönüyle milli devletin, “milli meselelerinden” biri olarak, yalnızca annelere, ebeveynlere, ailelere bırakılmayacak kadar ciddi ve önemli bir mesele olarak tanımlanır.¹¹ Erken Cumhuriyet dönemi çocuk sağlığı konusu, devlet perspektifinde “milli bir mesele” olarak somutlaşırken, toplumu oluşturan her bir bireyin, kendisinin ve çocuklarının sağlığına gösterecekleri özen ile aslında toplumun, devletin sağlığına önemli bir katkı yapacakları belirtilir. Bu yönüyle “... umumun hayrı, ferdin hayrına bağlıdır.” Denilerek toplumu oluşturan bireylerin kendi sağlıklarını korumak noktasındaki sorumlulukları aynı zamanda milli, toplumsal bir sorumluluk olarak kabul edilmiştir.¹²

“Annelik Sanatı”¹³ : Çocuk Dergilerinde Annelere Çocuk Bakımı Öğütleri

Erken Cumhuriyet döneminde, devleti sağlam bir şekilde ayakta tutacağına inanılan nüfusun, sağlam ve sağlıklı olması konusu, daha çocuğun dünyaya gelmeden önceki süreçte gözetilmesi gereken bir durumdur. Çocuk sağlığının, annenin gebelik süreci öncesinden itibaren başlayan bir durum olduğu, zira sağlıklı bir çocuk elde etmenin ilk koşulunun her bakımdan sağlıklı olan anne ve babaya sahip olmaktan geçtiği bilgisi önem kazanır. Diğer taraftan dergilerde, gebelik sürecinde bulunan bir annenin, bu süreçte yapması ve yapmaması gerekenler konusunda oldukça ayrıntılı anlatıların bulunduğu yazılarda, yazıyı kaleme alan hekim ya da yazar, tüm anlatı içerisinde konuya dair hiç bilgisi bulunmayan birine konuyu anlatır tarzda oldukça didaktik

8 *Türk Çocuğu*, “Bilmeyerek Yapılan Hayat Hırsızlıkları: Çocuklarımız Yalnız Bizim Değil Vatanındır da” s.3, (Kanun-ı evvel 1926):2. Zeki Mesut, “Çocuk Hakkında Günlük Arkadaşlarımız Ne Yazıyor.” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 40/Kanun-ı sani (1930), s.24.

9 *Türk Çocuğu*, “Bilmeyerek Yapılan Hayat Hırsızlıkları: Çocuklarımız Yalnız Bizim Değil Vatanındır da”, 3/ Kanun-ı evvel (1926), s.2.

10 Dr. Fatma Arif, “Çocuk Hıfzıssıhhası” *Çocuk Haftası*, (23 Nisan 1934/23 Nisan Özel Sayısı):75-83. Feridun Neşet Bey, “Sıhhi Sütunlar: Mukaddime” *Yeni Yol*, 28/15 Mart (1924), s. 2.

11 Zeki Mesut, “Çocuk Hakkında Günlük Arkadaşlarımız Ne Yazıyor: Çocuk Sıhhati” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 40/ Kanun-ı sani (1930), s.24.

12 *Çocuk Salnamesi*, “Çocuklarınıza İyi Bakınız” (1927): 32. Özmen (İstanbul sayı), “Çocuk” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 102/Haziran (1935), s.9-11.

13 “Annelik Sanatı: Bu Kutsi Sanatı Tamim Etme Sanatıdır” *Türk Çocuğu*, 14/Teşrin-i Sani (1927), s.21.

denebilecek bir üslup benimsemiştir. Dolayısıyla çocuk bakımı ve beslenmesi konusunu ele alan bu yazılarda, bir taraftan toplumda geçmişten gelen yanlış bilgilerin geçersizliğine vurgu yapılırken, diğer taraftan da bu sürecin en doğru haliyle nasıl olması gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Dergilerde, Türk kadınlarının çocuk bakımı konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları ve özellikle fenni-bilimsel bilgidен yoksun ve “cahil” olduklarının altı çizilirken,¹⁴ bu konudaki yetersizliğin kaynağında annelerin eğitimsizlikleri, çocuk yetiştirime konusunda “fenni bir usulü” bilmedikleri, takip etmedikleri gerçeğine işaret edilir.¹⁵ Zira çocuk bakımı konusunda, anne adaylarının, ebeveynlerin bildiklerinin kaynağında, “ya validesinden gördükleri, komşusundan duydukları ya da hocasından öğrendiği derme çatma, kulaktan dolma bilgiler” bulunduğu,¹⁶ bilinen bu bilgilerin de “hurafelere ve bu hurafelerden üretilen koca karı ilaçlarına” dayandığı konu edilir. Bu yanıyla temelde toplumda çocuk bakımı konusunda bilimsel yöntemlere dayalı bir bilgi birikiminin olmadığı, bu nedenle de çocuk bakımı konusunda genel olarak Türk kadınlarının zorlandıkları ve genellikle çocuklarının, ya sürekli hasta olduğu ya da bir yaşını doldurmadan hayatlarını yitirdikleri vurgulanır.¹⁷ Bununla beraber bu konuda yapılması gereken öncelikli şeyin, özellikle annelerin, eğitim düzeylerinin yükseltilmesi gerektiğidir. Ebeveynlerin, çocukların bakımı, temizlik, hijyen alışkanlıkları, hastalıklardan korunması konularında alacakları eğitimler ve yapılacak bilgilendirmeler ile bu konudaki sorunların zamanla aşılmasının mümkün olacağı kabul edilir.¹⁸

Çocuk Dergilerinde, ele alınan dönem içerisinde, yaygın olan çocuk ölüm oranlarını azaltma, sağlıklı çocuk yetiştirme usulleri, hastalıklardan korunma, salgın hastalıklarla mücadele çerçevesinde genel olarak yirmili ve otuzlu yıllarda oldukça yoğun bir bilgilendirme ve tartışma yürütüldüğü görülür. Bu bağlamda Avrupa’da, çocuk bakımı konusunda en başarılı olan ülkeler tespit edilmeye çalışılır. Bu konuda temel kriter olarak çocuk ölüm oranları esas alınır. Genel olarak Avrupa ülkelerinin, bu konuda başarılı bulunduğu, ancak ölüm oranlarının düşüklüğü ve çocuk yetiştirme usullerindeki başarı açısından Almanya ve Norveç’in ön planda olduğu görülür.¹⁹

Çocuk bakımı ve yetiştirilmesi konusunda ön plana çıkan ve bu konuda model alınması gereken ülkenin ağırlıklı olarak Almanya olması gerektiği belirtilir.²⁰ Ancak çocuk hastalıkları mütehassısı olan Dr. Ali Şükrü Bey, Avrupa’da uygulanmakta olan

14 Dr. İhsan Hilmi Bey, “Doktor İhsan Hilmi Bey Diyor ki: Çocuk Bakımında En İyi En Muvafık Usul” Çocuk Haftası, c.2/23 Nisan (1930), s.72, 24.

15 Dr. Rıza Tahir Bey, “Çocuk Bakımına Ait Öğütler”, *Türk Çocuğu*, 14/Teşrin-i Sani (1927), s. 18,19. Özmen (İstanbul sayı), “Çocuk” 9-11.

16 Dr. Rıza Tahir Bey, “Doğumundan İtibaren Sütten Kesilinceye Kadar Çocuk Bakımı” *Türk Çocuğu*, 14/Teşrin-i sani (1927), s. 18, 19.

17 Çocuk Salnamesi, “Tabibi Beklerken” (1927) 26-27.

18 Dr. Rıza Tahir Bey, “Doğumundan İtibaren”, 18, 19. Dr. M.Ç, “Çocuk Nasıl Büyütülür” *Sıhhi Sahifeler*, 5/15 Mayıs (1924), s.80.

19 Dr. Niyazi Ali Bey, “Çocuk Nasihat Yuvaları: Doktor Niyazi Ali Bey’in Fikri” Çocuk Haftası, c.2/23 Nisan (1930), s. 77, 78. Bu yazıda Norveç’te çocuk ölüm oranları binde 79 olarak Avrupa ülkeleri içerisindeki en düşük oran olarak gösterilir.

20 Dr. Niyazi Ali Bey, “Çocuk Nasihat Yuvaları”, 77, 78.

bu usullerin, "... memleketimizin bazı mücerrep ve faydalı olan usulleri ile birleştirerek, bu suretle çocuk büyütülmesi konusunda bir hattihareket çizilmesi" gerektiği, bununla beraber çocuk bakımı konusunda model alınması gereken Almanların, bu konuda önemli bir ilerleme kaydederek, hem konuyu en teferruatlı şekilde inceledikleri, hem de konuya dair en pratik ve kolay yöntemi buldukları belirtilir. Almanların, özellikle çocuk beslenmesi, çocuk terbiyesi ve çocuk eğitimi konularını inceleyip, bu yönde basit, pratik toplum için en faydalı yöntemleri geliştirmiş oldukları, zira Almanya'da annelerin, çocuklarını hep bir düzen ve sistem içerisinde yetiştirdikleri vurgulanır. Alman çocuk yetiştirme usulünde, çocukların belli saatlerde uyuyup belli saatlerde uyandıkları, belli saatlerde beslenip, temizlik alışkanlıklarını da bu sistem içerisinde gerçekleştirdikleri ortaya konur. Dolayısıyla çocuk bakımı meselesinin, Almanya'da anneler ve ebeveynler tarafından belirlenmiş bir sistem dâhilinde yürütüldüğü böylece annelerin, çocukların esiri olmadıkları, bununla beraber çocukların da anneye büyüme sürecinde yük olmadıkları bir döngü tasvir edilir.²¹

Çocuk bakımı konusunda çocuk dergilerine bakıldığında, çocuk bakımı ile ilgili önem ve hassasiyetin, annenin henüz gebelik aşmasında iken başlaması gerektiği yönündedir. Zira annenin sıhhati, çocuğun sıhhatli olması yönünde de büyük önem taşımaktadır.²² Annenin bu süreci dengeli ve sağlıklı bir şekilde geçirebilmesi için hem beslenme ve jimnastik faaliyetlerine, hem de hastalıklardan korunmaya özen göstermesi gerektiği vurgulanır.²³ Bu dönemin bahsi geçen gerekleri yerine getirildiği takdirde çocuğun gelişiminin de normal ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşeceği belirtilirken, dergilerde bu sürece dair yapılması gerekenler konusunda Almanya ve Avusturya örneklerinden hareket edilir.²⁴ Bahsi geçen bakım sürecindeki hataların, hem annenin, hem de çocuğun çeşitli hastalıklara yakalanmasına zemin hazırlayacağı, bu konudaki daha ciddi hataların ise çocuğu ölüme götürebileceği riski taşıdığı belirtilir.²⁵

Ancak yukarıda bahsi geçen sürecin, normal olmayan bir şekilde cereyan etmesi halinde bebeğin vaktinden önce doğmasının da mümkün olacağı, bu şekilde doğan çocuklara nasıl bir bakım yapılması gerektiği de yine Almanya'da, Berlin'deki bir hastanenin, erken doğan çocuklar için ayrılmış bölümünden hareket edilerek anlatılır.²⁶ Bununla beraber Dr. Ali Rifat, yeni doğan bir çocuğun sağlıklı olup-olmadığını onun fiziksel görüntüsüne bakarak anlamının mümkün olduğunu belirtir. Zira buna göre, sağlıklı bir çocuğun "rengi taze, cildi parlak, elleri sıkı, iştah ve uykusu iyi, hazmı mükemmel, vezni ise muntazamdır."²⁷

21 Dr. Ali Şükrü Bey, "Çocuk Bakımı İlmi: Dr. Ali Şükrü Bey'in Mütalaası" Çocuk Haftası, c.2, /23 Nisan (1930), s. 75, 76.

22 Çocuk Salnamesi, "Annelerin Sıhhati Umumun Sıhhati", (1927), s. 129, 130.

23 Dr. Ali Şükrü Bey, Yeni Doğmuş Çocukların Bazı Hususiyetleri, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 9/1 Haziran (1927), s. 1-7. *Gürbüz Türk Çocuğu*, "Baş Başa: Doğum ve Çocuk Himayesi", 49, /Teşrin-i evvel (1930), s. 3. Çocuk Salnamesi, "Sağlığınıza Muhafaza Etmek İsterimsiniz?" (1927): 87-88.

24 *Gürbüz Türk Çocuğu*, "Annelere Çocuk Bakımı Öğütleri", 58/Temmuz (1931), s. 8.

25 Dr. Ali Şükrü Bey, "Sağlam Çocukların Muhtelif Aylarında Bulunması Lazım Olan Evsaf", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 8/1 Mayıs (1927), s. 5-10 Bu konuda ayrıca bkz. "Uyanıklar Mektebi Çocuklarının Sıhhat Cetveli" *Türk Çocuğu*, 4/Kanun-ı sani (1927), s. 6, 7.

26 *Gürbüz Türk Çocuğu*, "Vaktinden Önce Doğan Çocuklar", 66/Mart (1932), s. 7, 8.

27 Dr. Ali Rifat, "Çocuk Memleketin Varlığı, Ümidi, İstikbali Her şeydir" *Gürbüz Türk Çocuğu*, 81/Temmuz

Çocuk dergilerinde yazı yazan dönemin çocuk hekimleri, annelere, çocuğun bakımı konusunda sıklıkla, “Çocuklarınızın sıhhati konusunda gerekli fenni ve sıhhi bilgiye sahip misiniz? Bunlar yalnız nazariye halinde midir? Yoksa tatbikat halinde midir? Çocuğunuzun sıhhatindeki noksanlıkları biliyor ve bunları takip ve tedavi ettirmeye çalışıyor musunuz?” şeklindeki sorularla uyarılarda bulunarak, bu konuda bir farkındalık yaratmak istemişlerdir.²⁸

Çocuk yetiştirmenin, büyütmenin dahası sağlıklı ve zinde bedenleri olan çocuklara sahip olmanın pek de kolay olmadığı, zira bu konuda mesafe kat etmenin zorluğu sıkça vurgulanmıştır. Bu zorlu konuda annelere yardımcı olmak üzere çocuk dergilerinde, sıklıkla “Annelere, çocuklar için sıhhi öğütler” başlıklı yazılarla bu konudaki zorluğu aşmak, anne ve çocuk sağlığı bakımı konusunda en sağlıklı ve bilimsel bilginin, gündelik bir dille anlatılmasına çalışılmıştır.²⁹ Çocuk dergilerinde çocuktan, çocuk bakımından, çocuğun yaşatılması ve sağlıklı hale getirilmesinden sorumlu asıl kişinin anne olduğu, bu zor, meşakkatli görevin verildiği annelerin hem bir canlıya-bebeğe hayat verdiği hem de ona gerekli bakımları sağlayarak aslında “kutsal” bir görevi üstlendiği ortaya konur. Dergilerde sıklıkla üzerinde durulan ve “annelik” ekseninde kutsallaştırılan görev ve sorumluluklar, dönemin anne olan kadınlarının en önemli işi, görevi, hatta doğuştan getirilen bir sorumluluğu olarak vurgulanmıştır. Bu yanı sıra dönemin yaygın söyleminde, annelik, çocuk bakımı ve kutsallık arasında bağ kurularak annenin, çocuğuna iyi bakması ile kutsal bir görevi icra etmesi özdeşleştirilmiştir.³⁰

“Gürbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir”³¹: Çocuğun Temizlik-Hijyen, Uyku, Giyinme Alışkanlıkları

Gebelik sürecini ve doğum aşamasını takip eden dönemde, yani yeni doğmuş olan çocuklara nasıl bir bakım yapılması ve henüz doğmuş olan çocuğun “hususiyetlerinin” neler olduğu belirtilirken, yeni doğan çocuğun evde geçireceği ilk zamanlarda yapılması gerekenler adım adım ve tüm ayrıntısıyla ebeveyne anlatılır.³² Bu anlatıların hedefinde genellikle anne olsa da babaların da ebeveyn olarak sorumluluk almaları gerektiği zaman zaman hatırlanacaktır.³³

(1933), s. 13-18.

28 Fatma Reşid, “İçtimai ve Sıhhi Dertlerimizden Biri: Doğduktan Sonra Ölen Çocuklar Değil Doğmadan Ölen Çocuklar Meselesi” *Türk Çocuğu*, 16/Kanun-1 sani (1928), s. 1-3. Dr. Ali Şükrü Bey, “Sağlam Çocukların”, 5-10. Bu konuda ayrıca bkz. “Uyanıklar Mektebi Çocuklarının Sıhhat Cetveli” *Türk Çocuğu*, 4/Kanunun-1 sani (1927), s. 5-10.

29 “Annelerle Çocuklara Sıhhi Öğütler” *Türk Çocuğu*, 4/Kanunun-1 sani (1927), s. 33, 34. *Türk Çocuğu* “Ebeveynin Günahları”, 4/Kanunun-1 sani (1927), s. 13-15. *Türk Çocuğu*, “Çocuğunuza Rehber Olunuz”, 4/Kanun-1 sani (1927), s. 1. *Türk Çocuğu*, “Ebeveynin Vazifeleri ve Ebeveynlik”, 2/Teşrin-i sani (1926), s. 1.

30 “Annelik Sanatı: Bu Kutsi Sanatı Tamim Etme Sanatıdır” *Türk Çocuğu*, 14/Teşrin-i Sani (1927), s. 21.

31 Tarhan Taraç, “Gürbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir” *Türk Çocuğu*, 2/Teşrin-i sani (1926), s. 8-9.

32 Ali Şükrü Bey, “Doğacak Çocuklar İçin Sıhhi Ne Gibi Hazırlık Yapılmalıdır?” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 5/Şubat (1927), s. 4-7. Aynı yönde bilgi için bkz. “Çocuk Bakımına Ait Öğütler”, *Türk Çocuğu*, 16/Kanun-1 sani (1928), s. 14, 15. Selim Sırrı, “Genç Annelerle Hasbıhal: Yeni Doğan Yavrular İçin Umumi Tavsiyeler” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 28/Kanun-1 sani (1929), s. 6. Dr. Fahriye, “Çocuğun Ruhi Oluşu” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 103/Temmuz (1935), s. 14-17.

33 Prof. Dr. İhsan Hilmi, “Yeni Doğmuş Çocuk Karşısında Babanın Vazifesi” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 81/Temmuz (1933), s. 19-21 Çocuk Doktoru, “Süt Çocuğu Bakımı” 1/Nisan (1946), s. 18, 19.

Çocuk bakımı anlatısı dâhilinde; yeni doğmuş olan bir çocuğun evdeki ilk zamanlarında yapılması gerekenler ortaya konurken, sıhhi çocuk yuvası nasıl olmalıdır? Sorusu ekseninde çocuğun evdeki odasının konumu, yatağı, odada bulunması gereken eşyalar, odanın temizliği, havalandırılması gibi hususlar oldukça ayrıntılı bir şekilde belirtilir.³⁴ Ancak anladığımız kadarıyla bu anlatılarda resmedilen çocuk yuvası dönemin koşulları düşünülecek olursa genellikle kentli, orta sınıf ailelerin sahip olabileceği olanaklar çerçevesinde organize edilebilecek niteliktedir. Toplumun % 80'ninin köylü olduğu erken Cumhuriyet toplum yapısı içerisinde, bahsedilen çocuk bakımı ve yetiştirilmesi olanakları, sıradan bir aile için tam olarak yerine getirilmesi kolay olmayacak koşulları içermektedir. Ancak bahsi geçen dergilerde sağlıklı bir çocuğun büyütülmesi ve bakımı çerçevesinde idealize edilen tablo, kentli orta sınıf bir ailenin olanakları esas alınarak resmedilmiştir.

Yeni doğmuş çocuklar için üzerinde en fazla durulan konulardan biri de çocukların temizlik ve hijyeni meselesidir. Çocuk dergilerinde, özellikle yeni doğan çocukların, steril bir ortamda olması ve annesi dışındaki insanların çocukla temas etmemesi gerektiği konusu oldukça önemsenmiştir. Zira dönem içerisinde çocuk ölümleri açısından da “felaket” olarak adlandırılacak olan salgın hastalıkların bulaşmasının temel sebeplerinden biri ve en yaygın olanı da hastalıklı kimselerin çocukla temas etmesidir.³⁵

Yeni doğan çocukların temizliği konusunda dikkat çekilen diğer bir konu, çocuğun göbek bağının temizliği ve pansumanıdır. Zira yeni doğan çocuklarda bu bölgenin temizlik ve hijyenine dikkat edilmediği takdirde çocuğun mikrop kapması ve rahatsızlanmasının kaçınılmaz olacağı, bunun da çeşitli hastalıklara sebep olacağıdır.³⁶ Bunun dışında çocuğun gündelik temizliğinde banyonun önemli bir yeri olduğu ve bebeklerin haftada birkaç kez ılık su ile yıkanmaları gerektiği, ilerleyen süreçte ise çocuğun soğuk su ile yıkanmasının³⁷ vücudunun direnç kazanmasında etkili olacağı üzerinde durulur.³⁸ Bununla beraber güneş banyosunun da çocuğun, başta kemik ve cilt gelişimi olmak üzere vücudu üzerinde olumlu etkileri olduğu³⁹ ayrıca, güneş banyosu ve genel olarak güneş kürlerinin, çocuğun hastalıklardan korunmasında de-

34 Bu anlatılarda henüz doğmuş olan çocukların odasının ısı derecesi, havalandırılması, güneşe olan konumu, çocuğun yatağının duruşu ve nasıl olması gerektiği, çocuğun odasında bulundurulması gereken eşyalar, çocuk odasının temizliği gibi konular tüm ayrıntısıyla ortaya konmuştur. Ali Şükrü Bey, “Doğacak Çocuklar İçin Sıhhi Ne Gibi Hazırlık Yapılmalıdır?” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 5/Şubat (1927), s. 4-7. Aynı yönde bilgi için bkz. “Çocuk Bakımına Ait Öğütler”, *Türk Çocuğu*, 16/Kanun-1 sani (1928), s. 14, 15. Selim Sırrı, “Genç Annelerle Hasbihal: Yeni Doğan Yavrular İçin Umumi Tavsiyeler” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 28/Kanun-1 sani (1929), s. 6.

35 Dr. Asım İyen, “Hekim Öğütleri: Çocuk Bakımı”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 95/İkinci teşrin, (1934), s. 16. “1001 Soru ve Cevap: Sabun Niçin Temizler, Niçin Yıkar” *Şen Çocuk*, 5/5 Aralık (1945), s. 2.

36 Dr. Ali Rifat, “Çocuk Sıhhati ve Bunun Ehemmiyeti” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 81/Temmuz (1933), s. 13-18.

37 Dr. Ali Şükrü Bey, “Banyonun Faideleri ve Sıhhi Banyo Usulleri” *Türk Çocuğu*, 7/Nisan (1927), s. 15-18. Rıza Tahir Bey, “Yeni Doğan Çocukların Temizliğine Dikkat Etmek Ana ve Babaların En Büyük Vazifesidir.” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 29/Şubat (1929), s. 12, 13. Dr. Fahrettin Kerim, “Çocuk Banyosu” *Sıhhi Sahifeler*, 8/15 Ağustos (1923), s. 125. Hasan Ali Ediz, “1001 Soru ve Cevap: İnsanlar Ne Zamandan Beridir Yıkanyorlar?” *Şen Çocuk*, 4/28 Kasım (1945), s. 9. Emin Şükrü, “Çocuk Yetiştirmek Büyütmek İnce Bir Sanattır” *Türk Çocuğu*, 11/Ağustos (1927), s. 12-15.

38 Dr. Rıza Tahir Bey, “Doğumundan İtibaren” 18, 19. Dr. İhsan Hilmi Bey, “Çocuk Bakımında En İyi Usul”, *Çocuk Haftası*, c.2/23 Nisan (1930), s. 72-74.

39 *Gürbüz Türk Çocuğu*, “Çocuklara Güneş Banyosu Yaptırınız”, 34/Temmuz (1929), s. 5, 6.

niz havası, iklimi ve deniz suyunun da oldukça yararlı olduğudur.⁴⁰ Ancak güneşte kalma süresinin ve güneşin konumunun, güneş banyosunda dikkat edilmesi gereken en önemli husus olduğu, çocuğun ten rengi ve yaşına göre güneşte kalma süresinin ayarlanması gerektiği belirtilir.⁴¹ Çocuklarda temizlik alışkanlıklarının oluşumunda ailenin çok önemli bir rolü olduğu, zira çocukların ilk temizlik ve yaşam alışkanlıklarını da aile içerisinde kazandıkları belirtilir.⁴² Bu yanı sıra ailelerin, bebeklik sürecinden çocukluğa evrilen dönemde çocuklara gündelik yaşam içerisinde uymaları gereken temizlik ve hijyen alışkanlıklarını kazandırmaları, çocukların mikroplardan ve salgın hastalıklardan korunmaları açısından oldukça önemli olduğu üzerinde durulur.⁴³ Bahsi geçen ve üzerinde sıklıkla durulan alışkanlıklardan biride çocukların genel sağlığı için her gün dişlerin, yemeklerden sonra fırçalanması gerektiğidir. Zira ele alınan dönem içerisinde çocukların ve yetişkinlerin en sık yakalandıkları salgın hastalıklardan olan veremin başlaması ve bedende gelişiminde genel olarak ağız ve diş hastalıkları da etkili olmuştur. Bu nedenle ağızda oluşacak mikrobik ortamın pek çok salgın hastalığa zemin hazırlayacağı bunu önlemenin tek yolunun ise ağız ve diş bakımı, temizliğinin her gün düzenli olarak yapılması gereğidir.⁴⁴

Çocuk dergilerinde, çocukların daha çocukluk yıllarından itibaren sahip olmaları gereken sağlıklı yaşama kuralları ve temizlik alışkanlıkları sıklıkla hatırlatılmıştır.⁴⁵ Böylece daha çocukluk ve okul yıllarında kazanılan temizlik alışkanlıklarının gelecek yaşamlarında da gündelik yaşam alışkanlıklarının temellerini oluşturacağı belirtilir. Böylece Cumhuriyetin idealize ettiği ve modern toplumların gündelik yaşam

40 Dr. G. Barrund, "Çocuklarda Güneş Banyosu ve Kürlerin Tekniği" *Gürbüz Türk Çocuğu*, 66/Mart (1932), s. 12, 13. Lokman Hekim, "Hekim Öğütleri: Hava Banyosu" *Çocuk Duygusu*, s. 27 (20 Eylül 1937): 13.

41 Lokman Hekim, "Güneşte Derisini Yakanlara Üzülüyorum" *Çocuk Duygusu*, 48/26 Ağustos (1938), s. 1. Ateş, "Güneş Büyük Düşman" 28/7 Haziran (1938), s. 6. *Yeni Yol*, "Güneş Nasıl çarpar" 68/19 Mart (1925), s. 709.

42 *Türk Çocuğu*, "Temiz Aile Manzumeleri", 1/Teşrin-i evvel, (1926), s. 4.

43 Çocuk Sesi, "Mehlika Ablanın Nasihatleri" 69/7 Mayıs (1931), s. 13. *Cumhuriyet Çocuğu*, "Canını Seven Her İnsanın Bilmesi ve Uyması Gereken Kurallar" 25/20 Nisan (1939), s. 419. Sezai Bertan, "Temizlik ve İntizam" *Çocuk Güneşi*, 6/28 Ekim (1950), s. 5. *Yeni Yol*, "Hekim Aksungur Bey'in Öğütleri: Temizlik" 66/5 Mart (1925), s. 689, 699.

44 *Gürbüz Türk Çocuğu*, "Diş Fırçası Ailesinin Hikâyesi" 20/Mayıs (1928), s. 16, 17. Dr. Şadiye Muhiddin, "Diş Bakımı ve Sıhhatimiz" *Gürbüz Türk Çocuğu*, 74/Birinci Kanun (1932), s. 15-17. Dr. Şadiye Muhiddin, "Dişleri Koruma Usulleri" *Gürbüz Türk Çocuğu*, 87/Şubat (1934), s. 30, 32.

45 Bu kurallar şöyle sıralanmıştır;

"Her vakit temiz hava teneffüs ediniz.

Oynarken ve çalışırken temiz hava alınız.

Mümkün olduğu kadar temiz havada kalınız.

Uyurken pencereleri açık bırakınız.

Ağzınızla değil burnunuzla nefes alınız.

Haftada en az bir kez yıkanınız.

Elbiselerinizi temiz tutunuz.

Mektepte rahlede dik durunuz.

Evinizi ve mektebinizi kirletmeyiniz.

Yatmadan evvel dişlerinizi yıkayınız.

Yerlere tükürmeyiniz.

Ağzınıza olur olmaz şey koymayınız.

Yemeğe giderken ve abdesthaneden çıkarken ellerinizi yıkayınız." *Türk Çocuğu*, "Bu Kaideleri Ezberleyinceye Kadar Okuyunuz", 23 (Ağustos, 1928): 21.

alışkanlıklarını oluşturan, temizlik hijyen kurallarını bilen çocuklar gelecekte sağlıklı ve salgın hastalıklardan arınmış bir toplumun temellerini atmış olacaklardı.⁴⁶

Çocukların bakımı sürecinde, üzerinde durulan konulardan biri de çocukların gelişimi açısından oldukça önemli bulunan, çocukların ve buldukları ortamın uygun aralıklarla havalandırılması meselesidir. Bu bağlamda evlerin inşası aşamasında dahi dikkat edilecek konuların başında evin havalandırılmasını kolaylıkla sağlayacak şekilde inşa edilmesi telkin edilir.⁴⁷ Bu yanıyla çocukların ilk doğdukları günden itibaren açık ve temiz havaya ihtiyacı olduğu, zira açık ve temiz havanın, bütün vücut fonksiyonları için olmazsa olmaz bir önemi bulunduğu gerçeğidir.⁴⁸ Hasta, zayıf ve çelimsiz çocuklara dönük tedavilerin de açık havada yapılması önerilirken,⁴⁹ buna karşın kapalı ortamlarda yetişen çocuklarda ilk fark edilen şeyin, çocuğun yeterince büyüyüp gelişmediği ve uzuvlarının yaşlılarının gerisinde bir gelişme ortaya koyduğudur. Burada açık havadan kast edilen şeylerden birinin de, çocukların güneş alması ve başta kemik gelişimi olmak üzere beden gelişimini sağlıklı bir şekilde sağlamasıdır.⁵⁰ Zira havasız ortamlarda güneş görmeden yetişen çocukların, sıklıkla hasta olduğu, ciğerleri ve bedeninin de yeterince güçlü olmadığı bundan dolayı vereme ve diğer hastalıklara da yakalanma olasılığının daha fazla olduğu vurgulanır.⁵¹ Havasız kalan çocukların aynı zamanda “güzel” çocuklar olmadığı, zira dergilerin idealize ettiği “gülbüz çocuk güzelliğinin” bu çocuklarda olmadığı, kısacası idealize edilen sağlıklı, güçlü, gülbüz, zinde Türk çocuğunu elde etmenin yollarından birinin de mutlaka çocukların açık havada ve güneş görerek büyümeleridir.⁵²

Oyun yaşına gelmiş olan çocukların ise özellikle iyi havalarda, yaz aylarında sıklıkla açık havada olmaları ve oynamaları önerilir. Açık havanın insanı zinde yaptığı, atletten uzaklaştırdığı, müşahede ve muhakeme kudretini arttırdığı, çocuğu her daim cevval kıldığından bahsedilir.⁵³

Çocukların bakımı, büyüme ve gelişme süreçlerindeki en önemli faktörlerden biri de zamanında ve yeterli düzeyde uyumalarıdır.⁵⁴ İlk bir yaş içerisinde bebeklerin günde

46 Ş.Orhan, “Temizlik ve İntizam” Çocuk, 131/24.3.(1939), s. 12, 13. Prof. Dr. Vasfi Raşit Sevig, “Temizlik” Çocuk, 260/22 İkinci teşrin (1941), s. 1. Çocuk Doktoru, “Temizlik” 1/Nisan (1946), s. 8, 9. “Su ve Tarak Kullanmayan Millet” 66/5 Mart (1925), s. 686, 687. Çocuk Sesi, “Temizliğe İhtiyaç” s. 107/25 Kanun-1 sani (1932), s. 8, 9.

47 Reşit Galip, *Köy Muallimleri ile Sağlık Konuşmaları*, Muallim Kitapları, 1/İstanbul: Devlet Matbaası, (1933), s. 3-19.

48 G. Ç. Öğretmeni, “Sağlığımızı Koruyalım” *Cumhuriyet Çocuğu*, 21/Nisan (1938), s. 376. Nihal Yalaza Taluy, “Hayat Bilgisi, Aile Bilgisi: Odamızın Temizliği” Çocuk, 5/9 Mart (1945), s. 3. Nihal Yalaza Taluy, “Hayat Bilgisi, Aile Bilgisi: Odanızı Nasıl Havalandırırsınız?” Çocuk, 7/2 Nisan (1945), s. 3.

49 Süreyya Asım, “Açık Havada Büyüyen Çocuk” *Gülbüz Türk Çocuğu*, 30/Mart (1929), s.16.

50 Nezahat Nurettin Ege, “Sağlığımızı Koruyalım: Güneş Işığının Tilsimi” *Doğan Kardeş*, 180/9 Mart (1950), s. 2.

51 Çocuk Salnamesi, “Havasızlık Zayıflatır” (1927), s. 104, 105

52 Süreyya Asım, “Kapalı Odalarda Yetişen Yavru” *Gülbüz Türk Çocuğu*, 31/Nisan (1929), s. 9. Lokman Hekim, “Hekim Öğütleri: Temiz Hava En Önemli Gıdadır” Çocuk Duygusu, 38/26 Haziran (1938), s. 7. Fatma Arif, “Çocuklarımızı Saf Hava Aldırınız Yalnız Sıhhi Tarzda Taşıyınız” *Gülbüz Türk Çocuğu*, 40/Kanun-1 sani (1930), s. 12, 13. Bu konuda ayrıca bkz. Dr. Ali Rifat, “Çocuk Sıhhati ve Bunun Ehemmiyeti” *Gülbüz Türk Çocuğu*, 81/Temmuz (1933), s. 13-18. Dr. Fahriye, “Çocuk Beslenmesi Bakımı” *Gülbüz Türk Çocuğu*, 99/Şubat (1935), s. 9-13.

53 Mevhibe Ziya, “Açık, Temiz Havanın Kudreti” *Gülbüz Türk Çocuğu*, 24/Eylül (1928), s. 4, 5.

54 Tok Sözlü, “Vücut Makinesini İyi Kullanmalı” *Resimli Mecmua*, 42/13 kanun-1 sani (1926), s. 2. *Cumhuriyet Çocuğu*, “Sağlığımızı Koruyalım” 19(1938) s. 328. Lokman Hekim, “Hekim Öğütleri: Vaktinde ve Tam Uyumak”,

18-20 saat uyumaları, 3-4 yaş civarında günde 12 saat kadar uyumaları gerektiği, ancak yeterince uyuyamayan çocukların, genellikle bir rahatsızlığı ya da sağlık sorunu olduğu uyarısı yapılır.⁵⁵

Çocukların uykusu sırasında yazın pencerenin içeriyi havalandıracak şekilde açık kalması, kışın ise pencerenin üzerine bir perde ya da paravan geçirilerek, ancak mutlaka çocuğun hava alacağı bir ortamda uyumasının tercih edilmesi gerektiği belirtilir.⁵⁶

Çocuk sağlığı ve bakımı konusunda üzerinde durulan konu başlıklarından biri de çocukların giyimi meselesidir. Çocuk dergilerinde yazı yazan hekimlerin çocuk giysileri konusunda üzerinde durdukları konuların başında çocuk kundakları gelmektedir. Zira hekimler, bebeğe doğduktan hemen sonra giydirilen “kundak” adı verilen giysinin çocuk gelişimi açısından kimi sakıncaları bulunduğunu belirtirler. Buna göre çocukların tamamen kundaklanmasının, çocuğun ruhi ve fiziki gelişimi açısından oldukça zararlı olduğu, bunun yerine ilk aylarda yarım kundak uygulamasının tercih edilmesi, ilk birkaç aydan sonra ise bunun tamamen terk edilmesi gerektiği yönündedir.⁵⁷ Diğer taraftan çocuklara giydirilen giysi kumaşlarının pamuktan olması, giysilerin temizliği, yıkanması, kurutulması konusunun çocuk sağlığı ve hijyeninin önemli bir parçası olduğu ve bu konuda özenli olunması gerektiği üzerinde durulur.⁵⁸

Çocukların giyimi konusunda, Türk kadınlarının yaptıkları en yaygın hatalardan bir diğerinin de çocuğun çok kalın ve kat kat giydirilmesi konusudur. Ebeveynlerin, bu şekilde çocuğun çok fazla ve kalın giydirilmesi ile hasta olmaktan korunacağı yönünde yanlış bir kanaate sahip oldukları vurgulanır.⁵⁹ Oysaki çok kalın giydirilen ve aşırı ısıya maruz kalan çocuğun bedeni-bünyesi, soğuğa dayanıksız hale geleceğinden çocuk, hastalıklara daha kolay yakalanacaktır. Dayanıksız bir beden ve bün-yeye sahip olan çocuğun soğukla karşılaşması ile bronşit, zatüre, soğuk algınlığı gibi hastalıklara yakalanma olasılığı da artacaktır. Bu yüzden ebeveynlerin çocuğa, içeri ısısına bağlı olarak basit bir fanila giydirmeleri ya da ısıya bağlı olarak giyim seçmeleri önerilir.⁶⁰ Bu bağlamda çocuğun bulunduğu ortamın ısısı ve iklime uygun olarak giydirilmesi gerektiği konusu giysi ve sıhhat arasında kurulan en önemli bağıdır.⁶¹

Çocuk giysilerinin temizliği ve iklime uygunluğu üzerinde sıklıkla durulurken, giysi konusunun çocuk sağlığı açısından ne derece önemli olduğu vurgulanır. Ancak bu

Çocuk Duygusu, 39/23 Haziran (1938), s. 7.

55 Çocuk Doktoru, “Süt Çocuğu Bakımı: Uyku” 2/Mayıs (1946), s.18-20.

56 Dr. Rıza Tahir Bey, “Çocuk Bakımına Ait Öğütler”, *Türk Çocuğu*, 14/Teşrin-i Sani (1927), s. 18, 19. Çocuk Salnamesi, “Nasıl Uyumalıdır?” (1927), s. 102, 103. Lokman Hekim, “Hekim Öğütleri: Uykunuza Dikkat Ediniz” *Çocuk Duygusu*, 20/7 Nisan (1938), s. 12.

57 Dr. Fahriye, “Çocuk Beslenmesi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 99/Şubat (1935), s. 9-13. Dr. Reşit Galip, “Çocukları Koruyunuz” *Çocuk Haftası*, c. 2/23 Nisan (1930), s. 9, 10.

58 Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocuk Çamaşırları Nasıl Olmalıdır?” *Türk Çocuğu*, 6/Mart (1927), s. 8-12.

59 Dr. Ağâh Neşet, “Çocuk Giysisi Nasıl Olmalıdır” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 38/Teşrin-i Sani, (1929), s. 12.

60 M. Nihat, “Çocuk Nasıl Giydirilmeli: Bir Doktorun Nasihatleri,” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 34/Temmuz, (1929), s. 16, 17. Bu konuda ayrıca bkz. Dr. Ali Şükrü, “Çocuk Çamaşırları” *Çocuk Haftası*, c.2/23 Nisan (1930), s. 91-94.

61 Nezahat Nurettin Ege, “Sağlığımızı Koruyalım: Niçin Mevsime Göre Giyiniriz?” *Doğan Kardeş*, 186/20 Nisan (1950), s. 5. M. Nihat, “Çocuk Nasıl Giydirilmeli: Bir Doktorun Nasihatleri,” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 34/Temmuz (1929), s. 16, 17. *Gürbüz Türk Çocuğu*, “Yazın Ne Giydirmeli?” 35/Ağustos (1929), s. 17.

burada bahsi geçen giyimden kast edilen temelde çocuğa “lüks” ve “pahalı giysiler” giydirilmesi değildir. Çocuk giysilerinde dikkat edilmesi gereken hususun; giysilerin temiz, düzgün ve özenli olmasıdır. Bu çerçevede çocukların giyimlerine fazla harcama yapılmaması ve çocuğun iki giysisinin olması yeterli görülmektedir. Bu giysilerden birinin okulda, diğerinin ise tatil günlerinde, hafta sonlarında ve ziyaretlerde giymesinin uygunluğu ifade edilir.⁶² Çocuk dergilerinde, çocukların giysi meselesinde de somutlaşan tasarruf ve israftan kaçınma söylemleri, bize dönemin ekonomik koşullarını hatırlatmaktadır. Zira bahsi geçen anlatılarda, iki savaş arası döneminin zorlu ekonomik koşullarında, tüketim alışkanlıkları ve genel olarak tüketim kültürü konusunda bugünden farklı olarak, daha az tüketmenin daha makbul olduğu vurgusu ağırlık kazanmaktadır. Bu çerçevede çocuk giysileri konusundan hareketle söylemek gerekirse, öne çıkarılacak düşünce tüketimin miktarının fazla olmasından ziyade, bunun sınırlı tutulması, ancak çocuğun sağlığı, bakımı, temizliği, merkeze alınarak bu konuda annelerin, ebeveynlerin özenli olması gerektiğidir.

Çocuk Beslenmesi

Erken cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde, çocuk bakımı konulu yazıların, önemli bir bölümü çocuğun beslenmesi konusunu içermektedir. Zira ele alınan dönem içerisinde, özellikle 20’li ve 30’lu yıllarda doğan çocukların bir kısmı ilk birkaç yıl içerisinde hayatını kaybetmiştir. Konu üzerine yapılan araştırmalarda çocukların hayatlarını kaybetmesinin temel nedenleri arasında salgın hastalıklar ve çocuk bakımı konusundaki yetersizlikler bulunmaktadır.⁶³ Bu nedenle erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan çocuk dergilerinde, (özellikle *Gürbüz Türk Çocuğu*) çocuk bakımı konusu oldukça ayrıntılı bir biçimde ele alınmış ve konuya dair akla gelebilecek her konuda detaylı yazılar yazılmıştır. Çocuk bakımı konusunda dönemin hekimlerinin üzerinde en fazla durdukları başlık, çocuk beslenmesidir. Zira çocuk bakımı sürecinde çocukların hastalanması, çeşitli rahatsızlıklar yaşamalarının en nihayetinde çocukların ölümüne kadar varan hataların yapıldığı böyle bir konuda, dönemin hekimleri, sahip oldukları bilimsel bilgiler ışığında yazdıkları yazılar ve verdikleri konferanslarla halka ulaşmaya çalışmışlardır.⁶⁴ Bu konudaki anlatılar, çocuğun henüz doğmadan önceki süreci ile başlamaktadır. Annenin bu süreçte sağlıklı ve dengeli beslenmesinin çocuğun gelişimi açısından ne derece önemli olduğu sıkça vurgulanır.⁶⁵ Bu bağlamda çocuk beslenmesi konusunda en sık yapılan hataların başında, çocuğun doğumunu takip eden ilk dakikalarda, çocuğa hemen anne sütü verilmesi gelmektedir.⁶⁶ Bunun dışında çocuk beslenmesi konusunda yapılan hatalardan bir diğerinin de çocuğun dünyaya geldikten sonraki ilk haftalar ve aylarda anne sütü dışında su ve diğer gıdalar ile beslenmeye çalışılmasıdır. Zira dönemin hekimleri, çocuk beslenmesi konusunda yazdıkları yazılarda, sıklıkla çocukların 5

62 Hikmet Şevki, “Çocuğun Telebbüs Tarzı”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 30/Mart (1929), s. 10, 11.

63 Dr. Fuad Umay, “Çocuklarımızın Yüzde Yetmiş Ölüyor.” *Türk Çocuğu*, 5/Mayıs, (1927), s. 1-3.

64 *Resimli Mecmua*, “Vücut Makinesi Nasıl İşler Kalır?”, 50/19 Mayıs (1927), s. 14. Çocuk Salnamesi, “Çocuklara Bakım Yolları” (1927): 60.

65 Dr. Rıza Tahir Bey, “Çocuk Bakımına” s. 18, 19. Çocuk Duygusu, “Çocukların Gıda Meselesi: Bir Fransız Doktor Neler Söylüyor” 33/12 Mayıs, (1938), s. 2.

66 Dr. Fahriye, “Çocuk Beslenmesi (1)” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 36/İkinci teşrin (1936), s. 11-15.

ya da 6. aya kadar sadece süt ile beslenmeleri gerektiğini ısrarla vurgularlar.⁶⁷ Anne sütünün, bebeğin vücudundaki pek çok mikrop ve zararlı bakteriyi etkisiz hale getirdiği bu yanı sıra annelerin, çocuklarını ilk altı ayda sadece anne sütüyle, 6. Aydan sonra ise anne sütünün yanında diğer gıdalar ile beslemeleri gerektiği üzerinde durulur.⁶⁸ Annelerin ortalama olarak dört saatte bir yeteri kadar çocuğu beslemeleri gerektiği ancak anne sütünün yetersiz olduğu hallerde, doktor tavsiyesi ile önerilen miktarda ek gıda verilmesi gerektiği belirtilir. Anne sütü yok ise bu noktada koyun, kısrak, manda, keçi sütünün iyice kaynatılması ve çok yağlı olan inek sütünün ise su ile seyreltilerek verilebileceği önerilir. Ancak anne sütüne en yakın sütün keçi sütü olduğu, sütü olmayan annelerin çocuklarını keçi sütü ile besleyebilecekleri belirtilirken,⁶⁹ keçi sütü, aynı zamanda verem mikrobu taşımayan tek süt türü olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden kaynatılmadan da rahatlıkla içilebileceği,⁷⁰ ancak çocuklara verilecek olan sütlerin sıhhi olup olmadıklarının, devlet tarafından denetiminin de önemli olduğu vurgulanır.⁷¹

Beslenme konusunda üzerinde en fazla durulan husus, çocuğun mutlaka anne sütü ile beslenmesi gerektiğidir. Zira anne sütünün bir tür doğal ilaç olduğu ve çocuğu hastalıklardan koruyan, oldukça hayati bir besin kaynağı olduğudur.⁷² Anne sütü ile beslenen çocuklarda ölüm tehlikesinin daha az olduğu, kemik ve diş hastalıklarına yakalanma olasılıklarının daha düşük olduğu vurgulanır. Çocuğun, sağlıklı bir şekilde yetişmesi konusunda bu derece önemsenen anne sütü, çocuğun doğumunu takip eden süreçte mümkün olmamış ise çocuğun anne sütünden yararlanması için “sütanne” ile beslenmesi önerilir. Bununla beraber ailelere, çocukların sağlıklı beslenmeleri konusunda önerilen sütannenin, seçimi konusuna çok dikkat etmeleri, zira seçilecek olan sütannenin gerekli sağlık tetkiklerinin mutlaka yapılmış olması gerektiği vurgulanır.⁷³ Ancak incelenen dönem içerisinde oldukça yaygın bir uygulama olan “sütana, sütnine, mürebbiye, dadılık” geleneği çerçevesinde, insanların bireysel referanslarından hareket ederek belli kimselere ulaştıkları ve ancak devlet denetiminin olmadığı böyle bir sürecin, temelde çocukların sağlıklarını tehdit eden olasılıkları da içerisinde barındırdığıdır. Özellikle “sütannelik” gibi insanların kendi

67 Emin Şükrü, “Çocuk Yetiştirmek Büyük Bir Sanattır” *Türk Çocuğu*, 11/ Temmuz (1927), s. 12-14. Bu konuda ayrıca bkz. Ali Vahit, “Bebek Nasıl Beslenir (1)” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 54 /Mart (1931), s. 12-15. Dr. Ali Rifat, “Çocuk Sıhhati ve Bunun Ehemmiyeti, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 81 /Temmuz (1933), s. 13-18. Dr. Kilisli Rifat, “Doğuştan Sonraki Gelişme” *Gürbüz Türk Çocuğu*, s. 99 (Şubat 1935): 24-32. Dr. W.Feer, çev., Dr. Cihat Gürson, “Çocuğu Nasıl Beslemeliyiz” *Çocuk Doktoru*, 3/Haziran (1946), s. 2-4.

68 Çocuk Bakımı, “Süt Çocuklarında Süt Verme, Emzirme” 25-26/30-15 Nisan (1934), s. 51, 52.

69 “Çocuklara Hangi Gıda İntihab Olunmalıdır?” *Türk Çocuğu*, 11/ Temmuz (1927), s. 25-27. Aynı yönde bilgi için bkz. Dr. Fahriye, “Çocuk Beslenmesi (1)”, 11-15. Dr. W.Feer, çev., Dr. Cihat Gürson, “Çocuklarımızı Nasıl Beslemeliyiz” *Çocuk Doktoru*, 4/ Temmuz (1946), s. 2-3. Mehmed Nuri, “Çocukların Gıdası” *Hayat ve Sıhhat*, 1 Nisan (1921) s. 17-21. Dr. Fahriye, “Ana Sütü” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 97/Birinci kanun (1934), s. 9-12. *Çocuk Salnamesi*, “İdare-i Sıhhiye” (1927), s. 134, 135. Emin Şükrü “Anne Sütünden Mahrum Olan Çocukları Besleme Sanatı” *Türk Çocuğu*, 12/1 Eylül (1927), s. 6-9. Aynı yönde bilgi için bkz. Dr. Rıza Tahir Bey, “Çocuk Bakımına Ait Öğütler” *Türk Çocuğu*, 14/Teşrin-i sani (1927), s. 18, 19.

70 *Gürbüz Türk Çocuğu*, “Keçi Sütü”, 34/ Temmuz (1929), s. 12.

71 *Çocuk Salnamesi*, “İdare-i Sıhhiye” (1927), s. 134, 135.

72 *Çocuk Salnamesi*, “Çocukta Yürümek Kabiliyeti Yiyeceğe Tabidir,” “Anne Sütü,” (1927), s. 63, 64.

73 *Türk Çocuğu*, “Çocuk Bakımına Ait Öğütler: Çocuk Beslemek”, 17/Şubat (1928), s. 5, 6. *Gürbüz Türk Çocuğu*, “Çocuk Bakımına Ait Öğütler: Annelere” 20/Mayıs (1928), s. 6. Dr. Fahriye, Ana Sütü, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 97/ Birinci kanun (1934), s. 9-12.

bireysel çabaları çerçevesinde edindikleri bu hizmetin, pek çok acı tecrübeyi de içerisinde barındırdığı ortaya konur. Bu konuda dergi yazarları, çocuklar için ülkede pek çok alanda hizmet veren önemli kurumlardan biri olan Himaye-i Etfal Cemiyetinin kurduğu “Süt Damlaları” “Ana Kucakları” “Ana Yuvaları” bulunduğu, bu kurumlardan hizmet almanın da mümkün olduğundan bahsederler.⁷⁴

Erken cumhuriyet döneminde, çocuğun yaşamında kritik olan ilk yaşları geçirdiği evreden sonraki okul çağı sürecinde de beslenmesinin önemli olduğu vurgulanır. İncelenen dergilerde çocukların dengeli ve yeterli beslenmesinin özellikle önemsendiği böyle bir dönemde okul çağına gelebilmiş olan çocukların beslenmelerinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir.⁷⁵ Öyle ki TBMM üyelerinden bir mebus, tahsisatının bir kısmını, okullardaki çocuklara gıda yardımı sağlayan kurumlara verilmesi için başvuruda bulunmuştur. Ayrıca bu süreçte okul çağındaki çocukların, beslenme, gıda ihtiyacı için toplumun duyarlılığını arttırmak ve bu konuda dayanışmayı sağlamak yönünde de telkinlerde bulunulmuştur.⁷⁶ Okul öncesi ve okul çağı çocuklarının gelişiminde ve hastalıklardan korunmasında beslenmenin çok önemli bir yeri olduğu, ancak bu yaşlardaki çocukların yeterince beslenemedikleri dolayısıyla bir “Süt Teşkilatı” meselesinin bir an önce hayata geçmesi ve okullardaki çocuklara süt dağıtılmasının oldukça yararlı olacağı belirtilir. Okul çocuklarının, beslenme gereksinimleri için ortaya konan bir diğer öneri de çocukların öğle yemeklerinin, Kızılay’ın aş ocaklarında pişirdikleri yemeklerden sağlanması yönündedir.⁷⁷

Bunun dışında ilk çocukluk yıllarında çocukların beslenmesinin çok önemli olduğu, çocuk bedeninin bir ağaca benzetildiği ve ilk çocukluk yıllarında iyi beslenmeyen çocukların, “zayıf ve cılız ağaçlar gibi” olacağı, çocukların çok değil ama yeterli ve dengeli beslenmelerinin önemli olduğu vurgulanır.⁷⁸ Ancak bunun yanında beslenme konusundaki sıhhatin “balık yağı ve kuvvet şurubu ile değil” programlı ve sağlıklı “bol yemek” “bol gıda” olarak gerçekleştirildiğini belirten söylemler de bulunmaktadır.⁷⁹

Çocuk beslenmesi konusunda ailelerin dikkat etmesi gereken konulardan bir diğerinin de beslenmenin, çocuğun yalnızca fiziksel gelişimini değil, aynı zamanda zekâ gelişimini de olumlu/olumsuz yönde etkileyebileceğidir. Zira dergilerde sağlık konusunda genel olarak referans kaynağı olarak Batıda yapılan araştırmalar gösterilmiştir. Çocukların zekâ gelişimleri konusunda da beslenme ve zekânın gelişimi üzerine yapılan araştırmaların sonuçlarından hareket edilerek, okuyuculara bu konuda bilgi verilir. Farklı değişkenlerle, yapılan pek çok tetkik yıllarca devam etmiş,

74 Mithat Ömer, “Sütanaya, Dadiya, Mürebbiye, Hizmetçiye Dair” *Gürbüz Türk Çocuğu*, s. 31/Nisan (1929), s. 3, 4. Bu konuda ayrıca bkz. Dr. Fahriye, “Sütüne ile Besleme”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 98/İkinci kanun (1935), s. 9-11.

75 Çocuk Salnamesi, “Mekteplerde Fakir Küçük Çocukların İaşesi” (1927), s. 131.

76 Ahmet Rasim, “Gıdasız Çocuklar” *Türk Çocuğu*, 6/Mart (1927), s. 14, 15.

77 Dr. Şemsi Mutver, “En Büyük Milli Davamız” *Çocuk Doktoru*, 7/Ekim (1946), s. 2-5.

78 Hikmet Şevki, “Amcamın Köşesi, Çocuğun Gıdası” *Gürbüz Türk Çocuğu*, s.19/Nisan (1928), s. 6-7. Bu konuda ayrıca bkz. Dr. Ali Vahit, “Bebek Ne İle Beslenir II?” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 56/Mayıs (1931), s. 21-23. Bahtiyar Demirağ, “Türkiye’de Çocuk Beslenmesi Meselesi” *Çocuk Doktoru*, 6/Eylül (1946), s. 2-4.

79 *Cumhuriyet Çocuğu*, “Sağlığımızı Koruyalım” 19(1938), s. 328. Emin Şükrü, “Çocuk Yetiştirmek Büyütmek” s. 12-14.

sonuçta vitaminlerin, çocukların tüm gelişim sürecinde çok önemli bir yeri olduğu vurgulanmıştır.⁸⁰

Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde İdealize Edilen Çocuk Bedeni

İncelenen dönemin çocuk dergilerinde yer alan sağlık köşelerinde, toplumun, ailelerin, “şişmanlığı” ya da kilolu olmayı genellikle bir sağlık sorunu olarak görmedikleri, hatta bunun aksine, toplumdaki genel kanının, dolgun vücutlu ya da kilolu bedenlere sahip olmanın, görece sağlıklı olmakla eşdeğer tutulduğu, hatta yüceltildiği bir anlayıştan bahsedilebilir.⁸¹ Toplumun genel kanısının bu şekilde belirmesinin temelinde, dolgun ya da şişman olmayan bir bedenin zayıf, çelimsiz, güçsüz ya hastalıklı ya da hasta olmaya yatkın olması anlayışı bulunmaktadır.

Buna karşın, ele alınan dönemin çocuk dergilerinde yazı yazan hekimlerin, idealize ettiği beden yapısı, halkın idealize ettiği beden anlayışından farklıdır. Zira dönemin hekimlerinin anlatılarında “şişmanlığın”, sağlıklı ve istenilen bir durum olarak kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Şişman olan çocukların hızlı ve atik olamadıkları, genellikle “hantal ve yavaş oldukları, benizlerinin sarı ve sıhhsiz” bir görünümde olduğu belirtilirken, şişmanlığı doğuran şeyin ise genellikle sağlıklı ve dengesez beslenme olduğu tespiti yapılır.⁸² Şişman çocukların, kimi hastalıklara daha çabuk yakalanacakları ve ilerleyen yaşlarda da pek çok hastalık ile karşılaşma olasılıklarının daha yüksek olduğu ortaya konurken, çocukların ideal kilolarının, boy ve kilo arasındaki orantı ile ölçülebileceğidir.⁸³ Bunu ölçmenin en pratik yolunun ise dönemin hem sağlık merkezlerinde, hem de okullarında, bu konuda hazırlanmış olan tablolarda verilen standartlar olduğu, bu standartların çok altında ve çok üstünde olanların zayıf ya da şişman olarak tanımlanabileceği yönündedir.⁸⁴ Dolayısıyla dönemin hekimleri, halkın ve halkın içerisinde geldiği geleneksel ideal beden tanımlamalarından farklılaşarak, modern dünyanın kabul ettiği standartları esas almışlardır. Erken Cumhuriyet döneminde, özellikle kırklı yıllar ve sonrası süreçte, aslında toplumun da genel kabulünde dönemin hekimlerinin dolayısıyla da rejimin öngördüğü, idealize ettiği bedenler temelde modern dünyanın kabul ettiği standartlar üzerinden şekillenecektir.

80 *Asrın Çocuk*, “Dördüncü Sınıflara Tabiat Bilgisi: Vitaminler” 24/13 Nisan (1940), s. 4. *Gürbüz Türk Çocuğu*, “Çocuğun Zekâsı Gıdasına Bağlıdır”, 34/Temmuz (1929), s. 9-11. Prof. Dr. Sait Cemil Bey, “Besi İşinde Son Hakikatler” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 38/Teşrin-i sani (1929), 16, 17. Lokman Hekim, “Çocukların Gıda Meselesi: Bir Fransız Doktor Neler Söylüyor” *Çocuk Duygusu*, 33/12 Mayıs (1938), s. 1. *Gürbüz Türk Çocuğu*, “Vitamin: Çocuğun Gıdasından Vitamini Azaltmak Onu Ölümüne Mahkûm Etmektir”, 56/Mayıs (1931); s. 9,10. *Çocuk Sesi*, “Sağlık Bilgisi: Vitaminler” 362/30. İkinci teşrin, (1936), s. 19. *Doğan Kardeş*, “Vitamin, Vitamin” 33/1 Aralık (1946), s.16. Dr. Feridun Neşet Bey, “Sihhi Metinler: Vücudumuz” *Yeni Yol*, 29/22 Mart (1924), s. 67-68. *Çocuk Doktoru*, “Vitaminler” 4/Temmuz (1946), s. 26-27. *Asrın Çocuk*, “Dördüncü Sınıflara Tabiat Bilgisi: Besinlerimiz” 8/23 Birinci kanun (1939), s. 4. *Gürbüz Türk Çocuğu*, “Çocuklara Ne Yedirmeli? (İngilizceden çeviren M.F) 52/İkinci kanun (1931), s. 6-7.

81 Dr. Fahriye, “Bol Beslenme (1)” *Gürbüz Türk Çocuğu*, 108/Birinci kanun (1935), s. 11-15. Dr. Fahriye, “Bol Beslenme (2)” *Çocuk*,1/İkinci kanun (1936), s. 14, 15. Dr. Fahriye, “Bol Beslenme (3)” *Çocuk*, 2/Şubat (1936), s. 14, 15. *Yeni Yol*, “Şişmanlamak İçin Yeni Bir Usul” 45/9 Teşrin-i evvel, (1924), s. 236-239.

82 *Resimli Dünya*, “Nasıl Zayıflamalı, Nasıl Şişmanlamalı?” 1/Kanun-ı evvel, (1924), s. 15.

83 *Çocuk Bakımı*, “Büyüme: Beslenme İhtiyacı” 22-23/15-31 Mart (1934), s. 17-19.

84 Fatma Reşid, “Şişman Çocuk Sıhhatlimidir?” *Türk Çocuğu*, 13/1 Teşrin-i evvel (1927), s. 13.

Dönemin idealize edilen beden standartlarından da anlaşıldığı üzere, Cumhuriyetin ideal bedenine sahip çocuğu, hızlı hareket edebilen, güçlü, çevik, atik, ne çok şişman ve hantal ne de zayıf ve çelimsiz olmamalıdır. Bu anlatıda erkek çocuklar ileride yurdu savunacak birer asker ve tarlada, fabrikada çalışabilecek güçlü ve dinamik bedenlere sahip olacak özelliklerle tahayyül edilmişlerdir. Bunun yanında kadın bedenleri ise gelecekte yurdun geleceğini emanet edecek, sağlıklı çocuklar dünyaya getirecek ve onları sağlıklı bir şekilde büyütecek güçlü, dayanıklı bedenlere sahip olarak resmedilmişlerdir.

Ancak yirmili ve otuzlu yıllarda idealize edilen bahsi geçen beden formu sürekli değildir. Zira yirmili yıllar, savaşlar sonrası sürecin hem azalan nüfusunu yeniden arttırmak, hem ekonomik yoksunluklar ve hastalıkların pençesinde olan bir halkı yeniden sağlamaştırmak, çoğaltmak amacıyla mümkün olan en dirençli, gürbüz ve güçlü beden söylemlerinden hareket ederek oluşturulmuştur. Ancak kırkılı yılların ikinci yarısından itibaren, artık ülke için savaş ihtimallerinin ortadan kalktığı, salgın hastalıkların önemli oranda azaldığı yeni bir evreyi ifade etmiştir. Dolayısıyla hem siyasal ve askeri konjonktürün, hem de görece ekonomik ve sosyal refahın artmasıyla beraber yalnızca hekimlerin ve sağlık görevlilerinin değil, halkın da bakışında idealize edilen beden formu görece bir değişim geçirmiştir. Bu bağlamda kırkılı yıllarda yayımlanan çocuk dergilerinde, çocuğun bakımı, beslenmesi ve salgın hastalıklarla mücadele söylemi, yerini daha çok sağlıklı ve dengeli beslenme, spor ve jimnastik⁸⁵ ve en nihayetinde kilolu, “şişman” olmayan, estetik bir beden anlayışına bırakmıştır.⁸⁶

Sonuç

Girişte de üzerinde durulduğu gibi 19 ve 20. Yüzyılda modern devlet yapılarının yükselmesine bağlı olarak ulus-devletin sınırlarının korunması, savunulması ve ekonomik kalkınma yoluyla güçlendirilmesi gibi amaçlar çerçevesinde insan faktörü, hele ki üretken durumda olan neslin bedeni, sağlığı, üretkenlik kapasitesi devletler için gittikçe önem kazanan bir alana dönüşmüştür. Zira modern devlet yapılarında devletin siyasal ve ekonomik alandaki gücü büyük oranda sahip olduğu nüfusun niteliği, üretkenlik kapasitesi ve gücü ile eş değerde görülmüştür. Bu nedenle modern iktidarlar, sahip oldukları nüfusu daha çocukluk yıllarından itibaren sağlıklı, güçlü ve dayanıklı olarak yetiştirme amacı gütmüşlerdir. Bu bağlamda modern iktidar yapıları, sahip oldukları biyo politika perspektifi ile nüfusu düzenleme sorumluluğu çerçevesinde toplumların gelecek ekonomik, sosyal, siyasal refahları, güvenlikleri açısından tüm bu alanın iktidar mekanizması tarafından “düzenlenmesini” gerçekleştirmeye çalışmışlardır.⁸⁷

Modern devlet yapılarının bahsi geçen “düzenleyici denetim mekanizmaları” çerçevesinde odaklandıkları temel konuların başında, sahip olunan nüfusun, doğum,

85 Doğan Kardeş, “Güzel Vücutlu Olacağız” c.2, 20/15 Mayıs (1946), s. 1 Dr. Süreyya Hidayet, “Şişmanlık ve Bundan Korunmak Kurtulmak” *Sıhhat Almanakı*, (İstanbul: Kader Matbaası, 1370/1951) 870. Çocuk Sesi, “Mehlika Ablanın Nasihatleri” c.7, 69/7 Mayıs (1931), s. 13.

86 Mazhar Osman, “Hergünkü Yemeklerimizin Beslenme Derecesi, İnsana Ne Kadar Yemek Lazım – İnsan Nasıl Zayıflamalı – Nasıl Şişmanlamalı” *Sıhhat Almanakı*, (İstanbul: Kader Matbaası, 1370/1951), s. 88-92.

87 Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 43.

ölüm, yaşam süresi, doğurganlık oranları, genel sağlık düzeyi, salgın hastalıklar, hastalıkların sıklığı, hijyen ve beslenme gibi konular gelmekteydi.⁸⁸

Türkiye tarihinde, Cumhuriyet döneminde gittikçe daha fazla güçlenen modern devlet yapısı diğer örneklerinde olduğu gibi ulusal sınırların ve rejimin korunması, savunulması, ekonomik üretkenlik ve kalkınma çabaları çerçevesinde sahip olunan nüfusun her anlamda nitelikli, sağlıklı, üretken ve güçlü olmasını amaçlamıştır.

Cumhuriyet yönetimi, geçmiş dönemde yapılan savaşlar, salgın hastalıklar ve yetersiz koşulların tetiklediği nedenlerle nüfusunun önemli bir kısmını yitirmiştir. Elde kalan ve genellikle hasta, sağlıksız, bakımsız ve yetersiz olan nüfusun güçlendirilmesi çabaları çerçevesinde üzerinde titizlikle durulan konuların başında; sağlıklı doğum oranlarının artırılması, özellikle çocuk ölümlerinin azaltılması ile sağlıklı ve güçlü yeni bir nüfusun yeşertilmesi gelmekteydi. Bu bağlamda ülke nüfusunun artırılması, dolayısıyla sağlıklı doğum, çocuk bakımı ve hastalıklardan korunma konusu, devletin odaklandığı ve üzerine politika geliştirdiği temel konuların başında yer almıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, eldeki oldukça yetersiz araçlarla sahip olunan nüfusa ulaşmanın ve onları çeşitli konularda bilgilendirmenin güçlüğü aşikârdır. Böyle bir ortamda sahip olunan nüfusa ulaşmak, bahsi geçen konular çerçevesinde neler yapılması, nasıl yapılması gerektiğini anlatmanın en pratik yollarından birinin de popüler çocuk yayınları olduğu kabul edilmiştir.

Zira çocuk dergileri yalnızca çocukların okudukları dergiler olmaktan ziyade tüm ailenin özellikle de annelerin ilgi odağında olması vesilesiyle anne ve çocuk eksenli bir yayın politikası izlemişlerdir. Çocuk dergilerinde çocuktan, çocuk bakımından, çocuğun yaşatılması ve sağlıklı hale getirilmesinden sorumlu asıl kişinin anne olduğu, bu yanıyla annelerin bir taraftan “kutsal” bir görevi üstlendiği, diğer taraftan da sağlıklı çocuk yetiştirmenin bir “sanat” olduğu söylemi geliştirilerek, konunun devlet ve toplum katında ne derece önem kazandığı anlatılmaya çalışılmıştır. Annelerin hem bu kutsal görevleri, hem de kadınlıkla özdeşleştirilen sağlıklı çocuk yetiştirmeleri “sanat” olarak adlandırılarak dönemin makbul kadının temel görevleri de tanımlanmıştır.

Zira ele alınan metinlerde, çocuğun yalnızca içine doğduğu aileye ait olmadığı, çocuğun, aynı zamanda devletin ve milletin olduğu söylemi geliştirilerek, çocuk meselesinin devlet açısından ne derece önemsendiği ortaya konuştur. Erken Cumhuriyet döneminde, çocuk bakımının aynı zamanda nüfus politikalarının da temel belirleyicileri arasında olduğu düşünülürse, ele alınan konunun, devlet katında çok boyutlu olarak ele alındığı, değerlendirildiği ve üzerine politika geliştirdiğinden bahsedilebilir.

Erken Cumhuriyet döneminde devlet katında bu derece önemsenen çocuk bakımı ve sağlığı konusu çerçevesinde ortaya konan tüm bilgi ve söylemin temel kaynağı, bilimselliği sıklıkla dillendirilen Batı referanslı yöntem ve uygulamalardır. Çocuk

88 Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 31.

dergilerinde bu yönde sıklıkla özellikle Almanya örneğinden hareketle çocuk bakımı konusundaki yöntem ve uygulamalar konu edilmiştir.

Dönem içerisinde nüfusu arttırma çabalarının odağında olan başlıca konu çocuk ölümlerinin önüne geçebilme ve doğan çocukları sağlıklı bir şekilde hayatta tutma çabasıdır. Bu bağlamda henüz gebelik döneminde başlayarak, doğum ve sonrasında tüm süreç oldukça ayrıntılı bir şekilde dönemin bilimsel kavrayışı ve yöntemleri esas alınarak anlatılmaya çalışılmıştır. Bu anlatıda sıklıkla vurgulanan konu başlıkları arasında; sağlıklı doğum yöntemleri, doğum sonrasında çocuğun bakımı, beslenmesi, temizliği, hijyeni, giysileri ve uyku düzeni gibi çocuğun sağlığı ile ilgili tüm ayrıntılar konu edilmiştir.

Bu anlatılarda sıklıkla geçmiş toplum yapısından süregelen, çocuk bakımı ve sağlığı konusunda genellikle kulaktan dolma, bilimsellikten uzak, kimi zaman hurafelere dayalı, hatalı bilgi ve yöntemlerin terk edilmesi, bilimsel yöntem ve uygulamaların öğrenilmesi, seferberlik halinde sıklıkla teşvik ve telkin edilmiştir. Çocuk dergilerinde ailelere özellikle de çocuk bakımından sorumlu olan annelere dönük olarak yazılan yazılar ve bu çerçevede ortaya konanlar ile sağlıklı bir çocuğa sahip olmanın tüm incelikleri adım adım anlatılmıştır.

Bahsi geçen anlatılarda bebeklik döneminden başlayarak, ilk çocukluk ve okul yıllarında kazanılan bakım, beslenme, uyku, temizlik, hijyen gibi alışkanlıklarının, gelecek yaşamlarında da çocukların gündelik yaşam alışkanlıklarının temellerini oluşturması amaçlanmıştır. Böylece Cumhuriyetin idealize ettiği ve modern toplumların gündelik yaşam alışkanlıklarını oluşturan, bakım, beslenme, giyim, temizlik, hijyen kurallarını bilen çocukların gelecekte sağlıklı ve salgın hastalıklardan arınmış bir toplumun temellerini oluşturması yönünde önemli adımlar atılmıştır.

Ele alınan dönem içerisinde yayımlanan çocuk dergilerinde ortaya konan tüm bu bakım, beslenme, sağlık, temizlik, hijyen söylemlerinden hareketle idealize edilen bir beden yapısı ortaya konmuştur. Dönemin idealize edilen beden standartlarında da anlaşıldığı üzere, Cumhuriyetin ideal bedenine sahip çocuğu, hızlı hareket edebilen, güçlü, çevik, atik, ne çok şişman ve hantal ne de zayıf ve çelimsiz olmamalıdır. Bu anlatıda erkek çocuklar ileride yurdu savunacak birer asker ve tarlada, fabrikada çalışabilecek güçlü ve dinamik bedenlere sahip olacak özelliklerle tahayyül edilmişlerdir. Bunun yanında kadın bedenleri ise gelecekte yurdun geleceğini emanet edecek, sağlıklı çocuklar dünyaya getirecek ve onları sağlıklı bir şekilde büyütecek güçlü, dayanıklı bedenlere sahip olarak resmedilmişlerdir.

Böylece erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde çocuk bakımı ve sağlığı çerçevesinde ortaya konan anlatı çerçevesinde Cumhuriyetin idealize edilen bireyinin sahip olması gereken beslenme, uyku, temizlik, hijyen gibi alışkanlıklar ile resmedilirken diğer taraftan da tüm bu söylemlerle idealize edilen bedenlerin inşasına çabalanmıştır.

Kaynakça

- Ahmet Rasim. "Gıdasız Çocuklar". *Türk Çocuğu*. 6/Mart (1927): 14, 15.
- Akın, Veysi. *Bir Devrin Cemiyet Adamı: Doktor Fuad Umay*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.
- Ali Şükrü Bey. "Doğacak Çocuklar İçin Sıhhi Ne Gibi Hazırlık Yapılmalıdır?". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 5/Şubat (1927): 4-7.
- Ali Vahit. "Bebek Nasıl Beslenir (1)". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 54 /Mart (1931): 12-15.
- Asrın Çocuk*. "Dördüncü Sınıflara Tabiat Bilgisi: Besinlerimiz". 8/23 Birinci kanun (1939): 4.
- Asrın Çocuk*. "Dördüncü Sınıflara Tabiat Bilgisi: Vitaminler". 24/13 Nisan (1940): 4.
- Ateş. "Güneş Büyük Düşman". 28/7 Haziran (1938): 6.
- Cumhuriyet Çocuğu*. "Canını Seven Her İnsanın Bilmesi ve Uyması Gereken Kurallar". 25/20 Nisan (1939): 419.
- Cumhuriyet Çocuğu*. "Sağlığımızı Koruyalım". 19/Şubat (1938): 328.
- Çelik, Kemal. "Atatürk Dönemi C.H.P ve Hükümet Programlarında Sağlık" *Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938) Bildiriler*. Editörler: Mustafa Mutluer, Eren Akçiçek, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2009. 296-305.
- Çocuk Bakımı. "Büyüme: Beslenme İhtiyacı". 22-23/15-31 Mart (1934):17-19.
- Çocuk Bakımı. "Süt Çocuklarında Süt Verme, Emzirme". 25-26/30-15 Nisan (1934): 51, 52.
- Çocuk Doktoru. "Süt Çocuğu Bakımı: Uyku". 2/Mayıs (1946): 18-20.
- Çocuk Doktoru. "Süt Çocuğu Bakımı".1/Nisan (1946): 18, 19.
- Çocuk Doktoru. "Temizlik". 1/Nisan (1946): 8, 9.
- Çocuk Doktoru. "Vitaminler". 4/Temmuz (1946): 26, 27.
- Çocuk Duygusu. "Çocukların Gıda Meselesi: Bir Fransız Doktor Neler Söylüyor". 33/12 Mayıs, (1938): 2.
- Çocuk Salnamesi. "Annelerin Sıhhati Umumun Sıhhati". (1927): 129, 130.
- Çocuk Salnamesi. "Çocuklara Bakım Yolları". (1927): 60.
- Çocuk Salnamesi. "Çocuklarınıza İyi Bakınız". (1927): 32.
- Çocuk Salnamesi. "Çocukta Yürümek Kabiliyeti Yiyeceğe Tabidir, Anne Sütü". (1927): 63, 64.
- Çocuk Salnamesi. "Havasızlık Zayıflatır". (1927): 104, 105
- Çocuk Salnamesi. "İdare-i Sıhhiye". (1927): 134, 135.
- Çocuk Salnamesi. "Mekteplerde Fakir Küçük Çocukların İaşesi". (1927): 131.
- Çocuk Salnamesi. "Nasıl Uyumludur?". (1927): 102, 103.
- Çocuk Salnamesi. "Sağlığınızı Muhafaza Etmek İsterimsiniz?". (1927): 87-88.
- Çocuk Salnamesi. "Tabibi Beklerken". (1927): 26-27.
- Çocuk Sesi. "Mehlika Ablanın Nasihatleri". 69/7 Mayıs (1931): 13.
- Çocuk Sesi. "Sağlık Bilgisi: Vitaminler". 362/30. İkinci teşrin, (1936): 19.
- Çocuk Sesi. "Temizliğe İhtiyaç". 107/25 Kanun-ı sani (1932): 8, 9.

- Demirağ, Bahtiyar. "Türkiye'de Çocuk Beslenmesi Meselesi". *Çocuk Doktoru*, 6/ Eylül (1946): 2-4.
- Doğan Kardeş. "Güzel Vücutlu Olacağız". c.2, 20/15 Mayıs (1946):1
- Doğan Kardeş. "Vitamin, Vitamin". 33/1 Aralık (1946):16.
- Dr. Ağâh Neşet. "Çocuk Giysisi Nasıl Olmalıdır". *Gürbüz Türk Çocuğu*, 38/Teşrin-i Sani (1929): 12.
- Dr. Ali Rifat. "Çocuk Memleketin Varlığı, Ümidi, İstikbali Her şeydir". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 81/ Temmuz (1933): 13-18.
- Dr. Ali Rifat. "Çocuk Sıhhati ve Bunun Ehemmiyeti". *Gürbüz Türk Çocuğu*, 81/ Temmuz (1933): 13-18.
- Dr. Ali Şükrü Bey. "Banyonun Faideleri ve Sıhhi Banyo Usulleri". *Türk Çocuğu*, 7/ Nisan (1927):15-18.
- Dr. Ali Şükrü Bey. "Çocuk Bakımı İlmi: Dr. Ali Şükrü Bey'in Mütalaası". *Çocuk Haftası* c.2, /23 Nisan (1930): 75, 76.
- Dr. Ali Şükrü Bey. "Çocuk Çamaşırları Nasıl Olmalıdır?". *Türk Çocuğu*, 6/Mart (1927): 8-12.
- Dr. Ali Şükrü Bey. "Sağlam Çocukların Muhtelif Aylarında Bulunması Lazım Olan Evsaf". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 8/1 Mayıs (1927): 5-10.
- Dr. Ali Şükrü Bey. "Yeni Doğmuş Çocukların Bazı Hususiyetleri". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 9/1 Haziran (1927): 1-7.
- Dr. Ali Şükrü. "Çocuk Çamaşırları" *Çocuk Haftası*. c.2/23 Nisan (1930): 91-94.
- Dr. Ali Vahit. "Bebek Ne İle Beslenir II?". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 56/Mayıs (1931): 21-23.
- Dr. Asım İyen. "Hekim Öğütleri: Çocuk Bakımı". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 95/İkinci teşrin (1934.):16.
- Dr. Fahrettin Kerim. "Çocuk Banyosu". *Sıhhi Sahifeler*. 8/15 Ağustos (1923): 125.
- Dr. Fahriye. "Ana Sütü". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 97/Birinci kanun (1934): 9-12.
- Dr. Fahriye. "Bol Beslenme (1)". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 108/Birinci kanun (1935): 11-15.
- Dr. Fahriye. "Bol Beslenme (2)". *Çocuk*. 1/İkinci kanun (1936): 14, 15.
- Dr. Fahriye. "Bol Beslenme (3)". *Çocuk*. 2/Şubat (1936): 14, 15.
- Dr. Fahriye. "Çocuğun Ruhi Oluşu" *Gürbüz Türk Çocuğu*". 103/ Temmuz (1935): 14-17.
- Dr. Fahriye. "Çocuk Beslenmesi Bakımı" *Gürbüz Türk Çocuğu*". 99/Şubat (1935): 9-13.
- Dr. Fahriye. "Sütnine ile Besleme". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 98/İkinci kanun (1935): 9-11.
- Dr. Fatma Arif. "Çocuk Hıfzıssıhhası". *Çocuk Haftası*. 23 Nisan 1934, (23 Nisan Özel sayısı): 75-83.
- Dr. Feridun Neşet Bey. "Sıhhi Metinler: Vücudumuz". *Yeni Yol*. 29/22 Mart (1924): 67, 68.

- Dr. Fuad Umay. “Çocuklarımızın Yüzde Yetmiş Ölüyor”. *Türk Çocuğu*. 5/Mayıs (1927): 1-3.
- Dr. G. Barrund. “Çocuklarda Güneş Banyosu ve Kürlerin Tekniğı”. *Gürbüz Türk Çocuğu*. 66/Mart 1932): 12, 13.
- Dr. İhsan Hilmi Bey. “Doktor İhsan Hilmi Bey Diyor ki: Çocuk Bakımında En İyi En Muvafık Usul”. *Çocuk Haftası*. c.2/23 Nisan (1930): 72, 24.
- Dr. Kilisli Rifat. “Doğuştan Sonraki Gelişme”. *Gürbüz Türk Çocuğu*. 99/Şubat (1935): 24-32.
- Dr. M.Ç. “Çocuk Nasıl Büyütülür”. *Sihhi Sahifeler*. 5/15 Mayıs (1924): 80.
- Dr. Niyazi Ali Bey. “Çocuk Nasihat Yuvaları: Doktor Niyazi Ali Bey'in Fikri”. *Çocuk Haftası*. c.2/23 Nisan (1930): 77, 78.
- Dr. Reşit Galip. “Çocukları Koruyunuz”. *Çocuk Haftası*. c. 2/23 Nisan (1930): 9, 10.
- Dr. Rıza Tahir Bey. “Çocuk Bakımına Ait Öğütler”. *Türk Çocuğu*. 14/Teşrin-i sani (1927): 18, 19.
- Dr. Rıza Tahir Bey. “Doğumundan İtibaren Sütten Kesilinceye Kadar Çocuk Bakımı”. *Türk Çocuğu*. 14/Teşrin-i sani (1927): 18, 19.
- Dr. Süreyya Hidayet. “Şişmanlık ve Bundan Korunmak Kurtulmak”. *Sihhat Almanakı*, İstanbul: Kader Matbaası, 1370/1951, 870.
- Dr. Şadiye Muhiddin. “Diş Bakımı ve Sihatimiz”. *Gürbüz Türk Çocuğu*. 74/Birinci kanun (1932): 15-17.
- Dr. Şadiye Muhiddin. “Dişleri Koruma Usulleri”. *Gürbüz Türk Çocuğu*. 87/Şubat (1934): 30, 32.
- Dr. Şemsi Mutver. “En Büyük Milli Davamız”. *Çocuk Doktoru*. 7/Ekim (1946): 2-5.
- Dr. W.Feer, çev., Dr. Cihat Gürson, “Çocuklarımızı Nasıl Beslemeliyiz”. *Çocuk Doktoru*, 4/Temmuz (1946): 2-3.
- Dr. W.Feer, çev., Dr. Cihat Gürson, “Çocuğu Nasıl Beslemeliyiz”. *Çocuk Doktoru*. 3/Haziran (1946): 2-4.
- Ediz Hasan Ali “1001 Soru ve Cevap: İnsanlar Ne Zamandan Beridir Yıkıyorlar?”. *Şen Çocuk*. 4/28 Kasım (1945): 9.
- Ege Nezahat, Nurettin. “Sağlığımızı Koruyalım: Güneş Işığının Tılsımı”. *Doğan Kardeş*. 180/9 Mart (1950): 2.
- Ege, Nezahat Nurettin. “Sağlığımızı Koruyalım: Niçin Mevsime Göre Giyiniriz?”. *Doğan Kardeş*, 186/20 Nisan (1950): 5.
- Emin Şükrü. “Anne Sütünden Mahrum Olan Çocukları Besleme Sanatı”. *Türk Çocuğu*, 12/1 Eylül (1927): 6-9.
- Emin Şükrü. “Çocuk Yetiştirmek Büyütmek İnce Bir Sanattır”. *Türk Çocuğu*. 11/Ağustos (1927): 12-15.
- Fatma Arif. “Çocuklarınıza Saf Hava Aldırınız Yalnız Sihhi Tarzda Taşınız”. *Gürbüz Türk Çocuğu*. 40/Kanun-ı sani (1930): 12, 13.
- Fatma Reşid. “İçtimai ve Sihhi Dertlerimizden Biri: Doğduktan Sonra Ölen Çocuklar Değil Doğmadan Ölen Çocuklar Meselesi”. *Türk Çocuğu*. 167/Kanun-ı sani

- (1928): 1-3.
- Fatma Reşid. “Şişman Çocuk Sıhhatlimidir?”. *Türk Çocuğu*. 13/1 Teşrin-i evvel (1927): 13.
- Feridun Neşet Bey. “Sıhhi Sütunlar: Mukaddime”. *Yeni Yol*. 28/15 Mart (1924): 2.
- Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*, 1, çev., Hülya Tufan, 2. bs. İstanbul: Afa Yayınları, 1993.
- Foucault, Michel. *Toplumunu Savunmak Gerekir*. 6. bs. çev., Şahsuvar Aktaş İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- G. Ç., “Sağlığımızı Koruyalım”. *Cumhuriyet Çocuğu*. 21/Nisan (1938): 376.
- Gürbüz Türk Çocuğu, “Çocuklara Ne Yedirmeli?”. (İngilizceden çeviren M.F). 52/İkinci kanun (1931): 6-7.
- Gürbüz Türk Çocuğu. “Vitamin: Çocuğun Gıdasından Vitamini Azaltmak Onu Ölümüne Mahkûm Etmektir”. 56/Mayıs (1931): 9,10.
- Gürbüz Türk Çocuğu. “Annelere Çocuk Bakımı”. 58/Temmuz (1931): 8.
- Gürbüz Türk Çocuğu. “Baş Başa: Doğum ve Çocuk Himayesi”. 49/Teşrin-i evvel (1930): 3.
- Gürbüz Türk Çocuğu. “Çocuğun Zekâsı Gıdasına Bağlıdır”. 34/Temmuz (1929): 9-11.
- Gürbüz Türk Çocuğu. “Çocuk Bakımına Ait Öğütler: Annelere”. 20/Mayıs (1928): 6.
- Gürbüz Türk Çocuğu. “Çocuklara Güneş Banyosu Yaptırınız”. 34/Temmuz (1929): 5, 6.
- Gürbüz Türk Çocuğu. “Diş Fırçası Ailesinin Hikâyesi”. 20/Mayıs (1928): 16, 17.
- Gürbüz Türk Çocuğu. “Keçi Sütü”. 34/Temmuz (1929): 12.
- Gürbüz Türk Çocuğu. “Vaktinden Önce Doğan Çocuklar”. 66/Mart (1932): 7, 8.
- Gürbüz Türk Çocuğu. “Yazın Ne Giydirmeli?” 35/Ağustos (1929): 17.
- Hikmet Şevki. “Amcamın Köşesi, Çocuğun Gıdası”. *Gürbüz Türk Çocuğu*. 19/Nisan (1928): 6-7.
- Hikmet Şevki. “Çocuğun Telebbüs Tarzı” *Gürbüz Türk Çocuğu*. 30/Mart (1929): 10, 11.
- Lokman Hekim. “Çocukların Gıda Meselesi: Bir Fransız Doktor Neler Söylüyor”. *Çocuk Duygusu*, 33/12 Mayıs (1938): 1.
- Lokman Hekim. “Güneşte Derisini Yakanlara Üzülüyorum”. *Çocuk Duygusu*. 48/26 Ağustos (1938): 1.
- Lokman Hekim. “Hekim Öğütleri: Hava Banyosu”. *Çocuk Duygusu*. 27/20 Eylül (1937): 13.
- Lokman Hekim. “Hekim Öğütleri: Temiz Hava En Önemli Gıdadır”. *Çocuk Duygusu*. 38/26 Haziran (1938): 7.
- Lokman Hekim. “Hekim Öğütleri: Uykunuza Dikkat Ediniz”. *Çocuk Duygusu*. 20/7 Nisan (1938): 12.
- Lokman Hekim. “Hekim Öğütleri: Vaktinde ve Tam Uyumak”. *Çocuk Duygusu*, 39/23 Haziran (1938): 7.

- M. Nihat. "Çocuk Nasıl Giydirilmeli: Bir Doktorun Nasihatleri". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 34/ Temmuz, (1929): 16, 17.
- Mazhar Osman. "Hergünkü Yemeklerimizin Beslenme Derecesi, İnsana Ne Kadar Yemek Lazım – İnsan Nasıl Zayıflamalı – Nasıl Şişmanlamalı". *Sıhhat Almanakı*, İstanbul: Kader Matbaası, 1370/1951, 88-92.
- Mehmed Nuri. "Çocukların Gıdası" *Hayat ve Sıhhat*. 1 Nisan (1921): 17-21.
- Mevhibe Ziya. "Açık, Temiz Havanın Kudreti". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 24/Eylül 1928): 4, 5.
- Mithat Ömer. "Sütanaya, Dadiya, Mürebbiye, Hizmetçiye Dair". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 31/Nisan (1929): 3, 4.
- Okay, Cüneyd. *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, İstanbul: Kitabevi, 1999.
- Özmen (İstanbul sayılavı). "Çocuk". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 102/Haziran (1935): 9-11.
- Prof. Dr. İhsan Hilmi. "Yeni Doğmuş Çocuk Karşısında Babanın Vazifesi". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 81/ Temmuz (1933): 19-21
- Prof. Dr. Sait Cemil Bey. "Besi İşinde Son Hakikatler". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 38/ Teşrin-i sani (1929): 16, 17.
- Resimli Dünya*. "Nasıl Zayıflamalı, Nasıl Şişmanlamalı?". 1/Kanun-ı evvel, (1924): 15.
- Resimli Mecmua*. "Vücut Makinesi Nasıl İşler Kalır?". 50/19 Mayıs (1927): 14.
- Reşit Galip. "Köy Muallimleri ile Sağlık Konuşmaları". Muallim Kitapları. No, 1, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933.
- Rıza Tahir Bey. "Yeni Doğan Çocukların Temizliğine Dikkat Etmek Ana ve Babaların En Büyük Vazifesidir". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 29/Şubat (1929): 12, 13.
- Selim Sırrı. "Genç Annelerle Hasbihal: Yeni Doğan Yavrular İçin Umumi Tavsiyeler". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 28/Kanun-ı sani (1929): 6.
- Sevig, Vasfi Raşit. "Temizlik" Çocuk. 260/22 İkinci teşrin (1941):1.
- Sezai Bertan. "Temizlik ve İntizam". Çocuk Güneşi. 6/28 Ekim (1950): 10.
- Süreyya Asım. "Açık Havada Büyüyen Çocuk". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 30/Mart (1929): 16.
- Süreyya Asım. "Kapalı Odalarda Yetişen Yavru". *Gürbüz Türk Çocuğu*. 31/Nisan (1929): 9.
- Ş.Orhan. "Temizlik ve İntizam". Çocuk. 131/24.3(1939): 12, 13.
- Şen Çocuk. "1001 Soru ve Cevap: Sabun Niçin Temizler, Niçin Yıkar". 5/5 Aralık (1945): 2.
- Taluy, Nihal Yalaza. "Hayat Bilgisi, Aile Bilgisi: Odamızın Temizliği". Çocuk, 5/9 Mart (1945): 3.
- Taluy, Nihal Yalaza. "Hayat Bilgisi, Aile Bilgisi: Odanızı Nasıl Havalandırırsınız?". Çocuk. 7/2 Nisan (1945): 3.
- Tarhan Taraç. "Gürbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir". *Türk Çocuğu*, 2/Teşrin-i sani (1926): 8, 9.
- Temel, Mehmet. *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*. Ankara: Nehir Yayınları, 2008.

- Tok Sözlü. “Vücut Makinesini İyi Kullanmalı”. *Resimli Mecmua*. 42/13 kanun-ı sani (1926): 2.
- Türk Çocuğu*. “Annelik Sanatı: Bu Kutsi Sanatı Tamim Etme Sanatıdır”. 14/Teşrin-i sani (1927): 21
- Türk Çocuğu*. “Annelerle Çocuklara Sıhhi Öğütler”. 4/Kanun-ı sani (1927): 33, 34.
- Türk Çocuğu*. “Annelik Sanatı: Bu Kutsi Sanatı Tamim Etme Sanatıdır”. 14/Teşrin-i sani (1927): 21.
- Türk Çocuğu*. “Bilmeyerek Yapılan Hayat Hırsızlıkları: Çocuklarımız Yalnız Bizim Değil Vatanındır da”. 3/Kanun-ı evvel (1926): 2.
- Türk Çocuğu*. “Bu Kaideleri Ezberleyinceye Kadar Okuyunuz”. 23/Ağustos, (1928): 21.
- Türk Çocuğu*. “Çocuğunuza Rehber Olunuz”. 4/Kanunun-ı sani (1927): 1.
- Türk Çocuğu*. “Çocuk Bakımına Ait Öğütler: Çocuk Beslemek”. 17/Şubat (1928): 5, 6.
- Türk Çocuğu*. “Çocuk Bakımına Ait Öğütler”. 16/Kanun-ı sani (1928): 14, 15.
- Türk Çocuğu*. “Çocuklara Hangi Gıda İntihab Olunmalıdır?”. s. 11 (Temmuz 1927):25-27.
- Türk Çocuğu*. “Ebeveynin Günahları”. 4/Kanunun-ı sani (1927): 13-15.
- Türk Çocuğu*. “Ebeveynin Vazifeleri ve Ebeveynlik”. 2/Teşrin-i sani (1926): 1.
- Türk Çocuğu*. “Temiz Aile Manzumeleri”. 1/Teşrin-i evvel (1926): 4.
- Türk Çocuğu*. “Uyanıklar Mektebi Çocuklarının Sıhhat Cetveli”.4/Kanunun-ı sani (1927): 5-10.
- Türk Çocuğu*. “Uyanıklar Mektebi Çocuklarının Sıhhat Cetveli”.4/Kanun-ı sani (1927): 6-7.
- Yeni Yol*. “Güneş Nasıl çarpar”. 68/19 Mart (1925): 709.
- Yeni Yol*. “Hekim Aksungur Bey’in Öğütleri: Temizlik”. 66/5 Mart (1925): 689, 699.
- Yeni Yol*. “Şişmanlamak İçin Yeni Bir Usul”. 45/9 Teşrin-i evvel, (1924): 236, 239.
- Yeni Yol*. “Su ve Tarak Kullanmayan Millet”. 66/5 Mart (1925): 686, 687.
- Zeki Mesut. “Çocuk Hakkında Günlük Arkadaşlarımız Ne Yazıyor: Çocuk Sıhhati”. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 40/Kanun-ı sani (1930): 24.

The Art of Motherhood: Children's Bodily Construction in Children's Periodicals During the Early Republic

SEVCAN BAŞBOĞA

Abstract: *In the course of the rise of modern states throughout the 19th and 20th centuries, the domain of the human factor and as well as the body, health, and industrious capacity of its productive generations have acquired an ever increasing significance, as to the defence and protection of the boundaries of the nation-state and its economic development. Within their bio-political perspective and responsibility to regulate the population in relation to its prospective social, political, and economic welfares and securities, modern structures of authority were implementing the "regulation" of this particular domain through a mechanism of power. Within the framework of these regulatory mechanisms of surveillance counted particularly themes such as the population's birth, death, life-span, fertility rate, general health status, epidemics, frequency of illness, hygiene, and nutrition.*

In this context, corresponding to the ever waxing structure of the modern state, the population as well as processes pivotal to the population have constituted a major sphere of intervention during the period of the Turkish Republic. Major losses of the population, which could have been actively employed in processes of production and defence, as result of long lasting wars prior to the foundation of the Republic, added by the remainder's struggle with unattended and epidemic illnesses, proved just how important the matter of the population was for the future of the country.

This paper mainly seeks to answer how efforts pertaining to the population, attempts to increase the population and to improve the health of society starting from its children have been reflected in children's periodicals during the period of the Early Republic. It aims to elaborate the designated insufficiencies in child care, and the corresponding suggestions and messages directed at mothers and parents in this period by the mediation of children's periodicals, as well as the habits children, as future citizens of the Republic, were expected to acquire in their daily life. It will moreover be explored what type of body, idealized within the population perspective of the early Republic, emerges in the light of these descriptions, and why such a type of body had been called for.

The focus of this study are the particular reasons, justifications, the methods and recommendations that have accompanied the re-regulation of society by the mediation of children's periodicals during the period of the early Republic. In this context, child death was counted among the primary obstacles to population growth, and the means to surpass this problem were the methods and recommendations to mothers and parents of how to raise healthy and fit children illustrated in children's periodicals. As such, the paper reveals how a new conception of the individual and society that puts the notion of a healthy body and healthy habits at its very centre has been attempted to be constituted by means of children's periodicals.

Keywords: *Modern state, Children's periodicals, Child care, Idealized body.*

Sosyal Medyada Kitle Çeviri Üzerine Bir Araştırma

EZGİ KESKİN GAGA*
ezgi.keskin@sfl.bau.edu.tr

Özet: Bu araştırma, Türkiye’de “Sosyal Medya Çevirileri” örneğinde yaygınlaşan ve giderek popüler bir eylem haline geldiği düşünülen “Kitle Çeviri (crowdsourcing translation)” yöntemini inceleme amacını taşımaktadır. Çalışmanın temel sorunsalları; kitle çeviri yöntemiyle kitlesel üretimi yapılan çeviri eyleminin giderek popüler kültür ürünü haline gelmesi, popüler zeminde üretilen bu çevirilerin kalitesi, çeviriyi üreten çevirmenlerin kimliğidir. Araştırma kapsamında sosyal medya sitelerinden Facebook incelenerek Facebook’un Türkçeye çevrilmesine katkıda bulunan gönüllü çevirmenlere 16 soruluk anket uygulanmıştır. Araştırma sonucu yapılan değerlendirmeler uygulanan anket çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Değerlendirmeler yalnızca anket uygulanan grupla sınırlıdır. Araştırmanın ilk bölümünde kitle çevirinin popüler kültürdeki konumu değerlendirilmiş, ikinci bölümde sosyal medya sitesi Facebook örneğinde “kitle çeviri” olgusu incelenmiştir. Araştırmanın sonunda, kitle çeviri yöntemiyle kitlesel üretimi yapılan çeviri eyleminin nasıl bir dönüşüm içine girdiği izlenmektedir. Çeviri eyleminin giderek popüler kültür ürünü haline geldiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kitle çeviri, Sosyal medya çevirisi, Gönüllü çeviri/çevirmen.

Giriş

İnternet yaygınlaştığından bu yana kullanıcılarının alışkanlıklarının giderek değiştiği görülmektedir. İnternet, gündelik yaşamı büyük oranda etkilemekte, iletişim adına onlara sayısız seçenek sunmaktadır. Web 2. 0 araçları sayesinde, artık bir tıkla kolayca bankacılık işlemleri yapılabilmekte yüzlerce kilometre ötedeki kişilerle iletişime geçilebilmektedir. Gelişen internet kullanımı sayesinde dünya hızla küreselleşmekte, sınırlar ortadan kalkmakta ve mesafeler kısalmaktadır. Artık insanlar kısa sürede bilgiye ulaşmayı ve onu paylaşmayı dilemektedir. Bu süreçte dilsel farklıklar ön plana çıksa da yine aynı hızla dil engeli ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Şüphesiz; bölgelerin birbirleriyle iletişim halinde olabilmeleri ancak çeviri yoluyla mümkündür. Öte yandan zaman baskısı çeviri eyleminin kısa sürede yapılmasını zorunlu kılmaktadır.¹ Dolayısıyla çeviri eyleminin de içinde bulunduğu şartlara göre evirildiği, üretici ve kullanıcılarının taleplerine göre dönüştüğü gözlemlenmektedir. Bu yeni ortamda çeviri aktivitelerinin gerçekleştirilme formları değiştiği, özellikle çeviri belleği, bilgisayar destekli çeviri yazılımı ya da web temelli bilgisayarlı çeviri hizmetleri

* Okutman, Bahçeşehir Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu.

1 Micheal Cronin, “Globalization and Translation” *Handbook of Translation Studies*, Gambier ve Van Luc Doorslaer. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2010, s.134.

gibi çeviri teknolojilerinin gelişiminin arttığı görülmektedir.² Bu formlara ek olarak “kitle çeviri (crowdsourcing translation)” son zamanlarda işverenler ve aynı zamanda müşteriler tarafından en rağbet gören çeviri yöntemi olarak dikkat çekmektedir. İlk kez, Jeff Howe tarafından öne sürülen “Crowdsourcing” uygulaması işverenin işin büyük bir kısmını küçük parçalar halinde büyük bir gruba paylaştırarak, ürünün kitlesel üretimini yaptırdığı, karşılığında hiçbir ödeme yapmadığı bir sistemdir. İş, tamamen gönüllülük esasına göre yapılmaktadır.³ Bu uygulamanın birçok alanda olduğu gibi çeviri alanında da, başta sosyal medya sitelerinin çevirilerinde kullanıldığı bilinmektedir (bkz. Facebook, Twitter, vb.). Bu yöntemle bu sitelere üye olan kullanıcılar gönüllü olarak çeviri yapmaktadır. Üyelerin çeviri eylemini gerçekleştirmeleri için adı geçen bu siteler çeviri uygulamasının reklamını yaparak, üyelerini bu eyleme davet etmektedirler. Bu sayede, hem çeviri edimi popüler bir zemine taşınarak kitlesel üretim yapılmakta; hem kısa sürede dilsel iletişim sağlanmakta, hem de işveren ekonomik anlamda kâr etmektedir. Buna karşın çevirmen kimliğinin bu yöntemle birlikte bulanık bir biçime büründüğü gözlenmektedir. Çeviriyi gerçekleştiren eyleyicilerin kim olduğu belirsizleşmektedir.

Bu çalışmada, kitle çeviri yöntemiyle çeviri eyleminin nasıl bir dönüşüm içine girdiği değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla kitle çeviri yöntemiyle kitlesel ürettiği yapılan çeviri eyleminin giderek nasıl bir popüler kültür ürünü haline geldiği, popüler zeminde üretilen bu çevirilerin kalitesi, çeviriyi üreten çevirmenlerin kimliği incelenecektir. Araştırmanın ilk bölümünde, kitle çevirinin popüler kültürdeki konumu değerlendirilecek; ikinci bölümde sosyal medya sitesi Facebook örneğinde “kitle çeviri” olgusu incelenecektir. Bu doğrultuda, Facebook’un Türkçeye çevrilmesine katkıda bulunan gönüllü çevirmenlere 16 soruluk anket uygulanmıştır. Değerlendirmeler, anket sonuçları çerçevesinde yapılacaktır.

Popüler Kültür ve Kitle Çeviri

Popüler Kültür Kavramı

Popüler kültür, en geniş ve kabul gören tanımıyla gündelik hayatın kültürü olarak tanımlanabilir. Halk ve çoğunluk terimlerini içerdiği için belli bir grubun kültürel edimleri değil, «herkesin değilse bile hemen herkesin» paylaştığı kültürel gerçekliği ifade eder. Dolayısıyla bu kavramın dinden edebiyata, spordan müziğe, sinemadan bilime, ekonomiden siyasete; hatta anarşizme kadar günlük hayatın gerçekleştiği bütün alanları içine aldığı görülmektedir.⁴

Popüler kültür, kitleler üzerindeki etkisi olumlu ya da olumsuz olsun, bir biçimde ideoloji ürettiği ve bu ideolojik içeriği kitlelerin bilinçaltına yerleştirdiği düşünülmektedir. Neredeyse tamamen bir üretim ve çoğunlukla da tüketim kültürüdür. Kendini kitle iletişim araçlarıyla var eder ve varlığını yine onlar üzerinden sürdürür.⁵

2 Cronin, “Globalization and Translation”, s.135.

3 Jeff Howe, *Wired*, 14 Temmuz 2006, www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html (Erişim 30 Kasım, 2014).

4 Alim Arlı ve Güney Çeğin, “İdeoloji Kavramının aşınması ve Pierre Bourdieu’nün Kuramsal Seçenekleri”, *Doğu Batı Dergisi*, 28 (2004), s.163.

5 Arlı ve Çeğin, “İdeoloji Kavramının Aşınması...”, s.163.

Dwight Macdonald üretimin salt ve doğrudan kitle tüketimi amaçlı olmasından ötürü popüler kültür kavramını kitle kültürü (mass culture) olarak tanımlamanın daha doğru olacağını savunur. Kitle kültürünü pazar için toplu üretim yapan kültür olarak niteler.⁶ Bu doğrultuda popüler kültürün kapitalizmle ilintili bir kavram olduğu açıkça görülmektedir. Modern dönemin zaman anlayışındaki, tekno kapitalizmin “her şeyi daha kısa zamanda gerçekleştir” ilkesi tüm insanlık deneyimlerini “şimdiye” sıkıştırmaktadır. Böylece modern zaman “şimdiyi” eskisinden daha olanaklı bir biçime dönüştürürken, geçmişi ve geleceği de olanaksız kılmaktadır.⁷ Bu noktada popüler kültürün tam da yaşanılan ana hizmet ettiği görülmektedir. Kitleler, geçmişi ve geleceği düşünmeden, sunulan ürünleri hemen şimdi tüketmelidir.

Hannah Arendt'e göre, kitle toplumunun ihtiyacı kültür değil, eğlencedir ve eğlence endüstrisinin sunduğu eşyalar toplum tarafından tıpkı diğer tüketim metaları gibi tüketilirler. Eğlenmek için gerek duyulan ürünler, ekmek, su kadar zorunlu olmasa bile, toplumun yaşam sürecine hizmet ederler ve vakit öldürmeye yararlar.⁸

Popüler kültürün belirleyicilerinden boş zaman olgusu daha çok tüketmek ve eğlenmek üzerine kurulmuştur.⁹ Hannah Arendt, vakit öldürmekle geçirilen boş zamanın, serbest zaman olmadığını ifade eder, dolayısıyla yaşam sürecinin zorunlu kıldığı işlerden özgür olunan anlar, boş zaman anlamına gelmemektedir. Arendt, Karl Marx'ın dediği gibi eğlence ile doldurulduğu varsayılan bu boş zamanı, biyolojik olarak belirlenmiş çalışma döngüsü içindeki; “insanın doğal metobolizması içindeki” bir boşluk olarak değerlendirir.¹⁰

Marxist anlayışa göre sermayenin (capital) kültürel üretime sızmasıyla, kültürel ürünün giderek bir mala (commodity) dönüştüğü düşünülmektedir. Yani kültürel ürünlerin, kapitalist düzende üretilen mallarla ortak noktaları bulunmaktadır. Bu benzerlikler Karl Marx'ın “kullanım değeri (use-value), değer (value), değişim değeri (exchange value), artı değer (surplus) kavramları ile açıklanabilir. *Kullanım değeri*, bir malın tüketicisinin işine yaramasıyla oluşturduğu kullanışlılık ya da yararlılık değeridir. İnsanların insani isteklerini tatmin etmeye bağlı olarak ölçülür. Bir *malın değeri*, ise yararlılığına değil sosyal olarak gerekli olan üretim süresince harcanmış emek süresine bağlıdır. Bir malın değeri ancak ekonomik olarak değişime uğraması sonucu anlaşılır. *Değişim değeri* ise bir malın piyasadaki başka bir mal ile pazarlanması esnasındaki oranını (Dolar, TL, Euro, vb...) ifade eder. *Artı değer*, işçinin işgücünden öte yaratılan değer yani kapitalist kesim tarafından serbestçe biçilebilen değerdir. Bu durumda malın kendisi alıcının yararı için değer biçecek yetkinliktedir.¹¹

6 Dwight Macdonald, “A Theory of Mass Culture”, John Storey (der.), *Cultural Theory and Popular Culture: A Reader*, London, New York: Routledge, 2006, s. 29.

7 Ertuğrul Turan, “Kolektif Şizofreni: Zamanın İki Yüzü”, *Doğu Batı Dergisi*, 22 (2003), s 197.

8 Hannah Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, çev., Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s. 243.

9 Arlı ve Çeğin, “İdeoloji Kavramının Aşınması...”, s.164.

10 Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, s.243.

11 Terry Lovell, “45 Cultural Production”, John Storey (der.), *Cultural Theory and Popular Culture: A Reader*, London, New York: Routledge, 2006, s.467.

Marksist anlayışta kültürel ürünler kitle üretimine sokulduğunda değersiz artıklar olarak görülmektedir (bkz. Left pessimism) Kitle üretimiyle üretilen kültürel ürünler kısa sürede satılarak ve en yüksek kâr elde edilmeye çalışılmakta, ürünlerde değer ve kalite kaybı olduğu düşünülmektedir. Bu anlayışa paralel olarak kitle iletişim araçları bu süreci meşrulaştırıp normalleştirmektedir. Oysa Terry Lovell, kitle üretiminin illa ki bir değer ve kalite kaybına neden olmayacağını ifade eder. Bir malın iyi ya da kötü olduğunu yargılamaktansa sosyal bağlama odaklanılarak malların üretimi sonucunda nasıl bir kültürel yapı oluştuğu değerlendirilmelidir.¹²

Kitle Çeviri

Her çeviri eylemi diller ve kültürler arası bir aktarımdır; dolayısıyla ortaya çıkan çeviri ürünler kültürel ürün değeri taşırlar. Bu bağlamda; çeviri ürünler Marksist perspektife göre değerlendirilebilir. Çeviri ürünlerin aynı diğer mallar (commodity) gibi tüketicisinin iletişim ihtiyacını karşılamaından dolayı belirli bir kullanım değeri vardır. Çeviri ürün ekonomik değişime girerek ekonomik değere sahip olur. Ürünün parasal anlamda bir karşılığı olduğu için değişim değeri de mevcuttur. Çeviri, pazarında diğer çeviri ürünlerle karşılaştırıldığında zamanla alıcısının yararı için kendi değerini biçecek yetkinliğe erişir. Bu durumda çeviri ürünün artı değer kazandığı söylenebilir.

Bu yapı kitle çeviri yöntemi üzerinden incelendiğinde, aynı kapitalist üretim düzenninde olduğu gibi kitlesel üretimi yapılan çeviri ürünlerin diğer mallar (commodity) gibi küçük parçalara ayrılarak büyük bir işçi grubuna paylaştırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla çeviri edimi bireysel bir eylem olmaktan çıkıp kitlesel bir eyleme dönüşmektedir. Kitle üretimi bu bağlamda seri üretime benzetilebilir. İşin küçük parçalara ayrılmasıyla kısa sürede işverenin belirlediği standartlara göre büyük oranda çeviri işi tamamlanmaktadır. Öte yandan bu üretimin kapitalist üretimden ayrılan bir noktası vardır. Üretim gerçekleşmiş olsa da bu yöntemle çeviri ürünlerin ekonomik, değişim ve artı değer kazanmadığı görülmektedir. Çünkü işi gerçekleştiren çevirmenler bu üretimi gönüllük esasına göre, karşılığında hiç bir ücret almadan yapmaktadırlar. Dahası gönüllü çevirmenler işverenin kalite standartları doğrultusunda yalnızca çeviriyle değil terminoloji yönetimi, metni düzenleme ve yerleştirilmiş çevirilerin gözden geçirilmesiyle de ilgilenmektedirler.¹³

Marksist açıdan, kapitalist düzende üretilen kültürel ürünler kısa sürede üretilip, işverene yüksek kâr ettirse de değer ve kaliteden yoksun değersiz artıklar olarak görülmekteydi. Hâlbuki gönüllük esasına göre işleyen üretim ve denetim mekanizmasına sahip kitle çeviri yöntemiyle üretilen çeviri ürünlerinin kalitesi hakkında kesin yargıya varmak yöntemin kendine özgü yapısı gereği çok kolay değildir. Bu durumda ürünlerin iyi ya da kötü olduğunu yargılamadan üretildiği sosyal ortamını incelemekte fayda vardır.¹⁴

¹² Lovell, "45 Cultural Production", s.468.

¹³ Cronin, "Globalization and Translation", s.136.

¹⁴ Lovell, "45 Cultural Production", s.468.

Kitle Çeviri Örneği: Facebook

Bu bölümde, kitle çeviri yöntemiyle ortaya çıkan çeviri ürünlerden Facebook çevirileri incelenecektir. Kültürel ürün olarak değerlendirilebilecek Facebook çevirileri kapitalist üretime benzeyen kitlesel üretim yapısında işverenin standartları doğrultusunda kısa sürede üretilmekte ve işverenine kâr ettirmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen çeviri eyleminin popüler kültür ürünü haline geldiği söylenebilir. Ortaya çıkan ürünlerin iyi ya da kötü olduğuna karar verebilmek ve çeviriyi üreten çevirmenlerin kimliğini anlamak için ürünlerin sosyal üretim şartlarına bakılmalıdır. Bu amaçla önce işverenin çevirilerin üretimi için sağladığı çalışma koşullarına, ardından gönüllü çevirmenlerin kim olduğu ve onları çeviri yapma davranışına yönlendiren etmenleri saptamak üzere anket sonuçlarına bakılacaktır.

Facebook Çevirileri

2004 yılında kurulan Facebook, kurulduğu yıl yalnızca İngilizce ara yüze sahipti. Şirket 2006'da küreselleşme atılımı yaparak tüm İngilizce konuşan ülkelerde giderek tanınmaya başladı. 2007'ye gelindiğinde tüm dünyada yaklaşık 50 milyon aktif kullanıcıya ulaştı. 2008 yılında şirket çeviri girişimi yaparak, birçok dil seçeneğini bünyesine dâhil etmeye başladı.¹⁵

Facebook'un, kitle çeviri yöntemini başarılı bir şekilde uygulayan ilk şirketlerden biri olduğu söylenebilir. Web 2. araçları sayesinde bir çeviri modülü tasarlayan Facebook, bu modül aracılığıyla kullanıcılarını işbirliği halinde topluca çeviri yapmaya davet etmiştir. Kitle çeviri yöntemi ilk aşamada 1,500 İspanyolca konuşan Facebook kullanıcılarıyla denenmiş, yalnızca dört haftada bu gönüllü kullanıcılar tüm Facebook ara yüzünü İspanyolcaya çevirmişlerdir. İspanyolca çeviri 2008 Şubat ayında piyasaya sürülmüştür.¹⁶ Ardından Almanca ve Fransızca için aynı yöntem kullanılmıştır. 2008 Nisan ayında Facebook'un toplam 22 dilde hizmet sağlar hale geldiği bilinmektedir.¹⁷ Kısa sürede uygulama başarılı olunca Facebook, kullanıcılarından gelen talepler doğrultusunda olabilecek her dili seçeneklerine eklemeye karar vermiştir. Bu amaçla kullanıcılarına bu girişime katılmaları yönünde özel mesajlar atarak, bu hareketin bir parçası olmalarını teklif ettiği bilinmektedir.

Facebook Çeviri Modülü

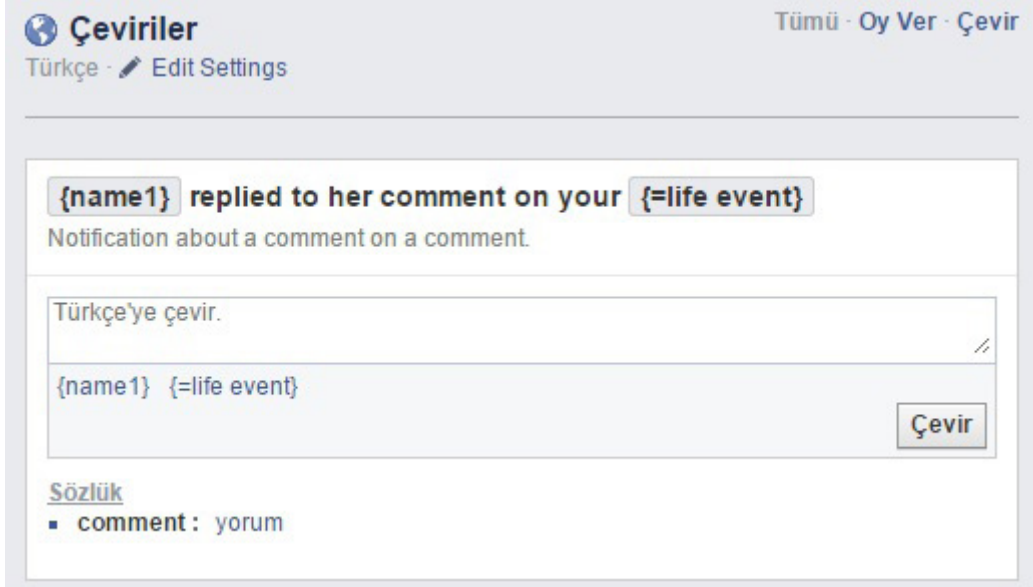
Facebook çeviri modülünde kaynak metin hem çevrilmek hem de çeviri kalitesi oynanmak üzere tasarlanmıştır. Çevirmen niteliğine sahip Facebook üyeleri, Facebook profillerine "çeviriler" uygulamasını indirdikten sonra bu çeviri platformu erişime açılır. Modülün kullanıcı dostu ve basit bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Çevrilecek metin küçük segmentler halinde kullanıcıya sunulmaktadır. Üye çevir-

15 Justin Smith, *InsideFacebook*, 19 Ağustos 2008, <http://www.insidefacebook.com/2008/08/19/mapping-facebooks-growth-over-time> (Erişim 1 Aralık, 2014).

16 Micheal Arrington, *Techcrunch*. "Facebook Turns 1,500 Users Into Spanish Translation Slaves". <https://techcrunch.com/2008/02/07/facebook-turns-1500-users-into-spanish-translation-slaves> (Erişim 5 Aralık, 2014).

17 Nick Burcher, *Nick Burcher*, 2008, <http://www.nickburcher.com/search?q=facebook+translation> (Erişim 7 Aralık 2014).

menler, kaynak metnin çevirisini yaparken, modül içerisinde metnin bağlamı hakkındaki açıklamayı okur, terminolojiye dair sözlüğe bakar, varsa metnin önceki çevirilerini görebilirler. Çevirmenler, yeni çeviri önerisi yapabildikleri gibi var olan çevirileri oylayarak da çevirilere katkı sağlayabilirler. En çok oylanan çeviri daha sonra yayınlanmak üzere sisteme kaydolur.

Şekil 1.

Facebook üretilen çevirilerde kalite standartlarını sağlamak adına üye çevirmenler için “Faydalı Çeviri Bağlantıları” başlığı altında çeviriye yardımcı kılavuzlar sunmaktadır. Çevirmenler ihtiyaç duyduklarında çeviri sistemine dair merak ettiklerini bu kılavuzlardan öğrenebilirler.

FAYDALI ÇEVİRİ BAĞLANTILARI

- Çeviri Uygulaması Kılavuzu
- Biçim Kılavuzu
- Sözlük
- SSS

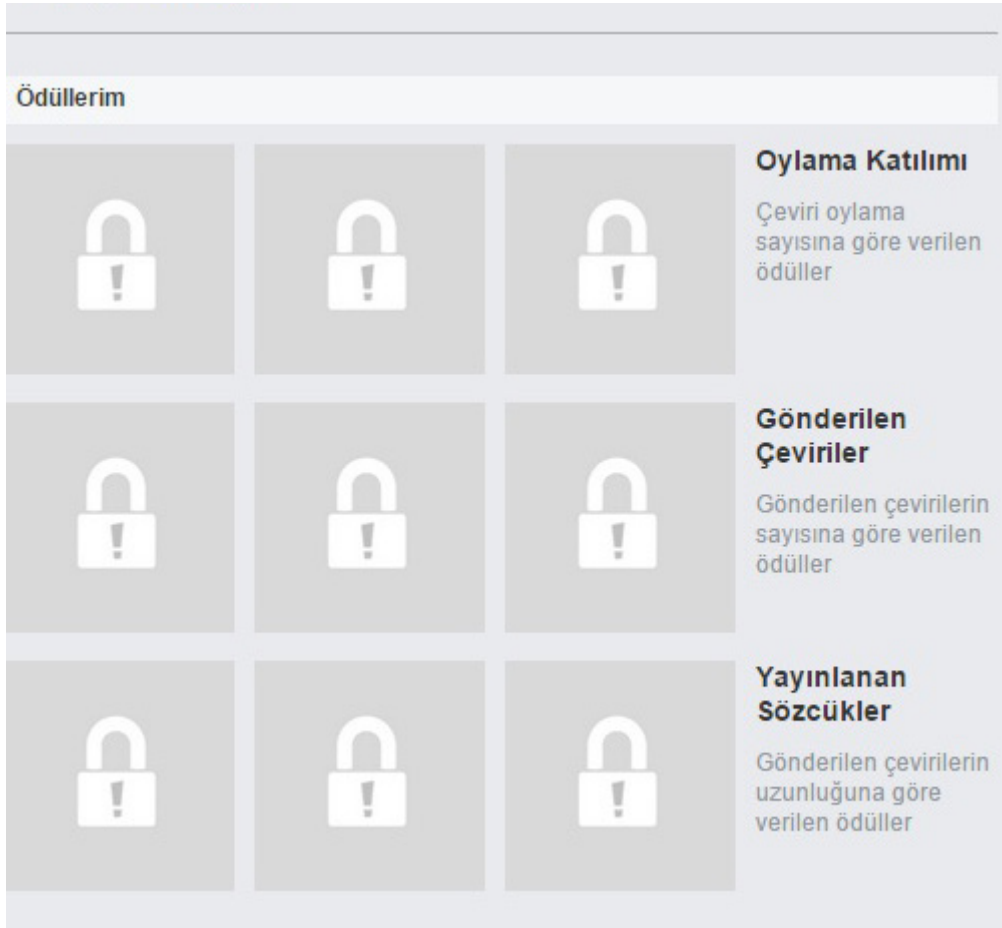
Şekil 2.

Üye çevirmenler, çeviri eylemine katılmak için yalnızca çeviri yapmak zorunda değildir. Çeviri önerisi yapmak kadar var olan çevirileri oylama da uygulamanın işleyişi adına önemli bir katkıdır. Oylama sisteminde kaynak metin verilerek var olan tüm alternatif çeviriler sıralanır, çevirmenden en uygun çeviriyi oylaması istenir.

Şekil 3.

Facebook, yapılan çevirileri çeviri modülünde simgesel olarak ödüllendirmek için bir arayüz eklemiştir. Üye çevirmenler, yaptıkları çeviriler aracılığıyla bu ödülleri kazanır, çok ödül kazandıkları takdirde liderlik sıralamasına girerek çeşitli unvanlar (mayor, blogger, typesetter) kazanırlar.

Şekil 4.

Çeviriler ▶ **Lider Sıralaması** Hafta · Ay · Tüm zamanlar · Toplam etki
Türkçe · [Edit Settings](#)

1		Begüm Topyıldız 41 çeviri · 223 oy
2		Ali Haydar Kizilkan 9 çeviri · 16 oy
3		Büşra Günaydın 5 çeviri · 20 oy
4		Can Yavuz 1 çeviri · 32 oy
5		Canberk Gümüüşsu 0 çeviri · 33 oy
6		Fatih Korucu 4 çeviri · 9 oy

Şekil 5.

Çeviri modülünde, üye çevirmenler, katkı ve etki başlığı altında çeviri eylemine ne derece katkıda bulduklarını bilgisini görebilirler. Facebook üyelerin daha fazla katkıda bulunmaları, daha çok çeviri yapmaları ve arkadaşlarını bu uygulamadan haberdar etmeleri için bu bölümde uygulamanın reklamını yapar.

KATKILARIN (TÜRKÇE)

1 çeviri	13 oy
--------------------	-----------------

ÖDÜLLERİN (TÜRKÇE) [Tümünü Gör](#)

Daha fazla ödül almak için çevir ve oyla!

ETKİ

Facebook'un çevrilmesine yardım ederek, Facebook'u Türkçe kullanan 370 arkadaşına yardımcı oluyorsun.

Şekil 6.

Facebook Gönüllü Çevirmenler Anketi Analizi

Kitle çeviri yöntemiyle üretilen çevirilerin gönüllü çevirmenlerinin kim olduğu ve onları çeviri yapma davranışına yönlendiren etmenleri saptamak üzere, çeviri modülünde yer alan liderlik sıralamasına girmiş çevirmenlere 16 soruluk bir anket uygulanmıştır. 50 kişiye anket yönlendirilmiş, toplam 20 kişi anketi eksiksiz yanıtlamıştır. Değerlendirmeler bu grupta sınırlıdır. Anket kapsamında, çevirmenlere sorulan sorular şunlardır:

- Cinsiyetiniz?
- Yaşınız?
- Eğitim durumunuz?
- Kaç yıldır Facebook kullanıcısı/sınız?
- Günde en az kaç kere Facebook'a girersiniz?
- Facebook üyelerinin Facebook'u Türkçeye çevirdiğini nereden duydunuz?
- Kaç yıldır Facebook ara yüzünü Türkçeye çeviriyorsunuz?
- Facebook çevirisi haricinde profesyonel olarak (para kazanma) çeviri yapıyor musunuz?
- Kendinizi "çevirmen" olarak tanımlayabilir misiniz?
- Facebook'u gönüllü olarak çevirmenizdeki amaç nedir?
- Sizce Facebook'ta çeviri yapma popüler bir aktivite midir?
- Facebook çevirilerini kaliteli buluyor musunuz?
- Gönüllü olarak çeviri yaptığınız başka internet siteleri var mı?
- Facebook'un çeviri karşılığında verdiği unvanlara (Mayor, Blogger, Typesetter) hiç sahip oldunuz mu?
- Facebook'un çeviri ve oylama sistemi sizce kolay mı?
- Facebook çeviri tartışma gruplarını aktif kullanıyor musunuz? (Facebook Translators Team, Facebook Translation Türkçe)

Ankete katılanlardan yarısı kadın; yarısı erkektir. Katılımcılardan, 13 kişi 19-29 yaş aralığında, 5 kişi 30-49, 1 kişi 0-18, 1 kişi 50-70 yaş aralığındadır. 13 kişi lisans mezunu, 6 kişi yüksek lisans, 1 kişi de lise mezunudur. 13 kişi 5 ile 10 yıldır Facebook kullanırken 5 kişi 1-5, 2 kişi 10 yıldan fazla Facebook üyesidir. Kişilerden 11'i Facebook'un kitle çeviri yöntemiyle çevrildiğini kendisi araştırıp bulduğunu, 5'i bunu Facebook reklamlarından öğrendiğini, 2'si Facebook çeviri gruplarında gördüğünü, 3'ü de arkadaş tavsiyesiyle bu bilgiye ulaştığını ifade etmiştir. Katılımcılardan 13'ü Facebook çevirileri haricinde profesyonel olarak çeviri yapmakta, 7'si yapmamaktadır. 11 kişi 0-2 yıldır Facebook'u Türkçeye çevirirken, 9 kişi 2-4 yıldır Facebook için çeviri yapmaktadır. Katılımcılardan, 14'ü kendini çevirmen olarak tanımlamakta 6'sı çevirmen olmadığını düşünmektedir. Kişilere, birden fazla yanıt verebildikleri Facebook'u Türkçeye çevirme amaçları sorulduğunda, %22,22'yle katılımcıların çeviri eylemini bir hobi olarak gördükleri, % 17,93'yle çeviri yeteneğini geliştirmek istedikleri, %15,87'yle Türklerin Facebook'u Türkçe kullanmasını sağlamaya çalıştıkları, % 9'yla Facebook'un bir parçası olmak istedikleri görülmektedir. Katılımcılardan 17'si Facebook çevirisi yapma eylemini popüler olarak değerlendirmemekte, 3 kişi popüler olduğunu düşünmektedir. 13 kişi Facebook çevirilerini kaliteli bulurken, 7'si

kalitesiz bulmaktadır. 12 kişi Facebook haricinde başka siteler için gönüllü çeviri yaparken, 8 kişi yalnızca Facebook için gönüllü çeviri yapmaktadır. Facebook'un sağladığı unvanlara katılımcıların yarısı sahip olduğunu ifade ederken diğer yarısı sahip olmadığı yanıtını vermiştir. 18 kişi Facebook oylama sistemini kolay olduğunu düşünürken, 2 kişi kolay olmadığı yanıtını vermiştir. Son olarak katılımcılara Facebook çeviri tartışma gruplarını ne derece aktif olarak kullandıkları sorulmuş, 13'ü olumsuz, 7'si olumlu yanıt vermiştir.

Anket Analizi

Kitle çeviri yöntemiyle üretilen çevirilerin gönüllü çevirmenlerinin kim olduğu ve onları çeviri yapma davranışına yönlendiren etmenlerin ne olduğu 20 kişilik katılımcı grubuna 16 soruluk anket uygulanarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Anket değerlendirmeleri yalnızca bu grubu kapsasa da araştırmanın sorunsallarına yönelik önemli noktaları açığa çıkarmaktadır.

Anket genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların çift kimlikli yapısı dikkat çekmektedir. Facebook çevirilerini yapanlar hem çevirmen hem de Facebook kullanıcılarıdır; yani gönüllü çevirmenler hem çeviri eylemini gerçekleştirdikleri için işçi hem de bu uygulamadan yararlandıkları için müşteri konumundadır. Üye çevirmenlerin çoğunluğunun profesyonel olarak hali hazırda çeviri yaptıkları görülmektedir, buna ek olarak birçoğu zaten kendini çevirmen olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, çeviri işini büyük oranda profesyonellerin yönlendirdiği söylenebilir. Kitlesele üretimle ortaya çıkan çeviri ürünlerin kalitesi değerlendirildiğinde işverenin bu noktada oylama sistemi kurarak kaliteyi garanti altına aldığı görülmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan kültürel ürün olarak değerlendirilen bu çevirilerin tam anlamıyla kaliteden yoksun, değersiz olduğu söylenemez, anket sonuçlarına göre katılımcıların çoğu da bu görüşü desteklemekte, oylama sistemini olumlamaktadırlar.

Anket sonuçları kitle çeviri yöntemiyle çeviri yapma eyleminin popüler kültür ürünü haline geldiğini doğrulamıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu, çeviri işini hobi olarak gördüklerini bu yüzden Facebook'u çevirdiklerini ifade etmiştir. Hobi kavramı, boş zaman kavramı ile ilintili bir kavramdır. Nitekim popüler kültürle yaratılmış bir olgudur. Eğlenmek ve tüketmeye yönelik kurgulanmış anlardır.¹⁸ Çevirmenler, Facebook'a girerek boş zaman harcamakta, çeviri yaparak sistemin işlemesine katkıda bulunmaktadırlar. Gönüllü çevirmenlerin çeviri yapmalarının altında yatan diğer önemli etmenler Facebook'un Türkçe kullanılmasını istemeleri ve Facebook'un bir parçası olma istekleridir. Bu noktada işverenin yine popüler kültür zeminini kullanarak reklam yoluyla bu istekleri üyelerinin bilinçaltına yerleştirdiği söylenebilir. Görüldüğü üzere, Facebook çeviri uygulamasını kurgularken yine popüler kültürü kullanarak bu uygulamayı pazarlamakta ideolojik bir içerik yaratarak kitlelerin bilinçaltına hitap etmektedir (Bkz. Bölüm 2/Şekil 6).

Sonuç

Bu çalışmada, kitle çeviri yöntemiyle çeviri eyleminin nasıl bir dönüşüm içine girdiği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kitle çeviri yöntemiyle kitlesele üretimi yapılan çeviri

¹⁸ Arendth, *Geçmişle Gelecek Arasında*, s.243.

eyleminin giderek popüler kültür ürünü haline geldiği görülmektedir. Kültürel ürün olarak değerlendirilebilecek Facebook çevirileri kapitalist üretime benzeyen kitlesel üretim yapısıyla işverenin standartları doğrultusunda kısa sürede üretilmekte ve işvereni az maliyetle kâr ettirmektedir. Popüler zeminde üretilen bu çevirilerin kalitesinin iyi ya da kötü olduğuna karar verebilmek ve çeviriyi üreten çevirmenlerin kimliğini anlamak için ürünlerin sosyal üretim şartlarına bakılmıştır. Gönüllü çevirmenlerin çoğunluğunun profesyonel olarak çeviri yaptığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, çeviri işini büyük ölçüde profesyoneller yönlendirmektedir. Çift kimlikli niteliğe sahip gönüllü çevirmenler hem çeviri eylemini gerçekleştirdikleri için işçi hem de bu uygulamadan yararlandıkları için müşteri konumundadır. Kitlesel üretimle ortaya çıkan çeviri ürünlerin kalite değerinin, işverenin tasarladığı oylama sistemiyle korunduğu görülmektedir. Neticede, ortaya çıkan kültürel ürünlerin tam anlamıyla kaliteden yoksun, değersiz olduğu söylenemez.

Kaynakça

- Arendt, Hannah. *Geçmişle Gelecek Arasında*. Çev., Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996: 243-244.
- Arlı, Alim ve Güney Çeğin. “İdeoloji Kavramının aşınması ve Pierre Bourdieu’nün Kuramsal Seçenekleri”. *Doğu Batı Dergisi*, 28 (2004): 163-179.
- Arrington, Michael. *Techcrunch*. “Facebook Turns 1,500 Users Into Spanish Translation Slaves”. Erişim 5 Aralık, 2014. <https://techcrunch.com/2008/02/07/facebook-turns-1500-users-into-spanish-translation-slaves/> İngilizce
- Burcher, Nick. 2008. *Nick Burcher*. Erişim 7 Aralık, 2014. <http://www.nickburcher.com/search?q=facebook+translation>.
- Cronin, Micheal. “Globalization and Translation” *Handbook of Translation Studies*. Gambier ve Van Luc Doorslaer. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2010: 134-140.
- Howe, Jeff. *Wired*. 14 Temmuz 2006. Erişim 30 Kasım, 2014. www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html.
- Lovell, Terry. “45 Cultural Production”. *Cultural Theory and Popular Culture: A Reader* John Storey. Pearson Education, 2006: 467-468.
- Macdonald, Dwight. “A Theory of Mass Culture”. *Cultural Theory and Popular Culture: A Reader*, John Storey. London and New York: Routledge, 2006: 29.
- Smith, Justin. *InsideFacebook*. 19 Ağustos 2008. Erişim 01 Aralık, 2014. <http://www.insidefacebook.com/2008/08/19/mapping-facebooks-growth-over-time/>.
- Turan, Ertuğrul. “Kolektif Şizofreni: Zamanın İki Yüzü”. *Doğu Batı Dergisi*, 22 (2003): 197-207.

A Study on Crowdsourcing Translation in Social Media

EZGİ KESKİN GAGA

Abstract: *This research aims to examine the Crowdsourcing Translation that is supposed to become a popular action recently in the example of “Social Media Translation” in Turkey. The main problematic of the study is translation (as an action) becoming popular culture material through crowdsourcing translation; the quality of the translations produced in that popular ground and identity of translators translating. Within the research, by examining one of the social media website called Facebook, 16 question survey was conducted to volunteer translators contributing Facebook Turkish translation. The results of the evaluation have emerged in the framework of the implementation of the survey. The evaluations are limited to the groups surveyed. In the first part, the position of crowdsourcing in popular culture is studied and in the second part “crowdsourcing translation” is analyzed. At the end of the study, it has seen how translation action transformed through crowdsourcing translation and become mass production ultimately and it seems to become a popular cultural product gradually.*

Keywords: *Crowdsourcing Translation, Social Media Translation, Volunteer translation/ translator.*

“İhtiyaç” Kavramı Ekseninde Sosyal Koruma: Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı

DOĞA BAŞAR SARIİPEK*
sariipek@kocaeli.edu.tr

Özet: İhtiyaç, somutlaştırılması ve tanımlanması güç bir kavramdır. Bu bağlamda, ihtiyaçların hangi ölçütlere göre belirleneceği, temel ve ileri ihtiyaçların neler olduğu, ihtiyaç içinde olanlarla olmayanların neye göre ve nasıl kesin olarak ayrılacağı gibi sorular sosyal refah ve koruma politikaları tasarlanırken sürekli sorulan ve tartışılan sorulardır. İhtiyaç temelli yaklaşım bu sorulara cevap olarak geliştirilmiş bir sosyal koruma yaklaşımıdır. Ancak genel anlamda ihtiyaç kavramının özünde bulunan subjektif nitelikler ve içerdiği belirsizlikler nedeniyle, uygulaması kolay bir yöntem değildir. Bu nedenle, uygulamada herkesi kapsayabilmek adına “temel ihtiyaçlar” şeklinde bir daraltmaya gidilmiştir. Temel ihtiyaçlar yaklaşımının amacı, bireyin tam gelişimi için gereken fırsatları sağlamak ve bu amaçla belli gruplar için belli kaynakları tahsis etmektir. Temel ihtiyaçlar yaklaşımının özü, gerçek yaşam düzeyiyle ihtiyaçlar arasındaki boşluğun diğer alternatif yaklaşımlara göre çok daha kısa sürede ve mümkün olan en az miktarda kaynak kullanılarak doldurulmasıdır. Ancak bu yaklaşım, teoriden kaynaklanan ciddi eksiklikleri nedeniyle hak temelli yaklaşımın sağladığı sosyal koruma güvence düzeyini sağlamaktan uzak görünmektedir.

Anahtar kelimeler: İhtiyaç, Temel ihtiyaç, Sosyal koruma, Sosyal politika.

Giriş

İhtiyaç temelli yaklaşım, hayırseverlik/yardımseverlik ve hak temelli yaklaşımlarla birlikte sosyal kalkınmaya ilişkin sorunların çözümü için geliştirilen üç temel yaklaşımdan biridir. Bu üç yaklaşım, bireylere sosyal koruma sağlama performansları açısından sürekli kıyaslanmakta ve birbirlerine göre üstün ve zayıf yanları ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

Hayırseverlik/yardımseverlik temelli yaklaşım, en duygusal ve en içten gelen model olarak bilinmektedir. İnsanlar, yoksul ya da muhtaç durumda birini gördüklerinde ona para vermek ya da yardımcı olacak bir davranışta bulunmak ister. Aynı zamanda “cömertlik modeli” olarak da adlandırılan ve binlerce yıl boyunca sosyal sorunlarla mücadeledeki en önemli ve tek model olan hayırseverlik/yardımseverlik temelli yaklaşım, hayırseverin yoksulların ihtiyaçlarını bildiği ve cömertliği sayesinde bu ihtiyaçları karşıladığı varsayımına dayanmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.

Asıl olarak acil ve anlık sıkıntıları ve ihtiyaçları gidermek üzere para, gıda, giysi, barınma desteği ve tıbbi bakım bağışları gibi yardımları içeren bu yaklaşımın en fazla eleştirilen tarafı, yoksulluk ve muhtaçlık halini kesin olarak ortadan kaldırmaması ve yardım alanları bağışlara daha da bağımlı hale getirmesidir. Ayrıca, birçok durumda yoksullar gerçek ihtiyaçlarını belirleme sürecine doğrudan dahil edilmediği için yaşamlarını hayırseverin istediği ya da beklediği biçimde değiştirmek zorunda hissedebilmektedir. Sonuç olarak, bu model sorunların nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik sistematik değişiklik anlamında hiçbir şey yapmamaktadır.

Hak temelli yaklaşım ise doğrudan doğruya insan hakları üzerine inşa edilmiş ve esas olarak insana yaraşır ve saygın bir yaşam sürmenin yasal ve bağlayıcı temellerinin atılmasını amaçlayan bir yaklaşımdır. Yasaların kesin bağlayıcılığını içermektedir ve bireyin sosyal koruması devlete ait bir yükümlülüktür. Yani, birey hayırseverlerin insafına terk edilmemiştir ve en önemlisi, doğrudan sosyal koruma talep etme hakkı vardır.

Öte yandan, ihtiyaç temelli yaklaşım ise yaklaşık olarak XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kalkınma yazınına girmeye başlamıştır. Bu yaklaşım, yoksulların bizzat kendileri tarafından belirtilen ihtiyaçlara yapılacak müdahalelerin temelini teşkil etmiştir. Bu anlamda çok önemli bir değişikliği de beraberinde getirmiştir. Bağışçılar artık yoksulların neye ihtiyaçları olduğuna keyfi biçimde kendileri karar vermemekte, bunun yerine yoksullar gerçek ihtiyaçlarının belirlenmesine ve bu ihtiyaçların hangi araçlarla giderileceğine ilişkin karar süreçlerine doğrudan katılmaktadır. Bu yaklaşım, hayırseverlerle muhtaçlar arasında saygın bir iletişim kurduğu için özellikle de hayırseverlik modeline göre ciddi bir gelişme ve ilerleme anlamına gelmiş ve esas olarak bu yönüyle desteklenmiştir.

İhtiyaç temelli sosyal kalkınma yaklaşımının üstün ve zayıf yanlarını belirterek, bu modelin sosyal kalkınma açısından etkili olup olmadığını ortaya koymaya çalışan bu çalışma, son derece geniş ve kapsamlı bir alan olan beşeri ve temel ihtiyaçlar tartışmasının tamamı üzerinde değerlendirmeler yapmak yerine, ihtiyaç, sosyal koruma ve refah kavramlarının kesiştiği noktaları açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ihtiyaç kavramının teorik temelleri tartışılmış ve sosyal koruma sistemlerinin tasarlanması ve uygulanması açısından önemi değerlendirilmiştir. Daha sonra, ihtiyaç kavramının “temel ihtiyaçlar” ekseninde daraltılarak sosyal politika ve sosyal koruma alanına uyarlanmaya çalışıldığı vurgusu yapılarak, sosyal kalkınmada ihtiyaç temelli yaklaşım detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Son kısımda ise temel ihtiyaçlara dayalı sosyal kalkınma yaklaşımının üstün ve eksik tarafları bir arada değerlendirilerek, etkili bir sosyal koruma mekanizması olup olamayacağı tartışılmıştır.

İhtiyaç Kavramına İlişkin Teorik Arka Plan

İhtiyaç, somutlaştırılması ve tanımlanması güç bir kavramdır. Bu nedenle, birçok kaynakta farklı tanımlarına rastlanmaktadır. Kavramın tanımlanmasındaki bu çeşitlilik iktisat, sosyoloji, siyaset, psikoloji, hatta felsefe gibi birçok alanın ve disiplinin

farklı bakış açılarının bir sonucudur. Örneğin, iktisadi bakış açısı ihtiyaç olgusunu tanımlarken bir genelleme yapmayı tercih etmekte ve “genel anlamda ihtiyaçlar” ve “temel ihtiyaçlar” ayrımını görmezden gelmektedir.¹ Ana akım iktisat biliminin, ihtiyaç kavramının teorik alt yapısını geliştirmekten muhtemelen teoriler ve tartışmalar arasındaki ayrımın güçlüğünden ve kavramın muğlaklığından dolayı kaçındığı ileri sürülmektedir.²

Sosyolojik bakış açısı ise tam tersine ihtiyaç kavramını ikili bir ayrıma gitmek suretiyle daha detaylı tanımlamayı tercih etmektedir. İlk olarak, ihtiyaç bireyleri motive eden bir faktördür. İhtiyaca yönelik ikinci sosyolojik açıklama ise ihtiyacı işlevsel bir ön şart olarak görmektedir.³ Yani, ihtiyaç bir başka durumu mümkün kılan ya da ona götüren süreçte uygulanması gereken bir durum ya da faktördür.

Psikolojik bakış açısı da benzer şekilde iki farklı anlam ve bunlara ilişkin bazı alt anlamlar içermektedir. Birinci anlama göre, ihtiyaç karşılanması halinde bir organizmanın iyilik ve refah düzeyini geliştirecek durumlar ve ilişkiler halidir. İkinci anlama göre ise ihtiyaç, bir organizmanın belli bir durum ya da ilişki gereksinimi içinde olduğu içsel bir durumdur. Bu anlam, ilkinden farklı olarak belli bir eksikliği ya da boşluğu giderecek bir çareye ilişkindir. Psikolojik bakış açısına göre, ihtiyaç olgusu bu iki temel anlamın haricinde bazı alt anlamlar da içermektedir. Bunlardan ilkinde göre, ihtiyaç bir dürtüdür. Diğer bir alt anlama göre ise ihtiyaç bir güdü veya teşvik, arzu, tutku veya ihtirastır.⁴

İhtiyaç olgusunun muhtemelen en sık kullanılan ve en yaygın karşılaşılan anlamı siyaset bilimine göre yapılan tanımlamaya dayanmaktadır. Buna göre, ihtiyacın kendisi bağımsız bir kavram veya durum olmak yerine, daha çok başka kavram ve durumlar için bir araçtır.⁵ Buna göre, ihtiyaç belli bir eylemde bulunmak ya da belli bir duruma geçmek üzere yapılması gerekenlerin tamamıdır. Burada biraz daha farklı olarak kavramın detaylarına da inilmiştir. Örneğin beşeri ihtiyaç, bireyin zarar görmesinden kaçınmak için tatmin edilmesi gereken şartları ifade etmektedir.

İhtiyaç olgusunun en geniş anlama sahip olarak tanımlandığı durum, felsefi bakış açısına göre yapılan tanımlamadır. Buna göre, ihtiyaç bir organizmanın kendi türünün normal yaşamını sürdürmek için gerek duyduğu her şeydir.⁶ Buradaki normal yaşam ifadesiyle kastedilen, basitçe hayatta kalmaktan çok, gelişim ve ilerleme göstermektir. Bu durumda, bir ihtiyacın veya bir ihtiyaç tatmininin eksikliği, bir zarara yol açacaktır. Ancak tanımlamada bireyler ya da insanlar demek yerine, organiz-

1 Graham Bannock, Ron Eric Baxter ve Evan Davis, *The Penguin Dictionary of Economics* 5th Edition, London, UK, Penguin Books, 1992, s.262.

2 Tim Jackson, Wander Jager and Sigrid Stagl, “Beyond Insatiability: Needs Theory, Consumption and Sustainability”, *Consumption: Perspectives from Ecological Economics*. Edt: Reisch, L. ve I. Röpke, Cheltenham: Edward Elgar, 2004, s.3.

3 Nicholas Abercrombie, Stephen Hill ve Bryan S. Turner, *The Penguin Dictionary of Sociology*, London, UK, Penguin Books, 1994, s.343.

4 Arthur Reber, *The Penguin Dictionary of Psychology*, London, UK, Penguin Books, 3rd Edition, 1994, s.288.

5 Iain McLean ve Alistair McMillan, *The Concise Oxford Dictionary of Politics*, Oxford University Press, 2nd Edition, 2003, s.315.

6 Ted Honderich, *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford University Press, 2nd Edition, s.643.

malar denmiştir. Bu da gelişim ve ilerleme göstermenin insanların ahlaki evreninde normatif bir önem taşıdığına ilişkin her türlü ön varsayımı zayıflatmaktadır.

Tüm bu çeşitlilik karşısında ihtiyaç, oldukça soyut bir kavram olarak karşımıza çıkmakta ve günlük hayatta bazı yakın anlamlı kavramlarla da karıştırılabilmektedir. İhtiyaçla en fazla karıştırılan kavramların başında *tercihler, istekler ve ilgiler* gelmektedir. İktisadi analizlerde sıkça kullanılan bir kavram olan tercihler, genellikle bir müşteri olarak mal ve hizmet satın alırken yaptığımız seçimler esnasında açığa çıkmakta ve bu özellikleriyle hem ihtiyaçlardan hem de isteklerden ayrılmaktadır. Bu durumda istekler de arzu edilen veya faydalı görülen, ancak temel ya da zorunlu olmayan her türlü duruma ilişkin kavramlar olarak tanımlanabilmektedir. İlgiler ise bireyin belli bir duruma dair sahip olduğu merak ya da kaygılar olarak tanımlanmaktadır.

Birbirine karıştırılması son derece yüksek bir ihtimal olan isteklerle ihtiyaçlar arasında bazı temel farklar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, isteklerin çok daha kapsamlı ve geniş olmasıdır. Bu anlamda, aslında ihtiyaç olmayan şeylere de istek duyulabilmektedir. Ürün pazarlaması uzmanlarının olmasını istediği şey tam da budur. İkincisi, görmezden geldiğimiz ya da basitçe hoşlanmadığımız için aslında istemediğimiz şeylere de ihtiyaç duyabiliriz. Bunun en tipik örneği, tıbbi müdahalelerdir. Buradan hareketle, ihtiyaçların isteklere göre çok daha temel ve önemli oldukları ileri sürülebilmektedir.⁷

İhtiyaçlarla istekler arasındaki bir başka ayrıma göre, isteklerin karşılanması “talep” şeklinde dile getirildikleri piyasaya bırakılmışken, ihtiyaçların karşılanması ise “devlet müdahalesini” gerektirmekte ve bunu meşru kılmaktadır. Nitekim devlet, tüm ihtiyaçların eşit biçimde karşılanmasını güvence altına alabilecek tek aktördür. Devlete alternatif olabilecek diğer kurumlar olan piyasa, aile ve sivil toplum dayanışması son derece belirsizdir ve kapsam açısından da eşitsizdir.⁸ Bu nedenle, ihtiyaçların karşılanması meselesi sosyal hizmetlerin ve refah devletiyle piyasa arasındaki sınırı belirleyen temel ilkelerin varlık sebebi olarak görülebilir.

Bu özelliğiyle ihtiyaç kavramı, sosyal politikanın birçok alanında sıkça kullanılan kavramlardan biridir. Hatta Birleşmiş Milletlerin Binyıl Kalkınma Hedeflerinde ve genel olarak insani yardımlarda son derece açık biçimde görüleceği üzere, uluslararası sosyal politika alanında da sıklıkla kullanılmaktadır. Sosyal politika ve refah tartışmalarındaki ihtiyaç dili, başta analizleri daha etkili ve gerçekçi yapmak ve araçsal rolleri ve etkileri ortaya koymak olmak üzere, birçok işlevsel gereksinime cevap teşkil etmiştir.⁹

7 Nick Manning, “Social Needs, Social Problems, and Social Welfare and Well-being”, *The Student's Companion to Social Policy*, Fourth Edition, Edt: Pete Alcock, Margaret May, Sharon Wright, John Wiley & Sons, 2012, s.21; McCaslin, N. L., ve Jovan P. Tibeşinda, “Assessing Target Group Needs”, *Improving Agricultural Extension: A Reference Manual*, Edt: Swanson, B.E., R.P. Bentz, ve A.J. Sofranko, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 1997, s.39.

8 Paul Wetherly, “Basic Needs and Social Policies”, *Critical Social Policy*, SAGE London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, Vol. 16, 1996, s.46.

9 Des Gasper, “Conceptualising Human Needs and Wellbeing”, *Wellbeing in Developing Countries: New Approaches and Research Strategies*, Edt: I. Gough ve J.A. MacGregor, Cambridge University Press, s.54.

İhtiyaçların sosyal politikayla ilişkilendirilmesi genellikle sol ya da toplumcu görüşler aracılığıyla olmuştur. Buna göre, ihtiyaçlar bireylerin içinde yaşadığı toplumun geleneksel standartlarını paylaşma hakkına ve yeterliliğine veya katılımın önemine vurgu yapan, görece bir çerçevede açıklanmaktadır. Bu değerlendirmede tüm toplumlar için ve her dönem geçerli olan tek bir ihtiyaç standardı bulunmamaktadır. Burada etkili olan unsurlar, toplumların gelişmişlik düzeyleri, zenginlikleri, kültürel yapı farklılıkları ve gelenekleridir. Diğer taraftan liberal ve sağ görüşler ise her koşulda üretimin devamlılığını ve piyasada bir emek arzı tıkanıklığı yaşanmamasını en önemli hedef olarak belirledikleri için bedensel bütünlüğü ve verimliliği güvenceye alacak asgari gereklilikler olarak, ihtiyaçları temel ya da sadece geçimlik düzeyde tanımlamaktadır.¹⁰ Ancak bu kez de temel ihtiyaçların neler olduğu ve nasıl ölçüleceği konusunda yeni bir tartışma konusu ortaya çıkmaktadır.

Temel İhtiyaçlar ve Sosyal Koruma

Temel ihtiyaçlar yaklaşımı, ihtiyaç olgusunu somutlaştırmadaki güçlüğü karşı başvurulan yöntemlerden biridir. Esas olarak sosyal politika bakış açısının ve devletin bireysel ve toplumsal ihtiyaçları karşılama görevinin bir sonucu olan bu yaklaşım da genel ihtiyaç olgusuna benzer bir belirsizlik içermektedir. Bu konuda referans alınan ilk kaynaklardan biri, 1834 tarihli İngiliz Yoksul Yasasıdır. Devlete toplumun en yoksul kesimlerine karşı çok temel düzeyde sorumluluklar yükleyen bu yasayla sadece barınma, yiyecek ve son derece sınırlı bir sağlık hizmeti paketi temel ihtiyaçlar olarak belirlenip, kapsama alınmıştır.¹¹ Günümüze yaklaştıkça, temel ihtiyaçlar fikrine önderlik eden başka teorik gelişmeler de yaşanmıştır. Bu kapsamda, 1940'lı yıllardaki psikoloji yazını, özellikle de Maslow'un 1942 yılında yazdığı ve beş ihtiyaç kategorisi tanımladığı makale temel ihtiyaçlar tartışmasına büyük katkı sağlamıştır. 1950'li yıllara gelindiğinde, bu kez Hindistan'da Pitambar Pant tarafından "asgari ihtiyaçlar" kavramı geliştirilmiş ve kavramın teorik çeşitliliği artmıştır.¹²

Temel ihtiyaçlar yaklaşımı söz konusu erken dönem boyunca, "hayatta kalmaya yetecek kadar olmak" şeklindeki ölçünün bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu yaklaşımın bazı sorunları bulunmaktadır. Örneğin, komaya girmiş ya da kıtlık yaşamış ve aşırı derecede yetersiz beslenmiş bireyler hayattadır, ancak temel ihtiyaçlarının çoğunu ya hiç karşılayamamakta ya da zar zor karşılayabilmektedir.

Bu gibi eksiklikler dikkate alınarak, daha sonraki çalışmalarda temel ihtiyaçları belirlemek için "fiziksel sağlık durumu" ölçütünün daha başarılı olacağı ileri sürülmüştür. Çünkü günlük hayatta bir dizi eylemin yerine getirilebilmesi, ancak fiziksel sağlığın buna imkan vermesi halinde mümkündür ve bu da bedensel, fiziksel ve duygusal bazı yetilerin düzgün çalışıyor olmasını gerektirmektedir.¹³

Temel ihtiyaçların neler olduğu konusunda fiziksel sağlık ölçütü, hayatta kalma ölçütüne göre daha başarılı sonuçlar vermekle birlikte, bunun da bazı eksik tarafları

10 Cliff Alcock, Sarah Payne ve Michael Sullivan, *Introducing Social Policy*, Prentice Hall, UK, 2000, s.95.

11 Ken Blakemore ve Edwin Griggs, *Social Policy: An Introduction*, McGraw-Hill Education, 2007, s.27.

12 Louis Emmerij, "The Basic Needs Development Strategy", *Background Paper World Economic and Social Survey*, 2010, s.1.

13 Len Doyal ve Ian Gough, *A Theory of Human Needs*, Basingstoke: Macmillan Education, 1991, s.56.

vardır. Nitekim bu yaklaşımda insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ne kadar sağlıklı olmaları gerektiği sorusunun cevabı yoktur. O nedenle, tüm bu değerlendirmeler ışığında, yokluğu ciddi zararlara neden olacak ihtiyaçlar, temel ihtiyaçlar olarak kabul edilmektedir.¹⁴

Temel ihtiyaçlara yönelik başka kavramsallaştırma çabaları da bulunmaktadır. Daha genel bir bakış açısı oluşturmaya çalışan bu yaklaşımlara göre temel ihtiyaçlar esas olarak, insanların saygın bir yaşam sürdürebilmek için gereken temel ve asgari maddi ihtiyaçlar ile gıda, barınma, sağlık hizmetleri, eğitim gibi mal ve hizmetler bütününe vurgu yapmaktadır. Buradaki temel varsayım, maddi gelirin insanlara saygın bir yaşam sürmelerini mümkün kılacak temel mal ve hizmetleri seçme imkanı vereceğidir.¹⁵

Temel ihtiyaçların neler olduğu konusu birçok düşünürün de ilgisini çekmiş ve bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin Henry Shue temel ihtiyaçlarla temel haklar arasında doğrudan bir ilişki kurmuş ve ihtiyaç kavramını bu şekilde yorumlamıştır. Shue'ya göre, "temel haklar en azından bazı temel ihtiyaçların karşılanamaması tehdidine yönelik belirlenmiş toplumsal güvencelerdir" ve "haklar ancak başka hakların kullanılması onlara bağlı olduğunda temel hak niteliğine sahip olmaktadır". Temel haklar aynı zamanda, kimsenin daha azına sahip olmasına izin verilmeyecek bir eşik de oluşturmaktadır. Temel haklarla temel ihtiyaçları bu şekilde bir arada kurgulayarak Shue, 3 tür temel hak kategorisi öngörmüştür. Bunlardan ilki, fiziksel güvence ihtiyacına ilişkin güvenlik haklarıdır. İkincisi, asgari ekonomik güvence veya saygın ve normal bir yaşam sürdürebilme ihtiyacını karşılama imkanı sunan gıda, barınma, asgari sağlık hizmetleriyle ilişkili geçim haklarıdır. Son olarak, katılım ve dolaşım özgürlüğü ihtiyacı gibi belli özgürlüklerle ilişkili haklar da bulunmaktadır.¹⁶ Dikkat edilirse tüm bu temel hak çeşitleri aslında asgari ve temel düzeydeki belli ihtiyaçlara dayandırılmıştır.

İhtiyaç olgusu hangi şekilde açıklanırsa açıklansın, kesin olan bir tarafı birbiriyle ilişkili, hatta çoğu zaman iç içe geçmiş toplumsal ve bireysel temellerinin bulunuyor olmasıdır. Çünkü ihtiyaç her zaman devlet refahı, sosyal adalet stratejileri, piyasa refahı ve Marksizm gibi tüm toplumcu tartışmaların ve stratejilerin merkezinde yer almıştır. Temel bir toplumcu değer olarak ihtiyaç kavramı, sosyal adalet fikriyle doğrudan bağlantılıdır. Nitekim genel toplumcu görüşe göre, serbest piyasa düzeninde yaratılan mal ve hizmetler ile yine piyasa tarafından gerçekleştirilen gelirin ve servetin dağılımı sosyal adaleti güvence altına almamaktadır. Çünkü tüm bireylerin "ihtiyaçlarının eşit düzeyde karşılanması" şeklindeki evrensel toplumcu ilkeyi sağlayamamaktadır.¹⁷ Dolayısıyla, ihtiyaçlar söz konusu olduğunda devletin mutlaka düzenleyici, müdahaleci ve yeniden dağıtıcı olması, yani "refah devleti" niteliğini taşıması gerektiği iddiası, bu tartışmanın bir sonucudur.

14 Blakemore ve Griggs, *Social Policy*, s.28.

15 Frances Stewart, "Human Development as an Alternative Development Paradigm", http://hdr.undp.org/docs/training/oxford/presentations/2004/topic_1.

16 Henry Shue, *Basic Rights, Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy*, Second Edition, Princeton University Press, USA, 1996, ss.19-82.

17 Raymond Plant, "Socialism, Markets, and End States", *Market Socialism*, Oxford, 1989, s.54.

Ancak insanların ne istediklerinin veya neye ihtiyaç duyduklarının, onlar bunu bir şekilde belli etmedikleri sürece, bilinmesi mümkün değildir. Bu nedenle, ihtiyaçların neler olduğuna kimin karar vereceği sorusu, sosyal politikada en fazla tartışılan konulardan biridir. Fabyanizm gibi kimi görüşler, ihtiyaçların bilimsel olarak tanımlanmasına ve uzman görüşlerine büyük önem atfetmektedir. Bu durumda, refah hizmetleri önceden tanımlanmış bu ihtiyaçlara göre tasarlanıp uygulanacaktır. Ancak bu ihtiyaç analizi ve tanımlaması süreci başarılı bir sistematik içinde yapılmadığında yoksul bireylerin ihtiyaç önceliklerini doğru anlamak ve bunlara en uygun karşılığı vermek mümkün olmayabilmektedir.¹⁸

Ayrıca, bu yaklaşımın yani beşeri ihtiyaçların ihtiyaç sahipleri yerine başkaları tarafından yukarıdan belirlenmesinin demokratik olmadığı, bu yolla sadece gözlenebilen ihtiyaçların dikkate alınabileceği ve insanların duygusal ihtiyaçlarının dikkate alınamayacağı gibi eleştiriler de ileri sürülmektedir. Bu eleştirilerin bir sonucu olarak, bireylerin ve toplumların kendi ihtiyaç algılarının ve tanımlamalarının önemine vurgu yapan karşı bir görüş ortaya çıkmıştır.¹⁹ Yani, her yerde ve her zaman geçerli evrensel bir standart savunmak yerine, kişiye, gruplara, bölgeye ve zamana göre değişen ihtiyaçların olabileceği, sunulacak refah hizmetlerinin de bu nedenle, dinamik ve esnek bir yapıya sahip olması gerektiği savunulmaktadır.

Ne var ki, bireylerin ihtiyaçlarını ve diğer taleplerini dile getirmesinin görünen ve görünmeyen bazı sınırları vardır. Örneğin istekler piyasada ancak yeterli para olduğunda ifade edilebilmektedir. Benzer şekilde ihtiyaçlar da bireyler onların varlığından haberdar değilse veya söz konusu ihtiyaçları karşılayacak hizmetler bulunmuyorsa birey tarafından fark edilememekte ve açıklanamamaktadır. Bu durumda, ihtiyaçların bireyin kendisi dışındaki bir takım ilgili kişiler tarafından görülmesi ve bunları gidermek üzere harekete geçilmesi bir zorunluluk halini almaktadır.²⁰

İhtiyaçların bireysel ya da toplumsal olarak saptanmasının güçlüğü, çoğu zaman her iki durumun birbiriyle iç içe geçmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, bir ihtiyacın tamamen bireysel bir ihtiyaç olarak görülebilmesi ve toplumun geri kalanından ayrıştırılması için bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Nitekim bireysel ihtiyaçlar, ancak kişisel nedenlerle ve hastalık, yoksulluk gibi olumsuz tecrübelerle ilişkili olmadığında toplumsal bir niteliğe bürünmektedir. Ayrıca, benzer yaşam koşullarını paylaşmaları nedeniyle bu hastalıkların ve yoksulluk olgusunun o grubun tamamını ya da büyük bir kısmını etkilemesi de gerekmektedir. Örneğin, bulaşıcı bir hastalığın yayılmasının önüne geçmek için yaygın aşı kampanyası başlatılması toplumsal bir ihtiyaçtır. Böyle bir durumda, nüfusun tamamının bir ihtiyacı vardır, ancak tek bir birey bunu tek başına açıkça hissedemeyebilmektedir.²¹ Toplumsal ihtiyaçlar en çok sosyal refah kurumları ve uygulamaları organize edilirken önem kazanmaktadır. Çünkü sosyal refah politikalarının en temel hedefi toplumsal ihtiyaçların en başarılı şekilde karşılanmasını sağlamaktır.

18 Needs Based Development (Yazar Yok), <http://www.repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/28771/03chapters7-10.pdf?sequence=4>.

19 Alcock C. vd., *Introducing Social Policy*, s.95.

20 McCaslin, ve Tibezi, "Assessing Target Group Needs", s.39; Manning, "Social Needs", s.21.

21 Doyal ve Gough, *A Theory of Human Needs*, s.57.

Ancak toplumsal ihtiyaçların ve sorunların bilimsel ve nesnel ölçütlerle tanımlanmasının mümkün olup olmadığı konusunda yoğun bir tartışma bulunmaktadır. Bunun mümkün olmadığını savunan görüşe göre, ihtiyaçlar ve sorunlar ancak öznel toplumsal koşullara göre tanımlanabilmekte ve tanımlı yapacak kişinin kendine özgü ilgi ve çıkarları tarafından şekillenmektedir.

Bu noktada da hangi ihtiyaçların öncelikli olduğu tartışması önemlidir. Daha açık bir ifadeyle, toplum düzeninin ve toplumun genel faydasının bireysel faydadan daha öncelikli olduğu salt çoğunlukçu bir bakış açısıyla ileri sürülebilir. Buna göre, sonuç itibarıyla daha fazla kişinin faydasına olacak bir durum için, daha az sayıdaki bireysel zararlar ya da bazı bireysel ihtiyaçların karşılanamaması durumu bir yere kadar hoşgörülebilmektedir. Ancak sosyal refah politikalarının nihai hedefinin mutlaka toplumun tamamının faydasına olacak kararlar alıp uygulamak olması şarttır. Eğer haklar, ihtiyaçlar ve bireyler arasında bir öncelik-sonralık ayrımı yapılırsa, son derece öznel, hatta klientalist uygulamalar yaşanabilmekte ve sosyal refah politikaları da bir dönemden diğerine sürekli değişen, sistematiklikten ve kurallara bağlı olmaktan uzak, etkisi de kısıtlı programlara dönüşebilmektedir.

İhtiyaç Olgusunun Sosyal Politikadaki Yeri

İhtiyaç denildiğinde tek tip ve evrensel bir kavramdan bahsedilmemektedir. Nitekim farklı ihtiyaç türlerini gösteren birçok sınıflandırma bulunmaktadır ve bunlar ihtiyaç kavramına farklı pencerelerden yaklaşmaktadır. Bu kapsamda, ihtiyaçların sosyal politikadaki yerine ve önemine ilişkin en bilinen sınıflandırmalardan biri Jonathan Bradshaw (1972) tarafından geliştirilmiştir. Bradshaw, ihtiyaçları hissedilen, ifade edilmiş, normatif ve kıyaslamalı ihtiyaçlar olmak üzere 4 gruba ayırmıştır.²²

Hissedilen İhtiyaçlar: Bireyler bu tür ihtiyaçlarının tamamen bilincindedirler. Yani kesin bir farkındalık vardır. Bunlar, örneğin birey hastalandığında ya da bir kaza geçirdiğinde çok net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Ancak hissedilen ihtiyaçlar her zaman dile getirilmeyebilirler. Bunun nedeni kişinin ihtiyacını ifade etmeyi tercih etmemesi olabileceği gibi, toplumda var olan güç ve statü dengesizliklerine bağlı olarak, güçsüz veya baskı altında kalmış olmaktan da kaynaklanabilir.²³

Bu tür ihtiyaçlar, isteklerle aynıdır. Refah sağlayıcı kurumlar, ihtiyacı bir refah hizmeti tasarlamak veya uygulamak için değerlendirirken, bireylere o hizmete ihtiyaçları olduğunu hissedip hissetmedikleri sorulur. Bu nedenle, hissedilen bireysel ihtiyacın, demokrasilerde toplumsal ihtiyacın önemli bir bileşeni olduğu düşünülebilir. Ancak hissedilen ihtiyaç, bireyin algısıyla sınırlanmış olduğundan, tek başına gerçek ihtiyaç analizi için yetersiz bir ölçüdür. Ayrıca, gerçekten ihtiyaç sahibi olmadığı halde yardım isteyenler tarafından abartılacağı ve suiistimal edileceği de genelde kabul edilmektedir.²⁴

22 Jonathan Bradshaw, "A Taxonomy of Social Need", *Problems and Progress in Medical Care*, Edt: McLachlan G., Seventh Series NPHT/Open University Press, 1972, s.77.

23 Blakemore ve Griggs, *Social Policy*, s.30; Manning, "Social Needs", s.21.

24 Amanda Smith Barusch, *Foundations of Social Policy Social Justice in Human Perspective*, the USA, Brooks/Cole, 2009, s.3.

İfade Edilen İhtiyaçlar: Bu ihtiyaçlar dışarıya duyurulur ve etrafça bilinir. Bunlar, ihtiyacı açıklamaya isteksiz veya çok güçsüz olanların gizli ihtiyaçlarının aksine, artık talep haline gelmiş ihtiyaçlardır.²⁵

İfade edilen ihtiyaçlar veya talepler, hissedilen ihtiyaçların eyleme dönüşmüş halidir. Dolayısıyla, ifade edilen ihtiyaçların toplamı, bir refah hizmeti talep edenlerin tamamının ortak bir ihtiyacı olarak tanımlanır. Yani, ifade edilen ihtiyaçların bir araya gelmesiyle, toplumsal ihtiyaca ulaşılabileceği kabul edilir. Ancak bunun tersi durumlar da söz konusu olabilir. Nitekim bu durumda birey, ihtiyacı varmış hissetmediği sürece bir hizmet talep etmez. Diğer yandan, talep yoluyla dile getirmeme davranışı ifade edilen ihtiyaçlar için yaygın bir durumdur. Bunun en tipik örneği sağlık hizmetlerinde görülür. Burada bekleme listeleri, karşılanmamış ihtiyaçların bir ölçüsü olarak kabul edilir. Buna göre, bekleme listeleri genellikle gerçek ihtiyacın zayıf bir göstergesidir.²⁶

Normatif İhtiyaçlar: Genellikle doktor ya da eğitimci gibi bir uzmanın, yöneticinin, sosyal bilimcinin ya da aile veya arkadaşların belli bir durum karşısında bizim için ihtiyaç olarak tanımladığı durumlardır. Burada, olması arzu edilen ideal bir standart belirlenir ve gerçekte var olan standartlarla kıyaslanır. Eğer bir grup ya da birey arzu edilen standardı karşılayamıyorsa, bu durumda bu birey ya da grup ihtiyaç sahibi olarak kabul edilir. Örneğin, devlet koruması altındaki çocukların yerleştirileceği bakıcı aile evlerinde bulunması gereken standartlar önceden belirlenmiştir. Uygun bakıcı aile bulmakla görevli sosyal hizmet görevlileri, hem bu standartlara hem de kendi mesleki tecrübelerine göre, evlerin çocukların ihtiyaçlarını karşılamaya uygun olup olmadığına karar vermektedir.²⁷

Normatif tanımlamayla ilgili bir sorun, farklı mesleki uzmanlar tarafından farklı dönemlerde birbiriyle çelişen standartların belirlenebilmesidir. Hatta siyasi, kültürel ve başka sebeplerle, subjektif değer yargılarının burada belirleyici olması sık karşılaşılabilen bir durumdur.

Normatif ihtiyaçlar tartışması aslında refah tartışmalarına bir başlangıç niteliği taşımaktadır. Braybrooke normatif ihtiyaçlar tartışmasına siyasal ideoloji bakış açısını da katarak, aşağıdaki değerlendirmelerde bulunmuştur:

1. Hemen hemen tüm siyasal topluluklarda, belli bir hedef nüfus adına kararlar alan bir karar yapıcı üst sınıf veya grup vardır.
2. Bireyin bir ihtiyacı belirlemek üzere başvurduğu bir kıstas ya da amaç bulunmaktadır. Ayrıca, bu kıstasın gerektirdiği uygulamalardan türetilmiş bir ihtiyaçlar dizisi vardır.
3. Belli tatmin edicilerin veya doyuranların seçilen kıstasın gerçekleştirilmesine ne düzeyde katkı sağladığının belirlendiği bir “farklı düzeyler dizisi” söz konusudur.

²⁵ Blakemore ve Griggs, *Social Policy*, s.30.

²⁶ Barusch, *Foundations of Social Policy*, s.3.

²⁷ Barusch, *Foundations of Social Policy*, s. 30; Manning, “Social Needs”, s.21.

4. Her bir ihtiyaç türü için geçerli olan her bir düzeyde belli bir gösterge ve özelleştirilmiş bir hedef bulunmaktadır.²⁸

Düzeyle arasında araçsal ilişkiler ve bağlantılar da bulunabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, bir davranış, ürün ya da hizmet gibi faktörler birden çok ihtiyacın karşılanmasına katkı sağlayabilmekte veya bir ihtiyaç ya da boşluk genellikle birçok alternatif faktör tarafından karşılanabilmektedir. Ayrıca, önerilen her bir faktör etkili olmayabilmektedir. Yani, ihtiyacı karşılayacağı kesin değildir.

Kıyaslamalı İhtiyaçlar: Bu tür ihtiyaçlar kısmen ifade edilen ihtiyaçların bir uzantısıdır ve “göreceli karar” kavramına dayanarak ortaya çıkmaktadır. Bunun anlamı, bir grubun ihtiyaçlarının başka bir grubun sahip olduklarına ya da olmadıklarına göre tanımlanmasıdır. Yani, herhangi bir refah hizmeti alan bir grubun özellikleri incelenir ve buna göre sosyal politika açısından bir ihtiyaç eşiği elde edilir. Burada adalet kavramının bir yansıması da vardır. Eğer benzer koşullardaki iki gruptan sadece bir tanesi refah yardımı ya da desteği alıyorsa, refah hizmeti alamayan grup adaletsiz biçimde refahtan mahrum kalmıştır ve diğer gruba kıyasla ihtiyaç içindedir. Çünkü diğer grup içindekiler bireyin kendisinde olmayan bir şeye sahiptir. Kıyaslamalı ihtiyaç kavramı, hem bireylerin hem de bölgelerin ihtiyaçlarını değerlendirmek için kullanılmaktadır.²⁹

Refah Düzeyi ve İhtiyaçların Ölçülmesi Sorunu

İhtiyaç kavramına ilişkin kafa karışıklığının bir benzeri refah alanında da söz konusudur. İnsanların isteklerini ve tercihlerini açıklamalarının merkezine alan ve hatta bazı durumlarda kabul edilebilir tek normatif kıstas olarak gören ana akım iktisat öğretileri, refah konusunun ampirik ve kavramsal arka planını daha detaylı araştırmayı çok uzun bir süre boyunca diğer disiplinlere bırakmıştır.³⁰

Tıpkı ihtiyaç tartışmasında olduğu gibi, refah alanında da kavramsal olarak birçok değişkenden ve düzeyden bahsetmek mümkündür. Refaha ilişkin bilinen birçok kavram farklı düzeylere denk gelmektedir. Ancak ihtiyaç kavramından farklı olarak, refah çok daha normatif bir kavram olduğu için refah kavramlarının söz konusu düzeyleri arasındaki zıtlık çok daha az belirgindir. İhtiyaçların bireysel mi yoksa toplumsal olarak mı belirlenmesinin daha doğru olduğu tartışmasına benzer bir şekilde, refah alanında da “objektif refah” ve “sübjektif refah” şeklinde ikili bir tartışma bulunmaktadır. Objektif refah esas olarak bireyin kendisi dışında değerlendirilen ve onaylanan ve bu nedenle de yerinde ve uygun görülen bazı duygu dışı özellikleri içermekte ve ihtiyaçların toplumsal olarak saptanması tartışmasına paralellik göstermektedir. Bunun en temel örnekleri, seyahat ve dolaşım imkanları ile sağlık ve yaşam süresidir. Sübjektif refah ise tam tersine bireyin duygularını ve/veya kararlarını merkeze almakta ve ihtiyaçların bireyin kendisi tarafından saptanması tartışmasına benzemektedir.³¹

28 Gasper, “Conceptualising Human Needs”, ss.13-14.

29 Blakemore ve Griggs, *Social Policy*, s.30; Barusch, *Foundations of Social Policy*, s. 3; Manning, “Social Needs”, s.21.

30 Gasper, “Conceptualising Human Needs”, s.14.

31 Peter Taylor-Gooby, “Equality, Rights, and Social Justice”, *The Student's Companion to Social Policy*, Fourth

Filozof Derek Parfit (1984), objektif/sübjektif refah şeklindeki bu ikili ayrımı bir adım daha ileri taşımış ve refaha ilişkin üç bileşenli bir ayrım yapmıştır. İlk ayrım, hedonizmdir ve refahın bir haz ve zevk duyma haliyle bütünleştirilmiş olduğu bir aşamayı ifade etmektedir. İkinci ayrım, tutku teorilerine dayanmaktadır. Refah burada, tercihlerin ve tutkuların karşılanmasıyla eş anlamlı düşünülmektedir. Son ayrım, objektif liste teorileridir. Refah burada bir yaşamı iyi yaşanmış kılan tüm eylemleri içeren bir listeyi gerçekleştirmeyle eş tutulmaktadır.³²

Toplumsal ihtiyaçların nasıl tanımlanacağı ya da saptanacağı konusu refah hizmetlerinin karşılaştığı en ciddi sorunlardan biridir. Çünkü bir toplumda ihtiyaçların ne şekilde tanımlandığı ve görüldüğü konusu, bunları gidermek üzere hayata geçirilecek politik müdahalelerin saptanması açısından son derece önemlidir. Bu tartışma, genellikle temel ihtiyaçlar kavramı üzerinden yürütülmektedir. Buna göre, bir tarafta temel ihtiyaçların “bireyin hayatta kalması için gereken her şey” veya “kişinin toplum içinde bağımsız bir birey olarak yer almasını mümkün kılan ihtiyaçlar” gibi somut ve objektif bir tanımlaması olması gerektiğini savunanlar bulunmaktadır. Diğer tarafta ise bireylerin kendileri, uzmanlar ya da hükümet birimleri ile ihtiyaçların karşılanması için gereken hizmetleri tasarlayan diğer kuruluşlar gibi ihtiyaçların daha öznel tanımlanması gerektiğini savunanlar bulunmaktadır.³³

Bu tartışmaların yaşandığı en somut sosyal sorun alanlarından biri yoksulluktur. Yoksul olduğu düşünülen bir bireyin ne kadar bir gelire ihtiyacı olduğu önemli bir sorudur. Çünkü sosyal koruma politikaları buna göre tasarlanacaktır. Bu soruya yönelik olarak geliştirilen bir yaklaşım, ihtiyaçları uzmanların tanımladığı normatif ihtiyaç sınıflandırmasına dayanmaktadır. Buna göre, ihtiyaçlar gıda, kıyafet, barınma gibi temel ihtiyaçlardır ve tüm bunların en ucuz ve asgari düzeyde tedarik edilmesi için gereken para miktarı, sosyal koruma sistemlerinin yoksullara sağlaması gereken doğru yardım miktarıdır. Ayrıca, söz konusu asgari para düzeyi kimin yoksul ya da muhtaç olduğu, kimin olmadığı sorusunun da cevabını veren bir eşik görevi de görmektedir.³⁴

Ancak bu konuda yapılan çalışmalar, “temel ihtiyaç” ya da “en ucuz ve asgari tedarik” yaklaşımının ailelerin ve toplumun yaşam tarzına göre değişebileceğini göstermiştir. Bu anlamda örneğin, televizyon ya da internet kullanımı kimi aileler ya da toplumlar için temel bir ihtiyaç olarak sınıflandırılırken, diğerleri için temel ihtiyaç olarak görülmeyebilir.³⁵

Alternatif bir yaklaşım, hissedilen ihtiyaç kavramını kullanmakta ve doğrudan yoksul bireylere neye ihtiyaç duyduklarını sormaktadır. Ancak, bu yaklaşımın uygulandığı yerlerde yoksul bireylerin genellikle kendi koşulları üzerinde ayarlamalar yaptıkları ve özellikle de yaşlı bireyler olmaları halinde normalde olması gerekenden

Edition, Edt: Pete Alcock, Margaret May, Sharon Wright, John Wiley & Sons, 2012, s.28.

32 Gasper, “Conceptualising Human Needs”, s.15.

33 Manning, “Social Needs”, s.22.

34 Robert M. Page, “The Post-War Welfare State”, *The Student's Companion to Social Policy, Fourth Edition*, Edt: Pete Alcock, Margaret May, Sharon Wright, John Wiley & Sons, 2012, s.126.

35 Manning, “Social Needs”, s.22.

daha az ihtiyaç halinde hissettikleri ya da tam tersine, normalde yoksul olmadıkları halde yoksul hissettikleri anlaşılmaktadır. Son olarak, kıyaslamalı ihtiyaç durumunu esas alan yaklaşıma göre ise örneğin gelir düzeyi bakımından yakın çevresiyle kıyaslandığında ve bir sıralama yapıldığında en dipteki %10'luk dilime girenler yoksul kabul edilmektedir.³⁶

İhtiyaçların nasıl anlaşılacağı ya da şiddetinin nasıl ölçüleceği sorusu, özellikle feminist iktisatçılar açısından önemle üzerinde durulan bir konudur. Feminist görüş mensupları, diğer ana akım yaklaşımları ailenin içine bakmakta yetersiz oldukları için eleştirmektedir.³⁷ Yani, onlara göre hane bireylerinin her birinin ayrı ayrı ihtiyaçları vardır ve bunların her birinin şiddeti de birbirinden farklıdır. Buna nedenle, genelde yapıldığı gibi, ihtiyaçların hanenin kaynaklarına bir bütün olarak bakılıp ölçülmesi, o hanede yaşayan herkesin bu kaynaklara eşit düzeyde erişimi olduğu gibi bir varsayıma dayanmaktadır. Ailenin tamamı bir bütün olarak ele alınıp, çok genel bir ihtiyaç tespiti yapıldığı için, aileye verilecek sosyal koruma ve refah hizmetleri de buna göre belirlenir. Ancak feminist görüşe göre bu doğru bir yöntem değildir; kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve yetişkin erkekler arasında kaynaklar eşit dağılmamış olabilir.

Kısaca özetlemek gerekirse, ihtiyaçlar konusu sosyal politika ve sosyal koruma tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Ama neredeyse tamamen soyut bir kavram olması nedeniyle, teorik çerçevesini çizme konusunda bile bir bütünlük ve yeknesaklık henüz sağlanabilmiş değildir. Bu bağlamda, örneğin bireyin kendi ihtiyaçlarını hangi düzeye kadar kendi başına karşılaması gerektiği, refah devleti kurumlarının ve politikalarının hangi aşamada devreye gireceği, temel ihtiyaçların neler olduğu ve bunların zamana, topluma, bireyin kişilik özelliklerine göre değişip değişmediği gibi soruların evrensel bir cevabı bulunmamaktadır. Ancak tüm bu belirsizliklere ve kavramın özünde bulunan soyutluğa rağmen, beşeri ve toplumsal ihtiyaçlara dayalı kalkınma plan ve programları ülkelerin sosyal kalkınma süreçlerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Temel İhtiyaçlara Dayalı Sosyal Kalkınma

Kalkınma kavramına yönelik birçok farklı yaklaşım ve açıklama bulunmaktadır. Bir genelleme yapmak açısından, kalkınma olgusu neredeyse kaçınılmaz olarak hemen hemen tüm tanımlamalarda normatif bir kavram olarak görülmekte ve ilerlemeyle eş anlamlı kabul edilmektedir. Başka bir yaklaşıma göre ise kalkınma başka ülkelerin kalkınma çizgilerinin aynen kopyalanması ve mevcut durumlarının açık bir şekilde ulaşılmak istenen bir hedef olarak belirlenmesidir.³⁸

Kalkınma olgusuna yönelik bakış açısı zaman içinde ciddi bir kavramsal değişim de geçirmiştir. Bu anlamda önemli bir kalkınma teorisyeni olan Seers, kalkınmanın amacının yoksulluğu, eşitsizliği ve işsizliği azaltmak olduğunu ileri sürmüştür.

36 Manning, "Social Needs", s.22.

37 Alcock vd. *Introducing Social Policy*, s.95.

38 Dudley Seers, "The Meaning of Development", *IDS Communication Series*, No: 44, 1969, s.2.

Seers'a göre, neoklasik iktisatçıların en büyük hatası, Batı deneyimlerini evrenselleştirme eğilimleridir. Bu durumda, birey mevcut doktrini ne kadar iyi özümserse, kendi toplumsal durumunu buna adapte etmesi o kadar zorlaşmaktadır³⁹. Çünkü birey mevcut durumun mutlak etkisi altındadır ve bu etki kendi öz koşullarını genel ilkelere uyarlamasına engel olmaktadır.

Bunun yanı sıra, Seers büyüme hedefinin öncelikli ve tek hedef olarak belirlenmesine de aşağıdaki soruları sormak suretiyle karşı çıkmıştır:

“Yoksulluk, eşitsizlik ve işsizlik konusunda ne gibi çalışmalar yapılıyor? Eğer bu üç temel sorun alanı daha düşük ve nadir görülür hale gelirse, bu kesinlikle söz konusu ülke için bir kalkınma dönemi yaşandığının göstergesidir. Ancak eğer bu sorunlardan bir ya da ikisi daha da kötüleşirse, hatta üçünde birden bir kötüleşme yaşanır, kişi başına düşen gelir düzeyi yükselmiş olsa bile bu sonucu kalkınma olarak adlandırmak yanlış olacaktır.”⁴⁰

Sen ise daha farklı bir yaklaşımla kalkınmayı mahrumiyetlerin azaltılması ve tercihlerin genişletilmesi olarak açıklamıştır. Buradaki mahrumiyet durumu açlığı, okuryazar olmamayı, hastalıkları ve genel olarak kötü bir sağlığa sahip olmayı, güçsüzlüğü, sesini ve taleplerini duyuramamayı, güvencesizliği, aşağılanmayı ve temel altyapı hizmetlerine erişim eksikliğini içeren çok boyutlu bir yoksulluk anlayışına dayanmaktadır.⁴¹

Bu durumda, ekonomik yaşamın nihai hedefi ve yüksek bir refah düzeyine ulaşmanın en etkin aracı olarak kalkınma değil, özgürlük düzeyi önem kazanmaktadır. Nitekim mahrumiyetlerden kurtulmak da kalkınma yolunda kilit önemdeki bir unsurdur. Özgürlüğün bulunmaması açlık, kıtlık, ihmal, sürdürülemez bir ekonomik yaşam, işsizlik, kadınların veya azınlık topluluklarının ekonomik olarak kendilerini gerçekleştirmelerinin önünde engellerin bulunması, zamansız ve erken ölüm, siyasal özgürlüğün ve temel özgürlüklerin ihlali, çevre tehditleri ile sağlık hizmetlerine ve temiz suya erişimin kısıtlı olması gibi sorunlar ve mahrumiyetler içermektedir. Açıkça görüleceği gibi bu yaklaşım, ulaşılabilir bir yeterlilikler dizisinden hareketle, refah düzeyini doğrudan belirleyen az sayıdaki temel işlevselliklere odaklanmaktadır. Bu durumda da yaşam, bireyin “olma” ve “yapma” imkanlarına veya genel olarak bir işlevsellikler dizisine ulaşma şeklindeki etkin bir özgürlük halinden oluşmaktadır.⁴² Tüm bunların bir sonucu olarak, Sen'in refah teorisinin öz itibarıyla bireylerin temel ihtiyaçlarına değil, yeterliliklerine dayanmakta olduğu açıkça görülmektedir.

Temel ihtiyaçlara dayalı kalkınma politikaları ise dünya siyasetinde genellikle dalgalı bir seyir izlemiş ve gücünü ve etkinliğini sürekli olarak koruyamamıştır. Bu yaklaşımın nihai amacı bireyin fiziksel, zihinsel ve toplumsal açılardan tam gelişiminin

39 Dudley Seers, “The Limitations of the Special Case”, *Bulletin of the Oxford Institute of Economics and Statistics* 25(2), 1963, s.77.

40 Seers, “The Meaning of Development”, s.3-4.

41 Wayne Nafziger, “From Seers to Sen: The Meaning of Economic Development”, *UN University/World Institute for Development Economics Research (WIDER) Jubilee Conference*, 17-18 June 2005, s.1.

42 Amartya Sen, *Development as Freedom*, Alfred A. Knopf, New York, 1999, ss.15-25.

sağlanmasıdır. Bu amacı gerçekleştirmenin en kısa yolu ise belli kaynaklara erişimi kısıtlı ya da yetersiz olan grupların söz konusu kaynaklara erişimlerinin bir şekilde mümkün kılınmasıdır. Ancak ihtiyaç temelli yaklaşımın tek amacı bu değildir. Etkin ve arzu edilen bir davranışı özendirmek üzere müdahalede bulunmak, kamu finansmanı ve harcamaları konusunda ve genel olarak toplumsal planlama alanında insanların farkındalığını arttırmak, söz konusu harcamaların meşruiyetini ve şeffaflığının sağlamak, toplumsal ihtiyaçların yanlış anlaşılmasını önlemek, sosyal koruma uzman ve yetkililerinin öncelikli müdahale alanlarını ve programlarını belirlemesine yardımcı olmak, sorunların doğru ve isabetli analiz edilmesini ve bunlara yönelik etkin çözüm yollarının saptanmasını sağlamak ve çift yönlü bir iletişim süreci kurmak ihtiyaç temelli yaklaşımın diğer başlıca amaçlarıdır.⁴³

İhtiyaç temelli yaklaşımın temel öngörülerinden biri, bazı beşeri ihtiyaçların kesin olarak tanımlanabildiği ve hükümetlerin o toplumda geçerli bulunan kalkınma düzeyinin elverdiği ölçüde bu ihtiyaçları karşılama zorunluluğunun bulunduğudur. Bu durumda refah kaçınılmaz ve kesin bir hükümet görevi olarak önem kazanmakta ve temel ihtiyaçlar yaklaşımı da bu iddiaya ilişkin en sağlam temellerden birini oluşturmaktadır.⁴⁴ Bu amaç ve öngörüler neticesinde, temel ihtiyaçlar yaklaşımı basit ve doğrudan gelir aktarımını içeren politika ve hizmetler dışındaki diğer hizmet ve sunumlarla daha çok ilgilenmektedir. Bu nedenle de “yoksulluğun ortadan kaldırılması” ve “işsizliğin azaltılması” şeklindeki geleneksel politikalara göre daha pozitif ve sağlam bir yaklaşım olduğu ileri sürülmektedir.⁴⁵

Temel ihtiyaçlara dayalı kalkınma stratejisi, yaklaşık olarak 1970’li yılların ortalarında ILO’nun “Dünya İstihdam Programı” başlıklı çalışmasından doğmuştur. Bu çalışma, istihdamın yanı sıra, bireyleri ve beşeri ihtiyaçları kalkınma stratejilerinin merkezine yeniden yerleştirmiştir. İstihdam BM ve IMF gibi başka küresel örgütlerin de sürekli olarak gündemlerinde bulunmuştur. Ancak ILO’nun farkı, istihdam meselesini kalkınmakta olan ülkelerin ihtiyaçlarıyla ilişkilendirmiş olmasıdır. Bu yeni dönemde ayrıca, istihdam yaratmanın kendisinin bir sonuç olmadığı ve aslında bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamalarına hizmet ettiği açık olarak anlaşılmıştır. Bu da hemen hemen Maslow’un beş aşamalı ihtiyaçlar hiyerarşisinin ilk basamağına denk gelmektedir. Birçok birey şimdiden ikinci, üçüncü, dördüncü ve hatta beşinci basamakta olmakla birlikte, nüfusun büyük bir bölümü henüz ilk basamağın yakınında bile değildir. Bu nedenle, nüfusun en yoksul %20’lik kısmını kapsayan ve esas amacı temel ihtiyaçları karşılamak olan bir kalkınma stratejisi tasarlama fikri bu koşullar altında doğmuştur.⁴⁶

Temel ihtiyaçlar yaklaşımı sayesinde gelecekte gerçekleşmesi arzu edilen yıllık kişi başı gelir düzeyi saptamaya dayanan o zamana kadarki gelenekselleşmiş uygulama-

43 Needs Based Development (Yazar Yok), <http://www.repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/28771/03chapters7-10.pdf?sequence=4>.

44 Taylor-Gooby, “Equality, Rights”, s.27.

45 Paul P. Streeten, “Basic Needs: Premises and Promises”, *World Bank Reprint Series: Number Sixty-two, Journal of Policy Modeling 1*, 1979, s.136.

46Desmond McNeill, “Multilateral Institutions: A Critical Overview”, *Poverty, Politics and Development: Interdisciplinary Perspectives*, Fagbokforlaget, Bergen, 2006, ss.275-279; Emmerij, “The Basic Needs”, s.1.

lar tersine çevrilmiştir. Bu geleneksel uygulamalar daha çok gelecek hedeflerine dayanmaktayken, temel ihtiyaçlar yaklaşımı kesin üretim hedefleri saptayarak ve arzu edilen ekonomik büyüme oranlarına bu sayede ulaşarak çok daha fazla bir kesinlik elde etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, temel ihtiyaçlar yaklaşımına dayalı kalkınma stratejisi, geleneksel stratejilerden çok daha uygulanabilir görünmektedir.⁴⁷ Çünkü ihtiyaç temelli yaklaşım, yukarıdan aşağı doğru ilerleyen diğer yaklaşımları tersine çevirmiş ve asıl vurguyu sosyal koruma ihtiyacı içindeki yoksul kesimler üzerine yöneltmiştir. Sistematik bir bilgi toplama süreci sayesinde ihtiyaçların niteliği, şiddeti ve ne zamandır geçerli oldukları gibi konuların bir yere kadar saptanması mümkün olmuştur. Bu sürecin sonunda ise ihtiyaçlara ilişkin toplanan bilgiler ışığında müdahale politika ve programları belirlenmektedir. Söz konusu politika ve programların, doğrudan doğruya ihtiyaç analizi yapılarak tasarlandıkları için ihtiyaçların giderilmesi noktasında alternatif modellere kıyasla çok daha etkili olacağı ileri sürülmektedir.⁴⁸ Ancak tüm bu teorik temellerine ve sağlamlığına rağmen, bu ilk dönem boyunca kalkınma tartışmalarında ana akım bir yaklaşım haline gelememiştir.

Uygulama açısından yeterince yaygınlaşamamasının nedenlerinden biri, temel ihtiyaçların tam olarak karşılanabilmesi için gereken yıllık ekonomik büyüme oranının, birçok ülke örneğinde de görüleceği üzere %8 gibi oldukça yüksek ve gerçekçi olmayan bir seviyede belirlenmiş olmasıdır. Doğu Asya ve daha sonrasında da Çin ve Hindistan sırasıyla bu oranları yakalamıştır. Ancak 1970'li yılların ortalarında Doğu Asya ve Çin mucizeleri artık geride kalmıştır. Dolayısıyla temel ihtiyaçları sadece çok yüksek ve gerçekçi olmayan ekonomik büyüme performansı ile karşılamaya dayalı bir politikanın uygulanamaz olduğu ve bunun yerine başka alternatif yaklaşımların gerektiği kesin olarak anlaşılmıştır. Bunun üzerine, temel ihtiyaçlar hedeflerine ulaşmak için ekonomik büyüme oranı ile gelir dağılımı politikalarının bir arada yürütülmesinin etkili olacağı ileri sürülmüştür. Yani, sonrasında bir bölüşüm ve dağıtım politikası uygulanmadığı takdirde temel ihtiyaçlar hedeflerine ulaşabilmenin ancak gerçekçi olmayan yıllık büyüme oranlarıyla mümkün olduğu, bu nedenle yakalanan çok daha mütevazı büyüme oranlarının, hemen sonrasında uygulanacak etkili bölüşüm politikalarıyla tamamlanması gerektiği savunulmuştur. Gerçekten de gelir dağılımı eşitsizliği azaltılırsa, yüksek ekonomik büyüme ihtiyacı da düşecektir. "Büyüme kaynaklı yeniden dağıtım" ile temel ihtiyaçlar hedeflerinin yıllık %6 gibi çok daha gerçekçi bir büyüme ortalamasıyla sağlanabileceği çeşitli araştırmalarla saptanmıştır.⁴⁹

Her ne kadar temel ihtiyaçlara dayalı sosyal kalkınma yaklaşımının ortaya çıkmasına ILO vesile olmuş olsa da bir başka etkili küresel aktör olan Dünya Bankası da yaklaşık olarak aynı dönemde temel ihtiyaçlar yaklaşımını bir bütün olarak destekleme kararı almış ve operasyonel birimlerini bu doğrultuda çalışmaya sevk etmiştir. Temel

47 Emmerij, "The Basic Needs", s.1.

48 Needs Based Development (Yazar Yok), <http://www.repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/28771/03chapters7-10.pdf?sequence=4>.

49 Emmerij, "The Basic Needs", s.1.

ihtiyaçlar bu süreçte genellikle iktisat kökenli olan hükümet plancıları tarafından kavramsallaştırılan ve özelleştirilen “temel maddi ihtiyaçlar” şeklinde yorumlanmıştır. 2000-2003 yılları arasında Dünya Bankasının baş ekonomisti ve kıdemli başkan yardımcılığı görevlerini de yürüten Nick Stern, 1980’li yıllarda kalkınma politikalarında ihtiyaçlar meselesine yönelik reddedici ve yok sayan genel tutumu şu şekilde özetlemiştir:

“Temel ihtiyaçlar fikri ya da daha yaygın ifadesiyle “temel ihtiyaçlar yaklaşımı”, bazı ciddi sorunlar içermektedir. Hangi ihtiyaçlar temeldir, hangileri daha endişe uyandırıcıdır ve temel düzeyi somutlaştırmak için hangi düzeyler eşik kabul edilmelidir? Bu eşikler karşılanması mümkün olmayan eşikler olduğunda ne yapılacaktır? Hangi ihtiyaçların temel olduğuna ve hangi eşğin doğru eşik olduğuna kimler karar verecektir? Bireyler karşılama yetenekleri ve güçleri olduğu halde, yine de söz konusu ihtiyaçlarını karşılamamayı tercih ettiklerinde, bu ihtiyaçların temel ihtiyaçlar olduğu nasıl ileri sürülebilir? Bu soruların cevaplanması kolay değildir ve bu da temel ihtiyaçlar yaklaşımının tutarlılığı konusunda genel bir şüphenin oluşmasına yol açmaktadır.”⁵⁰

Ancak ilginç ve bir o kadar da ironik bir şekilde, Stern 1990’lı yılların sonunda bizzat kendisinin de vurguladığı bu sorulara bir cevap olarak sunulan ve esas itibariyle temel ihtiyaçların karşılanması önceliğine dayanan bir program olan “Binyıl Kalkınma Hedeflerine” bağlılığını ilan etmiştir. Bu yeni hedefler ve politikalar paketiyle makul bir yaşam süresine sahip olma, kolayca kontrol altına alınabilir hastalıklara yakalanmama, okuryazarlık, fiziksel şiddete maruz kalmama gibi bazı ihtiyaçlar somut şekilde tanımlanmış ve somutlaştırılmıştır.⁵¹

Ancak temel ihtiyaçlar yaklaşımı zaman içinde yeniden gözden düşmüş ve önemini kaybetmiştir. Bunun esas olarak politik ekonomiden ve siyasi koşullardan kaynaklanan nedenleri olmakla birlikte, başka bazı faktörler de bunda etkili olmuştur. İlk olarak, yaklaşıma ilişkin farklı kaynaklar arasında bir netlik bulunmamakta ve bunlar çoğu zaman kendilerine özgü çıkarımları nedeniyle birbirleriyle çelişmektedir. İkinci olarak, yeteri düzeyde süzülmuş ve sistematikleştirilmiş teknik bir dilin bulunmaması da yeterince canlı, akılda kalır ve kullanışlı bir tartışma alanı oluşmamasına yol açmaktadır. Son olarak, yeterince esnek ve çekici bir siyasi dil de bulunmamaktadır.⁵²

Tüm bu eksikliklerin haricinde, ekonomik büyüme oranları açısından “kayıp yıllar” olarak adlandırılan 1980’li yıllar, milyonlarca insan için ciddi kayıplara yol açmıştır. 1980’li yılların başında klasik “bırakınız yapsınlar” anlayışına geri dönülmesi, gelir dağılımına müdahaleci devlet anlayışına siyasi ve akademik olarak güçlü bir muhalefetin doğmasına yol açmıştır. Daha aktivist bir devleti öngören temel ihtiyaçlar yaklaşımını da içeren kalkınma stratejileri, piyasa mucizesinin ulusal büyüme ve varlık günlerini geri getireceği iddiasıyla artık önemini yitirmiştir. Yeni dönemde, ulusal düzeyde içinde devletlerin olmadığı ve uluslararası düzeyde de denge sağlayı-

50 Nicholas Stern, “The Economics of Development: A Survey,” *The Economic Journal*. IC, 1989, s.645.

51 Gasper, “Conceptualising Human Needs”, s.4.

52 Paul Spicker, “Needs as Claims”, *Social Policy and Administration*, vol 27 no 1, 1993, s.10.

cı güçlerin bulunmadığı küreselleşme anlayışına dayalı kalkınma modellerine geçiş yaşanmıştır. Bu yeni model “Washington Mutabakatı” olarak adlandırılmaktadır.⁵³

Temel ihtiyaçlar yaklaşımı 1970’li yılların sonundan itibaren ve 1980’li yıllar boyunca karşı karşıya kaldığı tüm eleştirel saldırılardan ve karalamalardan sonra, yeniden canlanmış ve çok daha somut biçimler alabilmiştir. Bu somut biçimlerin başında İnsani Kalkınma Raporları gelmektedir. Bu yeniden canlanmanın en önemli nedenleri, ihtiyaçlara yönelik farklı teorileştirme çabaları arasında daha başarılı bir ayrıma gidilebilmesi, daha güçlü bir kavramsallaştırmanın yapılabildiği olması ve diğer yakın alan ve fikirlerle daha tutarlı bir ilişkinin kurulabilmiş olmasıdır.⁵⁴ Ancak tüm bu olumlu gelişmelere karşın, temel ihtiyaçlar yaklaşımı bu sefer de ne yazık ki yeterli bir makroekonomik ve sektörel çerçeveye desteklenememiştir. Yine de sonuç itibarıyla bakıldığında, 1980’li yıllardan sonra bir ilerleme yakalandığı kesindir.⁵⁵

Zaman içinde teorinin güçlenmesiyle ve kavramsallaştırmanın gelişmesiyle, ihtiyaçlar yaklaşımı daha geniş bir entelektüel ve siyasal alana çok daha başarılı bir şekilde oturtulmuştur. Bu kapsamda “beşeri kalkınma” ve “beşeri güvence” gibi daha etkili ve daha isabetli başlıklandırmalar yapılmış ve sonrasında da insan hakları konusuyla daha güçlü ilişkiler kurulmuştur. Bu süreçte, İnsani Gelişim Endeksi başta olmak üzere, birçok dikkat çekici ve gündem yaratıcı endeksler de geliştirilmiştir. Yine aynı süreçte, Birleşmiş Milletlerin İnsani Gelişim Rapor Ofisi entelektüel, bağımsız ve etkili bir birim olarak kurulmuştur.⁵⁶ Tüm bu kurumsal ve fikrî gelişmeler, temel ihtiyaçlar alanının bağımsız bir çalışma alanı olmasını ve sosyal politika yazınında sağlam bir yer edinmesini kolaylaştırmıştır.

İhtiyaç Temelli Yaklaşımın Eleştirisi

İhtiyaç temelli yaklaşımın sosyal koruma ve sosyal kalkınma alanlarına yeni bir anlayış getirdiği kesindir. Ancak gerek teorik temellerinde gerek uygulama safhasında bazı önemli eksikleri bulunmaktadır. En fazla eleştirildiği konuların başında mevcut toplumsal düzeni topyekûn dönüştürecek sistematik değişimlere yol açma konusunda yetersiz kalması gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle, yoksulları sürece dahil ettiği halde, sarsılmaz bir sosyal adalet getirecek politikaları ve yasal düzenlemeleri hayata geçirme konusunda başarısız kalmıştır.⁵⁷

Aynı zamanda, toplumda kendinden önce var olan kutuplaşmaları ve geçerli algı düzenini kırmada da kayda değer bir başarı sağlayamamıştır. Nitekim yoksulların yeterince çabalayan ve hazır yardımları bekleyen tembeller, varlıklı insanların ise potansiyel iyiliksever, hayırsever ve cömert bireyler oldukları şeklindeki geleneksel algıyı değiştirememiştir. Yani bireyler arası dayanışma ve yardımlaşma düzenini, yasal hak ve vatandaşlık temelli düzene çevirme konusunda etkili olamamıştır. Bunu

53 Emmerij, “The Basic Needs”, s.2.

54 Gasper, “Conceptualising Human Needs”, s.5.

55 Stewart, “Human Development”, ss.12-15; Emmerij, “The Basic Needs”, s.2.

56 Gasper, “Conceptualising Human Needs”, s.6.

57 Introduction to the Rights Based Approach (Yazar Yok),

<http://www.replace-campaign.org/resources/introduction-to-the-rights-based-approach.pdf> , s.1.

gerçekleştirmenin en etkili yollarından biri olan, siyasi yapılara ve diğer etkili karar alıcılara sistematik bir değişiklik için zorlamada bulunma konusunda da başarılı değildir. Dolayısıyla, hayırseverler önceden olduğu üzere yoksulların ihtiyaçlarını ancak kaynaklar müsait olduğunda ve ancak kendileri fark edip istekli olduklarında karşılamaya devam etmiştir. Ayrıca, kendi içinde de bazı tutarsız tarafları vardır. Bunun en net örneği, bir taraftan insanları toplumsal kalkınma süreçlerine dahil olmaya teşvik ederken, diğer taraftan daha üst düzey karar alma süreçlerinin dışında tutmaya çalışmasıdır.⁵⁸ Bu tutarsız durum, yaklaşıma karşı şüphelerin artmasına yol açmaktadır.

Öte yandan, ihtiyaç temelli yaklaşım özellikle birbiriyle çelişen ihtiyaçlar arasında nasıl bir seçim yapılacağı konusunda yetersizdir. Bu nedenle, bazı ihtiyaçların temel ihtiyaçlar olsalar bile karşılanamama ihtimalinin bulunduğu düşünülmektedir. Ayrıca insanları otonom, bağımsız ve yansıtıcı aktörler olarak görmek yerine, zaaf noktaları bulunan, birbirlerine karşılıklı bağımlı olan ve toplumsal ihtiyaçları bulunan karmaşık bir toplumun üyeleri olarak görmektedir. Çeşitli sosyal grupların birbirinden farklı ihtiyaçlarını tanımlamada da başarılı olmadığı ileri sürülmektedir.⁵⁹

Tüm bu eleştirilere kıyasla çok daha yapısal bir eksiklik olarak, temel ihtiyaçlar yaklaşımının genellikle günlük tüketim ve refah harcamalarını arttırmak suretiyle, genel tasarruf eğiliminde ve verimli yatırımlarda bir azalmaya ve çalışma isteğinde bir gerilemeye yol açtığı iddia edilmektedir. Bunun da uzun vadede ekonomik büyüme performansları üzerinde mutlaka olumsuz etkilerinin olacağı savunulmaktadır.⁶⁰ Ancak temel ihtiyaçlar yaklaşımıyla ekonomik büyüme kavramlarının doğrudan karşılaştırılabilir kavramlar olmadıklarının belirtilmesi gerekir. Çünkü büyüme üretim ve gelir düzeyindeki yıllık artışlara ve genel olarak geleceğe vurgu yapmaktadır. Temel ihtiyaçlar yaklaşımında da bir zaman boyutu vardır. Ancak temel ihtiyaçlar yaklaşımını gittikçe artan bir nüfusun dinamik ve değişken temel ihtiyaçlarını etkin biçimde karşılayacak politikaların geliştirilmesine vurgu yapmaktadır ve asıl olarak şimdiyle ilgilenmektedir.

Tüm bu eksikleri nedeniyle, temel ihtiyaç yaklaşımının başarılı bir sosyal koruma politikası olamayacağı ileri sürülmektedir. Hatta bir adım daha ileri gidip, ihtiyaç teriminin içerdiği belirsizlikler nedeniyle sosyal politika bağlamında hiç kullanılmaması gerektiği; bunun yerine risk, özellikle de yoğun risk kavramı başta olmak üzere başka terimlerin kullanılması gerektiği belirtilmektedir. Böylelikle, belirsizliğin azalacağı ve sorunların tespitinin, yoğunluklarının anlaşılmasının ve karşı tedbirler geliştirilmesinin kolaylaşacağı iddia edilmektedir.⁶¹

Bu öneri biraz aşırı gibi görünmekte ve ihtiyaç temelli yaklaşımın olumlu özelliklerini ve üstün taraflarını hiç dikkate almamaktadır. Bu nedenle, ihtiyaç temelli yaklaşımı tamamen reddederek güncel sosyal politika ve insani yardım tartışmalarından

58 Introduction to the Rights Based Approach (Yazar Yok), <http://www.replace-campaign.org/resources/introduction-to-the-rights-based-approach.pdf>, s.2.

59 Taylor-Gooby, "Equality, Rights", s.28.

60 Streeten, "Basic Needs", Taylor-Gooby, "Equality, Rights", s.139.

61 Gasper, "Conceptualising Human Needs", s.8.

çıkarmak yerine, ihtiyaç dilini daha da geliştirmek ve sadeleştirmek daha isabetli bir alternatif olacaktır. Dolayısıyla bu kavramın bir miktar daha açıklığa kavuşturulmaya ve daha ileri analizlere ihtiyacı bulunduğu ortadadır.

Sonuç

Sosyal koruma güvencesine sahip olma hakkı kesinlikle en tartışmasız ve temel insan haklarından biridir. Bu hakkın güvence altına alınması günümüzde doğrudan doğruya devletin sorumluluğu altında kabul edilmektedir. Bu nedenle, tüm devletler bu en temel insan hakkını koşulsuz güvence altına almak üzere gerekli düzenlemeleri yapmak ve bunları sürekli güncellemek zorundadır. İhtiyaç temelli sosyal koruma yaklaşımı, böyle bir zorunluluğu yerine getirmeye yönelik geliştirilmiş alternatiflerden biridir.

Beşeri ve toplumsal ihtiyaç kavramının uzun bir geçmişi olmakla birlikte, bunun “temel ihtiyaçlar yaklaşımı” şeklinde sosyal koruma alanına aktarılması nispeten yeni bir durumdur. 1970’lerde önceleri ILO’nun, daha sonraları ise Dünya Bankası başta olmak üzere diğer önde gelen küresel örgütlerin öncülüğünde geliştirilen bu yaklaşım, günümüze gelene kadar dalgalı bir seyir izlemiştir. Daha açık bir ifadeyle, bir on yıldan diğerine ya güç kazanmış ve küresel çapta yaygınlaşmış ya da tam tersine zayıflamış ve uygulama alanı daralmıştır. Bu dalgalanmada hem teorik arka plandaki eksiklerinin hem de son derece dinamik sosyoekonomik düzene karşı aynı dinamizmi gösterememesinin, kısacası uygulamadaki başarısızlıklarının etkisi olmuştur.

İhtiyaç kavramı doğası gereği soyut ve muğlak bir kavramdır. Bu nedenle, tanımlanması ve karşı tedbirler alınması kolay değildir. Nitekim içsel ve dışsal birçok etmeden etkilenmektedir. Dolayısıyla belli bir birey ya da birey grubu için tanımlanan bir temel ihtiyaçlar listesi bir başka birey ya da birey grubu için geçerli olmayabilir. Aynı toplum içinde yaşıyor olsalar bile bu durum değişmeyecektir. Benzer biçimde, birey için belli bir dönemde geçerli olan ihtiyaçlar zaman içinde geçerliliğini kolaylıkla yitirebilmektedir. Çünkü beşeri ve toplumsal ihtiyaçlar bireyin karakter yapısına, psikolojik durumuna, yaşına, cinsiyetine, sosyoekonomik statüsüne, gelir ve eğitim düzeyine, ülkenin genel sosyoekonomik yapısına ve gücüne, geleneklerine, kültürüne ve en önemlisi de hakim olan siyasi ideolojiye göre sürekli değişmektedir. Bu nedenle, her dönem ve herkes için geçerli tek bir ihtiyaç temelli yaklaşım tasarlamak, neredeyse imkansızdır.

Bu gerçekten hareketle, ihtiyaç teorisyenleri “temel ihtiyaçlar yaklaşımını” ortaya atmışlar ve ihtiyaçlardaki bu oynaklık ve değişkenlik karşısında tek çıkar yolun herkes için geçerli olacak en temel ve en asgari düzeylerin belirlenmesi ve buna göre bir sosyal koruma sisteminin oluşturulması önermesini geliştirmişlerdir. Sosyal politika ve sosyal koruma yazınına “temel ihtiyaçlar yaklaşımı” olarak geçen bu önermenin daha en başta karşılaştığı en ciddi meydan okuma, herkesi bağlayacak söz konusu asgari ya da temel düzeyin ne olduğunun tespit edilmesidir. Hatta bu düzeyin bizzat birey tarafından mı belirlenip talep edileceği, yoksa toplum ya da yönetenler tarafından mı tespit edilmesinin ve sağlanmasının daha doğru olduğu hala tartışılmakta

olan bir sorudur. Meseleye insan hakkı ve özel yaşamın dokunulmazlığı temelinde, yani biraz daha sol bir pencereden bakanlarla, ekonomik gerçekler, yani sağ görüş penceresinden bakanlar bu soruya taban tabana zıt yanıtlar vermektedir. Dönemsel olarak hangi görüş ideolojik ve siyasi üstünlüğü elinde bulunduruyorsa, ihtiyaç temelli yaklaşımın uygulanma yaygınlığı ve gücü de ona göre şekillenmektedir.

Temel ihtiyaçlar yaklaşımının sosyal koruma alanına getirmeye çalıştığı asıl yenilik, ihtiyaçların doğasında bulunan soyutluğu ortadan kaldırıp, bunların yerine çok daha somut kavramlar kullanmaya çalışması ve araçlar yerine sonuçlara vurgu yapmasıdır. Bir başka yeni ve özgün özellik olarak, temel ihtiyaçlar yaklaşımı “maddi olmayan” ihtiyaçlara da ayrı bir vurgu yapmaktadır. Bu maddi olmayan ihtiyaçlar kendi kaderini tayin etme, kendine güvenme, siyasi özgürlük ve güvence, karar alım süreçlerine katılım, ulusal ve kültürel kimlik ve gündelik hayatta ve çalışma hayatında bir amaca sahip olma duygusudur. Bu maddi olmayan ihtiyaçların bazıları maddi ihtiyaçları karşılamanın da ön şartları olmakla birlikte, örneğin temel maddi ihtiyaçları karşılama ve özgürlüğün belli türleri gibi başka ihtiyaçlar zaman zaman birbiriyle çelişebilmektedir. Yani, belli ihtiyaçlar birbirleriyle hem çelişebilmekte hem de birbirini tamamlayabilmektedir. Bu iç içe geçmiş ve karmaşık yapı, temel ihtiyaçlar yaklaşımının tutarlı ve yüksek bir sosyal koruma performansı sergilemesinin önündeki en büyük engellerden biridir.

Sonuç olarak, temel ihtiyaçlar yaklaşımının kendi içinde bazı güçlü ve üstün yanları olmakla birlikte, örneğin yasal hak ve vatandaşlık temelli alternatif sosyal koruma yaklaşımıyla karşılaştırıldığında yetersiz kalmaktadır. Çünkü hak temelli yaklaşımın sunduğu dönemden döneme ve kişiden kişiye değişmeme ve tutarlı olma özelliklerini taşımamaktadır. Üstelik bir siyasi iktidardan diğerine kapsamı ve etki alanı değişme eğilimi de göstermektedir. Bu nedenle de bireylerin kesintisiz ve güvenceli sosyal korumaya sahip olmalarını garanti edememektedir.

Kaynakça

- Abercrombie, Nicholas, Stephen Hill ve Bryan S. Turner, *The Penguin Dictionary of Sociology*, London, UK, Penguin Books, 1994.
- Alcock, Cliff, Sarah Payne ve Michael Sullivan, *Introducing Social Policy*, Prentice Hall, UK, 2000.
- Bannock, Graham, Ron Eric Baxter ve Evan Davis, *The Penguin Dictionary of Economics* 5th Edition, London, UK, Penguin Books, 1992.
- Barusch, Amanda Smith, *Foundations of Social Policy Social Justice in Human Perspective*, the USA, Brooks/Cole, 2009.
- Blakemore, Ken ve Edwin Griggs, *Social Policy: An Introduction*, McGraw-Hill Education, 2007.
- Bradshaw, Jonathan, "A Taxonomy of Social Need", *Problems and Progress in Medical Care*, Edt: McLachlan G., Seventh Series NPHT/Open University Press, 1972.
- Doyal, Len ve Ian Gough, *A Theory of Human Needs*, Basingstoke: Macmillan Education, 1991.

- Emmerij, Louis, “The Basic Needs Development Strategy”, *Background Paper World Economic and Social Survey*, 2010.
- Gasper, Des, “Conceptualising Human Needs and Wellbeing”, *Wellbeing in Developing Countries: New Approaches and Research Strategies*, Edt: I. Gough ve J.A. MacGregor, Cambridge University Press.
- Honderich, Ted, *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford University Press, 2nd Edition.
- Introduction to the Rights Based Approach (Yazar Yok), <http://www.replace-campaign.org/resources/introduction-to-the-rights-based-approach.pdf>.
- Jackson, Tim, Wander Jager and Sigrid Stagl, “Beyond Insatiability: Needs Theory, Consumption and Sustainability”, *Consumption: Perspectives from Ecological Economics*. Edt: Reisch, L. ve I. Röpke, Cheltenham: Edward Elgar, 2004.
- Manning, Nick, “Social Needs, Social Problems, and Social Welfare and Well-being”, *The Student’s Companion to Social Policy*, Fourth Edition, Edt: Pete Alcock, Margaret May, Sharon Wright, John Wiley & Sons, 2012.
- McCaslin, N. L., ve Jovan P. Tibeziinda, “Assessing Target Group Needs”, *Improving Agricultural Extension: A Reference Manual*, Edt: Swanson, B.E., R.P. Bentz, ve A.J. Sofranko, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 1997.
- McLean, Iain ve Alistair McMillan, *The Concise Oxford Dictionary of Politics*, Oxford University Press, 2nd Edition, 2003.
- McNeill, Desmond, “Multilateral Institutions: A Critical Overview”, *Poverty, Politics and Development: Interdisciplinary Perspectives*, Fagbokforlaget, Bergen, 2006, ss.275-279: Emmerij, “The Basic Needs”.
- Nafziger, Wayne, “From Seers to Sen: The Meaning of Economic Development”, *UN University/World Institute for Development Economics Research (WIDER) Jubilee Conference*, 17-18 June 2005.
- Needs Based Development (Yazar Yok), <http://www.repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/28771/03chapters7-10.pdf?sequence=4>.
- Page, Robert M., “The Post-War Welfare State”, *The Student’s Companion to Social Policy, Fourth Edition*, Edt: Pete Alcock, Margaret May, Sharon Wright, John Wiley & Sons, 2012.
- Plant, Raymond, “Socialism, Markets, and End States”, *Market Socialism*, Oxford, 1989.
- Reber, Arthur, *The Penguin Dictionary of Psychology*, London, UK, Penguin Books, 3rd Edition, 1994.
- Seers, Dudley, “The Limitations of the Special Case”, *Bulletin of the Oxford Institute of Economics and Statistics*, 25(2), 1963.
- Seers, Dudley, “The Meaning of Development”, *IDS Communication Series*, No: 44, 1969.
- Sen, Amartya, *Development as Freedom*, Alfred A. Knopf, New York, 1999.
- Shue, Henry, *Basic Rights, Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy*, Second Edition, Princeton University Press, USA, 1996.

- Stewart, Frances, "Human Development as an Alternative Development Paradigm", http://hdr.undp.org/docs/training/oxford/presentations/2004/topic_1.
- Streeten, Paul P., "Basic Needs: Premises and Promises", *World Bank Reprint Series: Number Sixty-two, Journal of Policy Modeling 1, 1979*.
- Taylor-Gooby, Peter, "Equality, Rights, and Social Justice", *The Student's Companion to Social Policy*, Fourth Edition, Edt: Pete Alcock, Margaret May, Sharon Wright, John Wiley & Sons, 2012.
- Wetherly, Paul, "Basic Needs and Social Policies", *Critical Social Policy*, SAGE London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, Vol. 16, 1996.

Social Protection on the Base of “Needs”: Basic Needs Approach

DOĞA BAŞAR SARIİPEK

Abstract: *Needs are not easy to define. In this sense, the questions of which criteria are applied to determine needs, what the basic and further needs are, how the ones who are in need are distinguished from the others etc. are constantly asked while designing policies of social welfare and protection. Needs based approach is a social protection mechanism which was introduced as a response for these questions. Yet, it is not an easy measure to take due to the subjective features and uncertainties in the very nature of the concept of need itself. Therefore, a conceptual restriction, in the form of “basic needs”, was applied in practice. The purpose of basic needs approach is the provision of the required opportunities in order to reach a full-development of individuals and allocate certain resources for certain groups in conformity with this purpose. The core of basic needs approach is to fill in the gap between actual living standards and needs in such a shorter time and the least resources as much as possible in comparison with other alternative approaches. This approach, however, seems far beyond the rights-based approach in the performance of the provision of social protection due to the major shortcomings stemming from the theory itself.*

Keywords: *Needs, Basic needs, Social protection, Social policy, Welfare.*

Tüketim, Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü: Karşılaştırmalı Bir Analiz

OLKAN SENEMOĞLU*
olkansenemoglu@gmail.com

Özet: Bu makale, tüketim, tüketim toplumu ve tüketim kültürü kavramlarına odaklanmaktadır. Bu kavramların literatürde nasıl tanımlandığına değinerek, karşılaştırmalı bir analizini sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu makalede tüketim olgusu başta olmak üzere, tüketim toplumu ve tüketim kültürünün günümüzde ne ifade ettiğine odaklanılmaktadır. Bu bağlamda ihtiyaçların manipülasyonu tezi, gösteri toplumu kuramı, reklamın bir tüketim propagandası olduğu yönündeki iddia ve tüketimin fazla ürüne sahip olmayla herhangi bir bağlantısının olmadığını ileri süren düşünce ele alınmaktadır. Tüketim olgusunun iktisadi, sosyal ve kültürel olmak üzere çeşitli boyutlarını ele alan literatürün karşılaştırmalı bir analizi üzerine kurulan bu çalışmada, sadece bir şeyler satın almanın insanları tüketici yapmadığına, insanın ihtiyacına tekabül eden nesnelere tüketmesinin onu tüketiciye dönüştürmediğine değinilmektedir. Tüketim toplumunda, tüketimin artık ihtiyaçtan dolayı gerçekleşmediğine aksine bizzat tüketimin kendisinin bir ihtiyaç haline geldiğine odaklanılmaktadır. Böyle olduğu için de insanların artık kültür yaratmadıklarına “tüketim kültürü”nün nesnelere eklenerek kendilerini var ettiklerine dikkat çekilmektedir. Bu doğrultuda genel olarak çağımızın artık tüketim kültürünün hüküm sürdüğü bir çağ olduğu iddia edilmektedir. Bireyin artık tüketimle, kültürüne dair bir ifade biçimi ortaya koymadığı tam tersine artık tüketim nesnesinin kendisinin birey için bir imaj ve mesaj iletimi halini almış olduğu tartışılmaktadır. Bu anlamda tüketim kültürünün, kendi kültürünü her yere sirayet ettirmiş olduğu gösterilmektedir.

Anahtar kelimeler: Tüketim, Tüketim kültürü, Tüketim toplumu, Birey, Baudrillard.

Giriş

Sanayi kapitalizminin ilk dönemlerinde işçi, sadece iş gücü olan bir varlık olarak düşünülüyordu. Başka bir ifadeyle kapitalistler işçiyi, Frederick W. Taylor'un deyişiyle “bir yük hayvanından farksız, ‘öküz cinsinden bir insan’ olarak görüyorlardı.”¹ Kısaca işçi sadece üretici olarak düşünülmekteydi. Bundan dolayı işçinin çalıştığı zamanların dışındaki zamanı kontrol etmek hiç akıllarına gelmemişti. Hatta, Henry Ford 1914'te Ford Motor Works'de bir *Sosyoloji Bölümü* kurduğunda bile işçilerin özel yaşamlarının denetlenmesini, yalnızca onları ciddi, tutumlu ve çalışkan üreticiler yapmanın bir aracı olarak görmekteydi. Bir süre sonra bir avuç işveren, işçinin sadece bir üretici değil, kapitalistlere bir tüketici olarak da yararlı olabileceğini, bun-

* Dr., Siyaset Bilimi.

1 Christopher Lasch, *Narsisizm Kültürü*, çev., Suzan Öztürk ve Ü. Hüsrev Yolsal (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2006), 123.

dan dolayı da “işçinin daha yüksek zevklerle donatılması gerektiğini, kitlesel üretime dayanan bir ekonominin kapitalist bir üretim örgütlenmesinin yanı sıra tüketim ve boş zaman örgütlenmesini de gerektirdiğini”² anladılar. Bu durum artık üretim için kontrol edilen bedenlerin tüketim için de kontrol ve terbiye edilmesi gerektiğini dayatmaktaydı. Diğer taraftan bunun böyle olması bir zorunluluktan çünkü “metaların giderek artan bolluktaki kitlesel üretimi, metaları yutacak kitlesel bir pazarı talep eder”³ gibi bir anlayışta yaygınlaşmış ve kendisini ispatlamıştı. Böylece, üretimin aşırı seri hale geldiği Fordist seri üretim ve toplu tüketim döneminde yeni tüketici grupları türedi. Fakat bu dönemin genel özelliği tüketimin tek tip karakteridir. Zira “Fordizm, tüketim tarzlarının türdeşleşmesine neden olan, seri üretimli mallara yönelik bir pazarın gelişmesini içerir. Otomobil sanayisinde Fordizm, benzer konumda insanların tıpatıp eş değilse de benzer otomobiller aldığı ulusal bir pazarın doğmasına yol açmıştır.”⁴ Tek tip üretim söz konusu olsa da insanlar gruplar halinde tüketim nesnelere yönelmeye devam etmişlerdir. Fakat Fordizmin tek düze seri üretimi artık kitleleri tatmin etmez hale gelir. Bourdieu’nun tespitine göre insanlar sıkıcı ve birbirinin aynı ürünler yerine, kolayca bir diğer üründen ayırt edilebilen, daha gösterişli ürünler istemektedir.⁵

Birinci olarak seri ürünlere yönelik ilgi azalırken daha kişiye özel, sipariş niteliği taşıyan ürünlere, özellikle tasarım ve kalite olarak yüksek standartlara sahip ürünlere yönelik ilgi artar.

Bu gruplar zamanla satın aldıkları şeylerde seçim yapmaya da başladılar. İşin içine reklamlar da girince işin boyutu artık tamamen değişmişti. Artık “reklamlar aracılığıyla, tanınmamış sabun tozlarından arabalara, içecek, sigara, giyim eşyaları ve mutfak araç gereçlerine kadar her şeyde marka imajlar yerleşti.”⁶

Kapitalizm, ilk dönemlerinde var olmayı sahip olmaya, metaların kullanım değerlerini mübadele değerlerine bağlı kılmaktaydı. Bundan ötürü Macfarlane, kapitalizmi analiz ederken, kapitalizme geçişte “büyük ölçüde parasallaşmamış bir mübadele sisteminden, neredeyse tümüyle paranın egemenliğindeki bir sisteme, takastan para standardına geçilir” diye tespit eder.⁷ Buradan hareketle o zamana değin temelde “doğrudan tüketilmek ya da bazen takas edilmek amacıyla üretilen tarımsal ve başka nitelikli mallar artık çoğunlukla satılmak için üretilmektedir” der.⁸ Marx ise dolaşımda kendini gösteren metanın sunduğu görünüme dikkati şöyle çeker:⁹

“Londra’nın en hareketli sokaklarında mağazalar birbirine sıkışmış durumda sıralanırlar, onların görmeyen cam gözlerinin gerisinde evrenin bütün zen-

2 Lasch, *Narsisizm Kültürü*, 124.

3 Lasch, *Narsisizm Kültürü*, s. 124.

4 George Ritzer, *Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*, çev., Şen Süer Kaya, 2. bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), s. 220

5 Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1984).

6 Robert Bocoock, *Tüketim*, İrem Kutluk, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1997), s. 31.

7 Alan Macfarlane, *Kapitalizm Kültürü*, çev., Remzi Hakan Kır, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993), s. 262.

8 Macfarlane, *Kapitalizm Kültürü*, s. 262.

9 Karl Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, çev., Sevim Belli, (Ankara: Sol Yayınları, 1970), s. 165.

ginlikleri, Hint Şalları, Amerikan tabancaları, Çin porselenleri, Paris korseleri, Rusya Kürkleri ve Tropiklerin baharatı serilip gider. Ama bunca ülke görmüş olan bu malların hepsi, kısa ve özlü £., s., d. [sterlin, şilin, peni] harflerinin izlediği rakamların kazılı olduğu beyazımsı etiketleri alın yazısı gibi üzerlerinde taşırlar. Dolaşımda kendini gösteren metanın sunduğu görünüm budur.”

Yani bütün nesnelere, sadece kendi üzerlerindeki yazılı değere indirgenerek dışsallaştırılmaktadırlar. İşte nesnenin piyasada dolaşıma girerek aldığı bu yeni hal tüketimin de artık farklılaştığının bir göstergesidir. Artık her şey alınıp satılırken, satılan nesne tek başına bir nesne değil piyasa koşullarında bir değere indirgenmiştir.

İnsanlığın ilk dönemlerinden itibaren doğada hazır bulduğu nesnelere, meyveleri vb. her şeyi kullandığını bildiğimize göre, tüketim toplumu diye bir şeyden bahsetmek mümkün müdür? Eğer mümkünse bunun imkânı nedir? Diğer yandan tüketim toplumu kısaca göz attığımızda görüldüğü üzere, çok çeşitli boyutları olan, bir yanda salt doyuma indirgenen nesnelere, imaj nesnelere, diğer taraftan bir değere indirgenen nesnelere, ekonomik bir anlam yüklenen nesnelere kadar çeşitli boyutlar göstermektedir. Bu yönüyle bu çalışmada tüketim toplumu ve tüketim kültür kavramlarının kısa bir tanımı verildikten sonra tüketim toplumu ve tüketim kültürü üzerine yazan düşünürlerin fikirlerinin karşılaştırılmalı analizi yapılmaktadır. Ele alınan düşünürler tüketim, tüketim kültürü ve tüketim toplumunu çeşitli ve farklı bakış açılarıyla ele aldıkları için seçilmiştir. Tüketimi çoğunlukla iktisadi ve antropolojik boyutuna vurguyla algılayan Douglas ve Isherwod, her şeyin gösteriye döndüğünü ilan eden Debord, tüketimin manipülasyona uğratıldığını söyleyen Lodziak, tüketim toplumunun hoşnutsuzluklarını bir propaganda haline dönüştürdüğünü ilan eden Lasch ve bu çalışmanın, tüketim toplumuna dair en geçer fikri ileri sürdüğünü iddia ettiği Baudrillard makale boyunca fikirleri tartışılan düşünürlerdir. Bu bağlamda düşünürler arasında karşılaştırma yapılarak günümüz dünyasında hangi bakış açısının işlevsel olduğuna dair çıkarımlar yapılırken, tüketim toplumunun ve tüketim kültürünün günümüzde almış olduğu görünüme de değinilmektedir.

Tüketim, Tüketim Toplumu, Tüketim Kültürü: Tanımlama Girişimi

Artık yerel üretimin yerini ulus aşırı üretim almıştır ve bu üretimin evrensel dolaşımı söz konusudur. Sınırlar aşılmış, ekonominin dolaşımı her yanı sarmış durumdadır. Pascal'ın deyimiyle, “gerçekte merkezi her yer ve çepi hiçbir yer olan (ya da kim bilir, tam tersi) tuhaf bir çember içinde yaşıyoruz.”¹⁰ Bauman, tüketimi ve tüketim toplumunu bu bağlamda küreselleşme ve küresel rekabet üzerinden açıklamaktadır. Küresel rekabet,

“her yeri saran, “çığırından çıkmış” sık ve karanlık ormanında kendine ite kaka yol bulup kamunun dikkatini üzerinde toplamak için, mal, hizmet ve imajlar arzu uyandırmalı ve bunu yapabilmek için muhtemel tüketicilerini ayartmalı ve rakiplerini püskürtmelidir. Ancak bir kere bu işi başarır başarmaz, küresel

10 Zygmunt Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, çev., Abdullah Yılmaz, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999), s. 90.

kar ve hep daha büyük kar peşindeki süreklilik avı durmasın diye, çabucak öteki arzu nesnelere yer açmalıdır. Günümüz endüstrisi cezpt etme ve ayartma üretimine ayarlanmıştır.”¹¹

Bauman’a göre toplumumuz bir tüketim toplumdur. Birazdan tam ayrıntısını göreceğimiz gibi tüketim toplumu sadece tüketim ürünlerinin aşırı üretilip aşırı tüketildiği bir toplum değildir. Bauman’da ayrıntısına aşağıda değineceğimiz gibi Baudrillard gibi sadece modern toplumun bir tüketim toplumu olduğunu vurgular. Bir tüketim toplumundan söz ettiğimizde;

“Aklımızda o toplumun bütün fertlerinin bir şeyler tükettikleri gibi sıradan bir tespitten öte şeyler var; bütün insanlar, dahası, bütün canlılar ezelden beri ‘tüketiyor’. Aklımızdaki şudur: Atalarımızın toplumu, kuruluş aşamasındaki modern toplum, endüstriyel çağ nasıl bir ‘üreticiler’ toplumu ise aynı derin ve temel anlamda bizim toplumumuz da bir ‘tüketiciler toplumu’dur.”¹²

Douglas ve Isherwood’a göre tüketim fikrinin kendisi toplumsal sürecin içine yerleştirilmektedir. Tüketim, Onlara göre, sadece çalışmanın sonucu ya da amacı olarak görülmemelidir. Tüketim, başka insanlarla ilişki kurmaya ve bu ilişkinin kurulabilmesi için dolayım kuran malzemelere sahip olmaya dönük, toplumsal ihtiyacın parçası olan çalışma güdüsünü açıklayan aynı toplumsal sistemin bütüncül bir parçası olarak görülmelidir. Bundan dolayı Douglas ve Isherwood, dolayım kurucu malzemeleri şöyle açıklar: “Sunulan yiyecek, içecek ve konukseverlik, paylaşılan sevince işaret eden çiçekler ve giysiler ya da üzüntüyü gösteren matem kıyafetidir.”¹³ Ayrıca malların, çalışma ve tüketimin, toplumsal bütünden suni olarak soyutlandığını söyleyen Douglas ve Isherwood’a göre soyutlamanın yapılaş biçimi, hayatımızın bu yönlerini anlama ihtimaline zarar vermektedir.¹⁴ Görüldüğü üzere, burada Douglas ve Isherwood tüketimin soyutlanmış olmasından yakınmaktadırlar. Tam da yakınlıkları şey aslında tüketim toplumunun ön koşulu ya da tüketimin gerçekleşmesinin yoludur. Şöyle ki, yine yukarıdaki alıntıda belirttikleri gibi ...”sevince” işaret eden çiçekler ve giysiler... tümcesine bakacak olursak: Bir giysinin veya çiçeğin kendi başına sevince işaret etmesi söz konusu değildir. Tam da bunlar nesne olarak nesneliklerinden soyutlandığında, ya da toplumdan nesne olarak soyutlanıp bir göstergeye (örneğin siyah giysinin matem veya üzüntüyü temsil etmesi gibi) dönüştüklerinde tüketim nesnesi olurlar veya en hafif haliyle toplumsalın bir simgesi haline gelirler. Bu yönüyle nesnenin soyutlanarak, belirli bir şeyi temsil etmesi söz konusu olmadığında birazdan göreceğimiz gibi Baudrillard’cı anlamda tüketimden söz edemeyiz.

Tüketimi tanımlayan bir diğer düşünür olan Baudrillard da tüketimi, sanayi toplumuna özgü bir biçim olarak görmektedir. Fakat bir şartla: “Doğal olarak onu herkesin bildiği gereksinimleri tatmin etme süreci olarak görme gibi bir tanımlı dışlamak

11 Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, s. 91.

12 Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, s. 92.

13 Mary Douglas, Baron Isherwood, *Tüketimin Antropolojisi*, çev., Erden Atilla Aytetin, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999),s. 8.

14 Douglas ve Isherwood, *Tüketimin Antropolojisi*, s. 8.

koşuluyla.”¹⁵ Ona göre, tüketimi, üretim adlı aktif süreçle karşılaştırarak pasif bir boyun eğme ve satın alma biçimi gibi görmek ve buradan yola çıkarak basit davranış (ve yabancılaşma) şemaları oluşturmak doğru bir şey değildir. Baudrillard, baştan itibaren tüketimi “tüm kültürel sistemimizin üstüne oturduğu (yalnızca nesnelere değil aynı zamanda toplum ve dünyayla) aktif bir ilişki biçimi, sistemli bir etkinlikler dünyası ve tüm sorunlara yanıt verme biçimi olarak” görmektedir.¹⁶ Bauman da bu doğrultuda dikkatleri değişen öncelikler üzerine çeker. Bauman’a göre bir tüketim toplumunun tüketicisi, bu zamana kadar görülen herhangi bir başka toplumdaki tüketicilerden tamamen farklı bir yaratıktır.

Nasıl atalarımız arasından filozoflar, şairler ve ahlak hocaları insanın yaşamak için mi çalıştığı yoksa çalışmak için mi yaşadığı sorusu üzerine kafa patlatmışlarsa, bugünlerde üzerinde en sık kafa patlatıldığını duyduğumuz ikilemin insanın yaşamak için mi tükettiği yoksa tüketebilmek için mi yaşadığı sorusudur. Yani, biz hala tüketmekten ayrı olarak yaşamaktan söz edebiliyor muyuz ve buna ihtiyaç duyuyor muyuz?”¹⁷

Tüketim artık insanın yaşamsal pratiği haline gelmiştir. Fakat tüketim toplumunun tüketicileri için tüketim nesnelere geçici, tüketim alışkanlıkları ise uzun soluklu değildir. Nasıl ki Weber, “Protestan Ahlak ve Kapitalizmin Ruhu” isimli çalışmasında etik olan meslek ve kazanç tutkuları bir Protestan azizinin omuzlarında her an bir kenara atılmaya hazır, hafif bir pelerin gibi durmalı¹⁸ diyorsa, Bauman’a göre tüketim alışkanlıkları da yeni tür tüketicinin omuzlarında öyle durmalıdır;

“Ve gerçekten de bu alışkanlıklar sürekli olarak, gün be gün, ilk fırsatta bir kenara atılmış (bir üst alışkanlık, ‘alışkanlıkları değiştirme alışkanlığı’ dışında), onlara bir kafesin demir parmaklıkları içine sıkıca tutunma şansı verilmemiştir. İdeal olarak, hiçbir şey bir tüketici tarafından kucaklanmayacak, hiçbir şey ölüm bizi ayırana kadar taahhüdünde bulunmayacak, hiçbir ihtiyaç tamamen doyurulmuş olarak görülmeyecek, hiçbir arzu nihai görülmeyecektir. Her bağlılık yemini ve her taahhüde ‘bir sonrakine kadar’ şartı iliştilmelidir.”¹⁹

O zaman Bauman’a göre tüketim toplumunun en belirgin özelliğini akışkanlık; bir nesneden bir diğerine, bir arzudan bir diğerine vb. ve baştan çıkarılma olarak nitelendirebiliriz. Akışkanlık ve sürekli değişim içinde olunmalıdır. Yapacağımız en tehlikeli şey Goethe’nin Faust’u gibi “Ahhh şuan, o kadar güzelsin ki, ebediyen öyle kal!” demektir. Onun için Bauman’a göre, piyasanın, baştan çıkarılmayı isteyen tüketicilere ihtiyacı vardır. Buna göre, adına layık bir tüketim toplumunda, tüketiciler aktif olarak baştan çıkarılma peşindedir.

“Ataları olan üreticiler, ömürlerini üretim bandının bir devrinden ötekine koşarak geçirdiler. Onlar ise bir değişiklik uğruna, çekici bir şeyden ötekine, bir

15 Jean Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, çev., Oğuz Adanır ve Aslı Karamollaoğlu, 2. bs. (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Şubat 2011), s. 240.

16 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 240.

17 Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, s. 93.

18 Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev., Gülistan Solmaz, 3. bs. (Ankara: Alter Yayıncılık, 2011).

19 Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, ss. 93-94.

ayırtmadan diğerine, küçük bir yiyecek kırıntısından bir başkasına, bir yemi yutmaktan diğerini yutmaya koşturup duruyor; her bir ayartma, çekicilik, kırıntı ve yemin yeni olmasıyla, kendinden öncekilerden farklı ve daha dikkat çekici oluyor.”²⁰

Fakat Bauman’ın kavrayışında iki şey eksiktir. Birincisi akışkanlık olarak nitelendirildiği durumda karşımıza çıkar. Tüketim toplumunu ve genelde de tüketim kültürünü yaratan temel şey insanların nesnelere arasında gidip gelmeleri, sürekli ve sürekli tüketmeleri değildir. Diğer ise nesnenin arzulanmasında ortaya çıkar. Tüketim toplumunun bireyi salt nesneyi arzuladığı için tüketici olmaz. Nesneyi arzulamasının dışında bir özelliği vardır. Burada nesnelere arzulan bir insan değil, bizzat arzulanın kendisini arzulan bir insan söz konusudur. Bu anlamda karşımıza Baudrillard çıkmaktadır. Baudrillard’a göre tüketim, nesnelere ve maddi ürünlerle doğrudan bir ilişkisi olmayan bir etkinliktir: “İnsanlar her zaman satın almış, sahip olmuş, zevk almış ve para harcamışlardır. Ancak bütün bunları yaptıkları için ‘tüketici’ olarak nitelendirilmemişlerdir. “İlkel toplumlara özgü şölenler”, feodal senyörün cömertliği, XIX. Yüzyıl burjuvasının lüks harcamaları tüketim alanı dışında kalan konulardır.”²¹ Fakat çağdaş toplumun üyeleri birer tüketici durumundadır. Bizlerin tüketici olarak nitelendirilmesi “daha güzel ve daha çok yemek yememiz, daha çok imge görüp mesaj okumamız, daha çok ev eşyası ve gadget²² sahibi olmamız değildir. Ayrıca Baudrillard’a göre sahip olduğumuz malların miktarı ya da gereksinimlerimizin tatmin edilmiş olması da tüketim kavramını tanımlama konusunda yeterli olamamaktadır. Ona göre bütün bunlar olsa olsa bir tür önkoşul görevi görebilirler.²³ Nesnelere, maddi malların alımı, harcanması, birikmesi bizleri tüketici yapmaz; hatta Baudrillard’a göre tüketim, maddi bir yaşam biçimi ya da “bolluk” kavramıyla ilgili fenomenolojik bir gerçeklik de değildir. Diğer taraftan tüketim hazmedilen yiyecek, insanın sırtına giydiği giyecek, kullandığı araç, imge ve mesajlara ait işitsel ya da görsel bir tözle de tanımlanamaz. Peki nedir tüketim? Baudrillard’a göre tüketim, olsa olsa bütün bunların anlamlı bir töz doğrultusunda örgütlenmesi olarak tanımlanabilir.²⁴

Baudrillard’ı diğer tüketim toplumu kuramcılarından ayıran en büyük yan budur: Tüketimin simgesel boyutuna dikkatleri çekmesi; tüketim, “gücül düzeyde, her an tüm nesnelere ve mesajların katkısıyla oluşturulan az ya da çok uyumlu bir söylevidir. Tüketim, olsa olsa göstergeleri sistemli bir şekilde güdümlenme biçimi olarak tanımlanabilir.”²⁵ Bu durumda tüketimin artık nesnenin kendisinden çıkıp soyutlanması üzerine kurulu olduğunu göstermektedir.

Tüketimin bir diğer tanımı ise Bocock tarafından yapılmaktadır. Bocock’a göre tüketim her zamankinden fazla kafada çözülmesi gereken bir deneyim, beyinsel ve

20 Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, s. 96.

21 Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, s. 240.

22* Gadget: Fransızcaya İngilizceden girmiş olan bu sözcük yeni ve eğlendirici, çoğu zaman da faydalı bir işlevi olmayan nesne anlamına gelir. Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu: Söylenceleri, Yapıları*, çev., Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, 3. bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2008), 15’de çevirenin notu.

23 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, ss. 240-241.

24 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 241.

25 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 241.

zihinsel bir olgudur. Çünkü tüketim tek başına yalnızca vücudun gereksinimlerini doyuran basit bir süreç olmaktan çıkmıştır. Bu şekilde yabancılaşma ve uzaklaşmanın modern tüketim kalıplarına da girmiş olduğunu ilan eder. Ona göre, “tüketiciler durmaksızın artan paketlenmiş deneyimler yüzünden birçok etkinlik sırasında bir yaratıcılık ve özerklik duygusu yaşamaktan uzak kalmaktadırlar.”²⁶ O zaman bu çıkarımın bir de Baudrillard tarafından izi sürülürse denebilir ki nesne, bir tüketim nesnesine benzemek için her şeyden önce bir göstergeye dönüşmesi gerekmektedir. Yani ben “tanınmış bir x marka” ayakkabıya baktığımda sadece ve yalnızca ayağımda vereceği rahatlığı ve onunla yapılacak güzel sporları, yürüyüşleri vb. değil, aynı zamanda insanlara bu ayakkabıyla vereceğim bir mesajı yani imajı da görürüm. Böylece bu “tanınmış bir x marka” ayakkabı bir “gösterge statüye” ulaştırılmış olur. Fakat bu sadece nesnenin yaşadığı bir değişim değildir. Nesnenin yaşamış olduğu bu değişim Baudrillard’a göre insana da etki etmektedir. Nesne “sistemli bir gösterge statüsüne sahip olduğunda insanın kendisiyle ilişki kurma biçimini de değiştirmektedir.”²⁷ Buradan hareketle şuraya ulaşır o zaman alınan nesnede tüketilen, kesinlikle bir ilişki biçimi olup nesnelere değildir. Bu hem anlamlı ve kendisine önem verilmeyen hem de bir parçası olunan ve dışlanan bir ilişkidir. Böyle olduğu içinde artık tanınmış bir marka piyasaya sürmüş olduğu yeni model bir ürünü yüksek fiyatlarla satabilmektedir. Bunun nedeni bir önceki modeline sahip olduğumuz aynı markanın yeni modeliyle birlikte bize yeni bir mesaj iletme olanağı sağlamasıyla ilgilidir. Yani yeni çıkmış olan ürün bizdeki eksikliği kapadığı için satın almayız. Aynı zamanda bu ürün bize başkalarına aktarabileceğimiz bir imajda sağlamaktadır ve biz o ürünle o imajı aktarmış oluruz. Onun için tüketim toplumunda ilişki nesnelere aracılığıyla kurulmakta ve zihinsel bir ilişki şeklinde tüketilmektedir. Baudrillard’a göre bu, nesneyle yaşanan birebir bir ilişkinin değil; ilişkinin içinde soyutlanıp, kaybolduğu bir gösterge-nesne tüketimine benzemektedir.²⁸ Buradan hareketle Baudrillard günümüzde tüm arzuların, projelerin, isteklerin, tutkuların ve ilişkilerin satılabilir ve tüketilebilir için soyutlanmak (ya da somutlaşmak) yani göstergeler ve nesnelere benzemek durumunda olduğuna dikkat çeker. Baudrillard bunu evlilik üzerinden şöyle örneklendirir: Evlenmenin nesnel amacının artık nesne tüketimi olduğu söylenebilir, bunlar arasında eskiden bir ilişkiyi ifade eden simgesel nesnelere de vardır.”²⁹

Bu durumu, ABD’de evli çiftlerin her yıl alyans değiştirmeye teşvik edilmesi ve aralarındaki “ilişkiyi” birbirleri için karşılıklı olarak yapacakları harcamalar ve armağanlarla “ifade etmeleri”nin beklenmesiyle açıklamaya çalışır.³⁰

Görüldüğü üzere Baudrillard için tüketim gösterge-nesneye dönüşmüş bir nesne üzerinden gerçekleşir ve hiçbir zaman yiyip yok etme süreci değildir. Nitekim Baudrillard’a göre, eğer tüketim denilen şey kimi “saf insanların” sandıkları gibi bir emip yutma, yiyip yok etme sürecine benzeseydi, bu durumda belli bir doyum noktasına ulaşılması gerekirdi. Çünkü tüketim gereksinimler düzeniyle ilgili bir şey olsaydı tat-

26 Bocoock, *Tüketim*, s. 58.

27 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 241.

28 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 242

29 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 242

30 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 242

min olmayla sonuçlanması gerekirdi. “Oysa böyle bir şeyden kesinlikle söz edilemez, zira insanlar her geçen gün daha çok tüketmek istemektedirler.”³¹ Baudrillard bu düşüncesiyle daha Marksist olduğu dönemlerde yazdığı “Tüketim Toplumu” isimli çalışmasında ileri sürmüş olduğu fikirlerle çelişmektedir. Zira ismi anılan metinde Baudrillard, tüketim toplumu “var olmak için nesnelere ihtiyaç duyar, daha doğrusu onları yok etmeye ihtiyaç duyar” demektedir.³²

Tüketim bu haliyle hiçbir zaman doyuma ulaşmayacak, sonu olmayacak bir şeydir. Çünkü tüketim bir ihtiyaca denk gelmekten ziyade bir arzuya tekabül etmektedir. Arzu ise sonsuz sayıda tahrike uğramaya müsait ve çeşitlenebilir olduğu için tüketim de çeşitlenebilmekte veya sona ermeyecek bir eylemiş gibi görünmektedir. Ayrıca Baudrillard’a göre tüketimin hiç sona ermeyecek bir enerjiye sahip görünmesinin kökeninde, nesnenin, içinde dolaylı bir şekilde yer aldığı bu arzular evreninin insanı hep düş kırıklığına uğratması vardır. Çünkü nesneleşmiş bir göstergeye benzeyen arzu, kendini var eden dinamik süreci tüketim gösterge/nesnelere sistimli ve sınır tanımayan sahiplenme sürecine taşımaktadır.³³

Tüketimi anlamlandırmaya çalışan diğer düşünürler ise Douglas ve Isherwood’dur. Douglas ve Isherwood, aşağıda yer verilen ifadelerinde gözlemlenebileceği üzere, tüketimi belirli bir kültür üzerinden anlamaya çalışırlar:

“Belli bir kültürde yetişen insanlar, bu kültürün kendi hayatları süresince değiştiğini görürler: Yeni kelimeler, yeni fikirler, yeni tarzlar. Kültür evrilir ve insanlar değişimde rol oynar. Tüketim tam da kültürün kavgasının verildiği ve biçimlendiği yerdir. Ev hanımı alışveriş sepetiyle eve gelir: Sepetteki bazı şeyleri ev için ayırır; bazıları baba için, bazıları çocuklar için, diğerleri konukların özel biçimde ağırlanması içindir.”³⁴

Douglas ve Isherwood’un yukarıdaki yaklaşımı sorunlu görülmektedir. Çünkü bu bir tüketim açıklaması olabilir fakat kesinlikle tüketim toplumunun veya tüketim kültürünün açıklanması olamaz. Birincisi tüketimi böyle kavramak tüketim de önemli olan şu ayrımları gözden kaçırmaktır. Öncelikle böyle bir kavrayış tüketimin bir statü haline gelmesini göz ardı eder. Artık insanlar tükettiği ürünler üzerinden statü kazanmakta ve bu statüleri onların kendi kültürleri haline gelmektedir. Bir diğer gözden kaçan şey ise; nesnelere bu şekilde kullanılması bizleri tüketici ve içinde bulunduğumuz toplumu da tüketim toplumu yapmamaktadır. Çünkü alınan ürün belirli bir kültüre tekabül etmektedir veya tüketimimiz içinde bulunduğumuz kültürden kaynaklanmaktadır. Fakat tüketim toplumunda durum bunun tam tersidir. Bugün, tüketim kültürü diye bir şeyden bahsediyor olmamız, tüketimin kendisinin bir kültür haline geldiğini görmemizle ilgilidir. Tüketim kültürü kavramı “tüketim toplumunun kültürüne gönderme yapar. Bu terim, simgesel üretim, gündelik tecrübeler ve pratiklerin genel bir yeniden örgütlenişinin kitlesel tüketime yönelik

31 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 246.

32 Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu: Söylenceleri/Yapıları*, çev., Hazal Deliçaylı ve Ferda Keskin, 3.bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2008), s. 47.

33 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 246.

34 Douglas ve Isherwood, *Tüketimin Antropolojisi*, s. 73.

hamleye eşlik ettiği varsayımına yaslanır.”³⁵ Baudrillard, Douglas ve Isherwood’un aksine kültürün belirleyiciliğinden çok, tüketimin belirleyici olduğunu hatta sadece tüketim değil ihtiyaçlarında kültürü yapılandırıcı olduğuna dikkati çeker. “Tüketim alanı yalnızca mallar değil, ihtiyaçların kendileri de, çeşitli kültür özellikleri olarak, örnek bir gruptan, yönetici bir elitten diğer toplumsal kategorilere geçerler.”³⁶ Böyle olduğu için kendi kültüründen hareketle bir nesneyi satın olan kişi tüketici olarak nitelendirilemez. Yani bir kişi geleneklerinden hareketle bir gelin çeyizi için ne kadar para harcarsa harcarsın bu durum o kişiyi tüketici yapmaz. Çünkü tüketmekte olduğu ürün onun belirli bir ihtiyacına tekabül etmektedir. Örneğin geleneğindeki çeyiz dizme işinin filanca eksikliğini kapatmak için ipekten yapılmış bir eşarp almıştır. Bu hala basitçe bir ürün satın almadır. Kişi kendi kültürüne tekabül eden bir anlayışla bir nesne satın almıştır. Oysa tüketim toplumunda kültürün yeri nesnelere göstergeleri tarafından fethedilmiştir.

Bu anlamda tüketim kültürünün kökeni nerededir veya tüketim kültürü nereden kaynaklanır ve yayılır? Bu bağlamda Featherstone, tüketim kültürünün kökenlerini reklamın, büyük mağazaların, tatil gezintilerinin, kitlesel eğlencenin, boş zamanın vb. gelişimine bağlar.³⁷ Featherstone, “tüketim kültürü” terimini kullanmanın “ürünler dünyasının ve ürünlerin yapılanma ilkelerinin günümüz toplumunun anlaşılması açısından merkezi bir yer işgal ettiğini” vurgular.³⁸ Featherstone göre, bu vurgunun; maddi ürünlerin sadece fayda değil, aynı zamanda “iletişim vasıtaları” olarak kullanımına ve ikincisi, kültürel ürünlerin iktisadi çerçevesinde, hayat tarzları, kültürel ürünler ve metalar alanı içerisinde işleyen arz, talep, sermaye birikimi, rekabet ve tekelleşme gibi piyasa ilkelerine odaklanmayı içerdiğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir.³⁹

Peki tüketimle bireyin ilişkisi nasıldır? Douglas ve Isherwood’a göre birey, tüketimi “mümkün olan zaman ve mekanda, şehirde ya da kırdan olsun, işte ya da evde olsun, kendisi, ailesi ve toplumsal çevresi hakkında bir şeyler söylemek için kullanır.”⁴⁰ Burada görüldüğü gibi tüketim, kişinin belirlediği bir etkinlik, iletmek istediği bir mesaj haline dönüşür. Yine birey, “tüketim faaliyetleri yoluyla, daha önce önemsiz sayılan bazı olaylara önem atfederek yeniden tanımlamak ve başka olayları da tümüyle unutulmaya bırakmak için, birlikte tüketim yaptığı kimselerden onay almaya girişebilir.”⁴¹ Burada tüketimi bir toplumsal etkinlik ya da en azından karşılıklık olarak kurgulama gibi bir durum söz konusudur. Fakat bu kavrayış tüketimin bireysel bir motivasyon hatta bir rehabilitasyon haline dönüşmüş olmasını göz ardı etmektedir. Çünkü biliyoruz ki artık şunu duymak çok yaygınlaşmıştır: “Bugün kendimi çok kötü hissediyordum gittim şu çantayı aldım.” Yani tüketim salt toplumsal değil bireysel bir durumdur da. Diğer taraftan birey tüketimiyle ailesi, toplumsal çevresi

35 Mike Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Toplumu*, çev., Mehmet Küçük, 2. bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), s. 185.

36 Baudrillard, *Tüketim Toplumu: Söylenceleri/Yapıları*, s. 70.

37 Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Toplumu*, s. 185.

38 Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Toplumu*, s. 142.

39 Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Toplumu*, ss. 142-143.

40 Douglas ve Isherwood, *Tüketimin Antropolojisi*, s. 83.

41 Douglas ve Isherwood, *Tüketimin Antropolojisi*, s. 83.

için bir şeyler söylemek ister gibi bir çıkarımda kendi içine eksiktir. Çünkü tüketim toplumunda bireyden bağımsız anlam yüklenmiş nesnelere vardır. Bunu biraz açacak olursak Marx'ın meta kavramsallaştırması nesnenin meta boyutuna ulaşmasıyla nasıl ki kendisinden soyutlanıyordusa, tüketim toplumunda da meta ona yüklenen anlam tarafından soyutlanmaktadır. Yani nesne tüketim toplumunda soyutlanmanın soyutlanmasını yaşamaktadır. Çünkü artık nesneye meta muamelesinin dışında bir muamele yapılmaktadır. Şöyle düşünülürse açıklığa kavuşacaktır. X marka bir ürün ilk önce filanca tarzda bir araç olması yönüyle artık kendi demir özünden soyutlanarak meta konumuna gelir. En sonunda da tüketim toplumuna dahil edildiğinde ona bu meta konumunun dışında birde şehrin en karizması olma rolü yüklenir. Böylece birey karizma olmak için artık o aracı kullanmak ister. Çünkü yansıtılan imaj odur. Böylece bu soyutlama bireyin toplum ve ailesi hakkında bir şeyler söylemesi değil aksine bireyin toplumuna, ailesine ve hatta kültürüne bir şeyler söylemek istemesinin aracı haline gelir.

Ayrıca tüketim toplumunda bir diğer ayırım ise statü tartışması üzerinden yapılmıştır. Baudrillard'a göre "tüketim toplumunda" statü nosyonu insanın toplumsal konumunu belirlemeye yarayan bir ölçüt olarak giderek basitleşme ve "yaşam düzeyi" kavramıyla çakışma eğilimindedir. Baudrillard bu durumu şöyle açıklamaya çalışır: İktidar, otorite ve sorumluluk kavramlarıyla da ilişkilendirilmeye çalışılan "yaşam düzeyine" karşılık bir reklamda, "Lip marka kol saatiniz yoksa gerçek anlamda sorumluluk sahibi biri olduğunuz söylenemez!" denilmektedir. Bütün reklamların nesneyi zorunlu bir ölçüt olarak kabul ettikleri görülmektedir. Örneğin "sahip olduğunuz nesneye bakılarak... Şık bir kadın olmak istiyorsanız..." vs. Hiç kuşkusuz nesnelere insanlar hakkında bir fikir yürütme sistemi olarak görülmenin yanı sıra, çoğu kez başka (jestler, ritüeller, törenler, dil yetileri, doğuştan itibaren sahip olunan statüler, ahlaki değer kuralları gibi) sistemlere eşlik eden bir sistem olarak da algılanmaktadır.⁴² Yani tüketim toplumunda insan artık sahip olduğu nesneyle tanımlanmakta ya da o nesnede insanı tanımlama eğilimi yoğunluk kazanmaktadır. Nesnenin kendisinde bu anlam yoktur ama ona bu yüklenmiştir. En nihayetinde söylenebilir ki tüketim, artık insanların kim oldukları, kim olmak istedikleriyle ilgili duyarlılıklarını ve bu duyarlılıklarını korumalarını sağlayan yöntemleri etkilemektedir. Yani tüketim kimlik duygusunun gelişimini çevreleyen olgularla çok iç içe geçmiş bir durumdadır. Bocoock, bu nedenle tüketim, ekonomik olduğu kadar, aynı zamanda toplumsal, psikolojik ve kültürel bir olgu olmaya da devam edecektir demektedir.⁴³

Kısaca özetlenecek olursa; tüketim, daha fazla tüketim nesnelere sahip olmayla veya aşırı tüketimle açıklanamaz. Tüketim kültürü kavramı da salt tüketimin yaygınlaşması olarak düşünülemez. Olsa olsa artık tüketimin kendi kültürünü yaratmış olmasına veya artık tüketimden bağımsız bir kültürün olamayacağına atıfla anlaşılabilir. Peki bir toplumu tüketim toplumu haline ne getirir? Yirmi birinci yüzyıl insanı neden tüketici olmuştur ve bu süreç nasıl açıklanabilir? Bu ve benzer sorulara yanıt aramak için çeşitli kavramsallaştırmalara değinerek çıkarımlarda bulunulabilir. Şim-

42 Baudrillard, *Nesnelere Sistemi*, s. 236.

43 Bocoock, *Tüketim*, s. 10.

di sırasıyla tüketimin içeriğinin ve biçiminin değişmesinde nelerin etkili olduğunu anlamak için tüketim üzerinde bir spekülasyon yapıp yapılmadığına değinilecektir. Bu bağlamda tüketim toplumunun önemli bir unsuru olan reklamın nereye oturduğuna kısaca değindikten sonra tüketimle ihtiyaç arasında bir bağ olup olmadığı ve varsa ihtiyacın nasıl sınırsız bir şey olarak görüldüğü ele alınacaktır. Tüm tartışmalardan sonra tüketimin tek başına bir tüketim olmadığı insanları bir gösteriye davet edip etmediği üzerinde durulacaktır.

Reklam: Tüketim Propagandası

Ekonominin küreselleşmesi, üretimin küreselleşmesi ve aynı zamanda tüketimin küreselleşmesini de getirmiştir. Böylece artık rekabette farklı bir düzeye ulaşmıştır. Rekabetin olduğu yerde de reklam ön plana çıkmıştır. Fakat reklam tek başına bir tanıtım enstrümanı olarak düşünülemez. Reklam, tüketim toplumunun bitmek tükenmek bilmeyen duası gibidir. Her yeredir, her yere konulmuştur. Her yerden bize seslenir, her yerde sesi işitilir. Bundan dolayı Baudrillard, Calvin Coolidge'in "reklamcılık, daha iyi şeyler için arzu uyandırma yöntemidir" diye söylediğini yazar.⁴⁴ Reklamcılık bir dönem yalnızca dikkatleri ürüne çekip ürünün üstünlüklerini sayıp döküyordu, bir anlamda ürüne methiyeler düzüyordu. Günümüzde ise reklamcılık Lasch'ın deyişiyle kendi ürününü ve kitlesini imal eden bir pozisyondadır: Her daim doyumsuz, kaygılı, huzursuz ve sıkılmış tüketici. Bu bağlamda Lasch'a göre: "Reklamcılık, ürünlerin reklamını yapmaktan çok, bir yaşam biçimi olarak tüketimi özendirme hizmeti vermektedir. Reklamcılık kitleleri yalnızca mallara değil, yeni deneyimlere ve kişisel doyuma da dayanılmaz bir açlık duymasını sağlayacak biçimde eğitir."⁴⁵

Baudrillard'a göre reklam göstergeleri bize nesnelere söz eder, ancak onları hangi amaca uygun bir şekilde kullanmamız gerektiğinden söz etmez (ya da çok az söz eder). Ona göre aslında bu göstergeler sahip oldukları gerçek referanslara karşın gerçekte var olmayan bir dünya göstermektedirler.⁴⁶ Baudrillard'ın bu kavrayışı, reklamın bir aldatmaca üzerine kurulduğunu göstermektedir. Reklamın gerçekte olmayan bir şeyi bize sunuyor olması "düşsel bir keyif alma duygusu yaşatmadığı gibi gerçek dünyayla kolay bir bağlantı kurulmasını da sağlamaz. Başka bir deyişle düş kırıklığıyla sonuçlanan heveslenmelere yol açar."⁴⁷ Nitekim böyle olduğu içinde tüketim ihtiyacı asla doyuma ulaşmaz.

Ayrıca reklamcılık tüketim toplumunda, modern uygarlığın hoşnutsuzluklarını kullanır ve bunların üstesinden gelmeyi öğretir. Lasch reklamcılığın bu boyutuna şöyle dikkat çeker:

"Yalnızlık, rahatsızlık, yorgunluk ve cinsel doyumsuzluk gibi eskiden kalma hoşnutsuzluklara tüketimi bir çare olarak sunarken, modern çağa özgü yeni hoşnutsuzluk biçimleri yaratıyor. Reklamcılık, sanayi uygarlığının yarattı-

⁴⁴ Lasch, *Narsisizm Kültürü*, s. 124.

⁴⁵ Lasch, *Narsisizm Kültürü*, s. 125.

⁴⁶ Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 215.

⁴⁷ Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 216.

ğı huzursuzlukları bütün baştan çıkarıcılığıyla kullanır. Mesleğiniz sıkıcı ve anlamsız mı? Sizde bir işe yaramazlık ve bitkinlik duygusu mu uyandırıyor? Yaşantınız bomboş mu? Tüketim bu sancıyan boşluğu doldurma sözü vererek, metaları bir ‘romans aurası’yla, egzotik yerlere ve renkli deneyimlere ilişkin anıştırmalarla ve bütün nimetlerin oluk oluk aktığı kadın göğüsleri görüntüleriyle donatmaya girişir.”⁴⁸

Reklamın tüketim toplumundaki rolü ikircikli bir haldir. Başka bir ifadeyle reklam bir tür sarmal barındırır içinde. Reklam “hem insanın içini daraltmaya hem de onu rahatlatmaya çalışır. İnsanın bütün arzularını gerçekleştirirken, bir yandan da onu düş kırıklığına uğratar. Ayrıca reklam adı altında insanı her şeyi arzulamaya iten bir düzen oluşturur. Oysa arzuyu bu yöntemle gerçekten özgürleştirmek asla mümkün değildir.”⁴⁹ Baudrillard’ın “hem insanın içini daraltmaya hem de rahatlatmaya çalışır” diyerek dikkat çektiği bu nokta önemlidir. Çünkü reklam ürünün üzerine bir söylemle gerçekleşir. Hatta o ürünle bir kimlik bir karakter bile satın alabileceğimiz imasında bulunulur. Hatta dahası o ürün bir karaktere sahip olmanın tek yoluymuş gibi sunulabilir. Ürün üzerine yapılan o söylem, kişinin arzusunu yaratırken, o kişinin içini de daraltır. Ayrıca reklam sadece bizde arzu uyandırmaz nasıl arzulamamız gerektiğini de öğretir. Bundan dolayı Baudrillard, fakat reklam bize “bütün bir toplumun size ve arzularınıza uyum sağlamaktan başka bir şey yapmadığını görmüyor musunuz? Bu durumda sizin bu toplumla bütünleşmenizden daha doğal bir şey olabilir mi?” diye seslendiğini söyler.⁵⁰ Yani bazen reklamlarda bir ürün tanıtılırken, o ürünün çoğu zaman herkes tarafından kullanılan, (hatta bazen çeşitli kuruluşlar tarafından yapılan piyasa araştırmalarının istatistiğinden yararlanılarak en çok kullanılan) ürün olarak sunulmasıyla sıkça karşılaşırız. Diğer taraftan aynı reklamda bu ürünün bizi ayrıcalıklı kılacağına da vurgu yapılır. İşte burada Baudrillard paradoksal bir şey görür; O, insanlar “dayanışma refleksiyle herkes adına satın almaya itilirken, satın aldıkları bu nesneyle yaptıkları ilk şeyin kendilerini diğerlerinden farklı kılmaya çalışmak olduğunu” söyler.⁵¹ İşte tüketim toplumunda reklamın temel rollerinden birisi budur: Bireyi tüketerek toplumla bütünleştirirken aynı zamanda bireyselleştirdiği izlenimi de yaratmak. Bu noktaya Williamson da değinir. Ona göre reklamlar ilk önce bir aşinalık, daha doğrusu zatenlik hissi yaratır. Fakat bu zatenlik hissi bir gruba ait olmamızla ilgili değildir. Zatenlik hissi, bir bireyin bir gruba ait olmak için o gruba aitmiş gibi duran bir ürünü satın aldığı değil, zaten satılan ürünün hitap ettiği bir gruba ait olduğunu zannettiği ya da bunu böyle bildiği için o ürünü aldığı düşünmektedir.⁵² Dolayısıyla tüketim nesnesi, tüketim toplumun da bir gruba aidiyet hissi yaratarak bireyi grup için de özneleştirmektedir.

Reklamcılığın tüketim toplumunda önemli bir rolü daha vardır: O da tüketim propagandası. Tüketim propagandası, tüketim toplumunda iki önemli işlevi sağlar. Biri üretimin önemli bir aracını oluşturan işçinin yeniden üretimidir. Bu role Lasch

48 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 125.

49 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 217.

50 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 213.

51 Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, s. 219.

52 Judith Wiliamson, *Reklamların Dili-Reklamlarda Anlam ve İdeoloji* (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2000), s. 48.

şöyle değinir: Yorgun işçi “çalışma koşullarını değiştirmeye uğraşmak yerine, yaşadığı ortamı yeni mal ve hizmetlerle canlandırarak yenilenme arayışındadır.”⁵³ Tüketim propagandası ikinci olarak yabancılaşmanın kendisini de bir metaya dönüştürmektedir. Lasch’a göre bu şöyle işler: Tüketim propagandası önce kendisine hedef olarak modern yaşamın ruhsal yalnızlığını seçer ve sonrasında da tüketimi bir çare olarak önerir. Bedenin miras aldığı bütün eski mutsuzlukları azaltma sözü vermekle kalmayıp aynı zamanda kişisel güvensizlik, mevki kaygısı, anne babanın çocuklarının gereksinimlerini karşılama yetilerinden kaygılanması gibi yeni mutsuzluk biçimleri yaratır ya da bunları azdırır. Bu durumu şöyle örneklendirir. Komşularınıza göre pasaklı mı görünüyorsunuz? Arabanız onlarınkinden daha aşağı bir model mi? Çocuklarınız onlarınki denli sağlıklı mı? Popüler mi? Okulda onlar denli başarılı mı? Bundan dolayı Lasch, reklamcılığın hasedi ve bunun getirdiği kaygıları kurumsallaştırdığını söyler.⁵⁴

Dolayısıyla reklamcılık sisteme özgü bireysel sorunların, yeniden bireyi baştan çıkaracak şekilde kullanılması ve bireyi tekrar sisteme bağlamanın bir yolu olarak görülebilir. Zira, tüketim toplumunda tüketimin en genel işlevi de budur.

İhtiyaçların Manipülasyonu

Tüketim toplumunu anlamak, çözümlmek için Conrad Lodziak “İhtiyaçların Manipülasyonu” tezini ileri sürer.⁵⁵ İhtiyaçların manipülasyonu genellikle, medyanın ve reklamcılığın bizi gerçekte ihtiyacımız olmayan şeylere “ihtiyaç duyar” hale getirme gücü olarak algılanır. Lodziak için bu tez bu iddiadan ziyade “kapitalist sistemin yeniden üretimini açıklama amacındaki bir tez olarak, daha geniş anlamda, egemen kapitalist sınıfın bağımlı işçi sınıfı çoğunluğu üzerindeki iktidarını korumayı nasıl başarabildiğiyle ilgilidir.”⁵⁶

Lodziak’ın hareket noktası, tüm bireylerin yaşadığı, harekete geçirici motivasyonların temeli olan iki temel ihtiyaç türüdür. Buna göre temel ihtiyaç türlerinin birincisi ve en önemlisi hayatta kalmak, ikincisi de anlamlı ve tatmin edici bir varoluş edimdir.⁵⁷ Ancak Lodziak’ın özenle altını çizdiği bir nokta vardır, bir ihtiyaç duymak, “bireyi otomatik olarak bu ihtiyacı karşılayacak biçimlerde davranmaya zorlamaz.”⁵⁸ Bu her şeyden önce bir imkan dahilinde gerçekleşir. Bireyin gerçekleştirebilecekleri, ulaşabildiği kaynaklara bağlıdır. Lodziak’a göre “hayatta kalmak için yapılması gerekenleri yapmak, bireyin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılaması için gerekli olan kaynakları elde etmek için bir eylem rotası çizmesini gerektirir. Bu, ihtiyaçların manipülasyonunun başlangıcıdır.”⁵⁹ Lodziak, ihtiyaçların manipülasyonu tezini açıklamak için birkaç unsur belirtir. Buna göre ihtiyaçların manipülasyonunun temeli, bireylerin

53 Lasch, *Narsisizm Kültürü*, s. 126.

54 Lasch, *Narsisizm Kültürü*, s. 126.

55 Conrad Lodziak, *İhtiyaçların Manipülasyonu: Kapitalizm ve Kültür*, çev., Berna Kurt, (İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2003).

56 Lodziak, *İhtiyaçların Manipülasyonu: Kapitalizm ve Kültür*, s. 60.

57 Lodziak, *İhtiyaçların Manipülasyonu: Kapitalizm ve Kültür*, s. 60.

58 Lodziak, *İhtiyaçların Manipülasyonu: Kapitalizm ve Kültür*, s. 61.

59 Lodziak, *İhtiyaçların Manipülasyonu: Kapitalizm ve Kültür*, s. 61.

kendi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak için gerek duydukları kaynakların kapitalist sistem tarafından denetlenmesidir.”⁶⁰ Bu denetim gücü kapitalist sistemi, bireylerin hayatta kalmak için yapması gerekenleri belirleyen hale getirir diğer taraftan istihdam, çalışanların yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanmasına göre düzenlenmez aksine mallar ve hizmetlerin karlı bir biçimde üretilmesine göre düzenlenir. Bu çıkarımda bulunan Lodziak “dolayısıyla” der, “üretilenlerin çoğu, ihtiyaç duyulan artı değerdir.”⁶¹ Tüketim toplumuna geçebilmek için ihtiyaçların sınırsız niteliğinin engellenmemiş olması gerekir. Eğer bu engellenirse bireylerin çalışmak için bir gerekçesi de kalmaz. Weber’den hatırlanacağı üzere, kapitalistin iş hızını artırmak, işçileri daha çok çalıştırmak için işçileri daha çok para kazanmaya itecek ümidiyle işçi ücretlerinin artırılması düş kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Weber’in tespitine göre, parça başı iş ücretlerini arttırmak, aynı süre içinde üretimin artması yerine azalmasına neden olmuştur, çünkü işçi, ücretinin yükselmesine, günlük üretimi arttırarak değil, azaltarak cevap vermiştir. Şöyle ki sözgelimi dönümü 1 Marktan, günde 2,5 Mark kazanan bir işçi, ücreti dönüm başına 1,25 Mark yükseldiğinde, beklendiği gibi 3 dönümü kaldırıp 3,75 Mark kazanacağı yerde almış olduğu 2,5 Markı kazanabilmek için yine yalnızca 2 dönümü biçer ve İncil’de dile geldiği gibi, “ona yeter” diyerek bununla yetinir.⁶² Weber’in de üzerinde durduğu örnekteki görüldüğü üzere, kapitalizmin ilk dönemlerinde çalışma, insanın temel ihtiyaçlarını karşılamak için üstlenilen bir eylemdir. İnsanlara daha az çalışmak daha çok kazanmaktan daha cazip gelmektedir. Olanakları içinde bile olsa en fazla çalıştığımda günde ne kadar kazanabilirim diye sormaz. Weber’e göre tam tersine daha önce kazandığım ve benim geleneksel ihtiyaçlarımı karşılayan 2,5 Mark’ı kazanmak için ne kadar çalışmam gerekir diye sorar.⁶³ İşte İhtiyaçların manipülasyonu tezinin ilk maddesi bununla ilgilidir: Kapitalistler hem işi yani üretimi hem de tüketimi kontrol altına alabilmektedirler.

Lodziak’ın ileri sürdüğü ihtiyaçların manipülasyonu tezinin diğer bir unsur ise, kapitalist sistemin bireyin hayatta kalma ihtiyacını manipüle ederek, zamanı da manipüle etmesidir. Sistem, gerekli olandan çok daha fazla zaman harcar. Böylece de bireyi kendi özerkliği için gerekli olan zamandan yoksun bırakır. Sonuç olarak, bu özerkliğin genişlemesi ve kimlik ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan gelirin değerini azaltır.⁶⁴ Buradan anlaşılacağı üzere kapitalist sistem, yapısal olarak dayatılan ihtiyaçları genişleterek, gittikçe artan biçimde bireyin enerjisini kaynaklarını ve zamanını vergilendirir. Son olarak söylenebilir ki kapitalist sistem, “yarattığı anlamsızlık ve kimlik krizlerine özel çözümler bulunmasına yol açarak kendi yeniden üretimini güçlendirir.”⁶⁵ Bundan dolayı tüketim kültürünün, kapitalizmin yol açtığı kimlik krizlerine bir çözüm olarak görülmesi ve kapitalist sistemin kendi yeniden

60 Lodziak, İhtiyaçların Manipülasyonu: Kapitalizm ve Kültür, s. 62.

61 Lodziak, İhtiyaçların Manipülasyonu: Kapitalizm ve Kültür, s. 62.

62 Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev., Gülistan Solmaz, 3. bs. (Ankara: Alter Yayıncılık, 2011), s. 46.

63 Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, s. 46.

64 Lodziak, İhtiyaçların Manipülasyonu: Kapitalizm ve Kültür, s. 62.

65 Lodziak, İhtiyaçların Manipülasyonu: Kapitalizm ve Kültür, s. 63.

üretimini bir aracı olarak analiz edilmesi gerekir. İhtiyaç eğer çeşitlenip yeni bir be-timlenmesi yapılmadan bireyin doyumuna ulaşması söz konusu olacağı için ihtiyacın manipülasyona uğratılması gerekmektedir.

Gösteri Toplumu

Tüketimin yaygınlaşması yerleşik olan kültürün de aşınmasına veya başka bir ifadeyle yersiz yurtsuzlaşmasına yol açmıştır. Bu yönüyle tüketim yerinden edilen kültürün yerini alırken kendi kültürünü de yerleştirmiş olur. Bu diğer bir yönüyle toplumda farklı bir uygarlaştırma girişimi olarak görülebilir. Kitleleri uygarlaştırma girişimi ise “görünüş”lerin egemen olduğu bir toplum yaratmıştır. Artık gittikçe imaja dönüşen tüketim nesnesi günümüzde ise kapitalizmin temel hedefleri haline gelmiştir. Diğer taraftan kapitalizm, var olmanın kendisini “görünüş”e indirgemıştır. Bu durumu Guy Debord, kitabına ismini de verecek olan “gösteri toplumu” kavramıyla açıklamaya çalışır.⁶⁶

Gösteri toplumu kuramına göre her şey temsile kendini bırakıp kaçmıştır. Buna göre modern üretim koşullarının “hâkim olduğu toplumların tüm yaşamı devasa bir gösteri birikimi olarak görünür. Dolaysızca yaşanmış her şey yerini bir temsile bırakarak uzaklaşmıştır.”⁶⁷ Yaşanan her şeyin bir gösteriye dönüştüğü tüketim toplumunda uyumun kişilik, statü haline gelmesi bunun bir göstergesidir. Diğer taraftan metanın yaygınlaşması gösterinin belirtisidir. Peki gösteri nedir? Debord’a göre, genel anlamda “gösteri, yaşamın somut tersyüz edilişi olarak, canlı olmayanın özerk devinimidir.”⁶⁸ Ayrıca gösteri şöyle de tanımlanabilir: “Metanın toplumsal yaşamı tümüyle işgal etmeyi başardığı andır. Görülebilir olan sadece metayla kurulan ilişki olmakla kalmaz, ondan başka bir şey de görülemez: Görülen dünya metanın dünyasıdır.”⁶⁹ Gündelik hayatın estetikleştiği bir dönemde gösteri, bu estetiğin artık bireyler tarafından sürdürülmesiyle devam eder. Gündelik hayatın estetikleşmesi, çağdaş toplumlardaki “gündelik hayatın dokusunu dolduran göstergelerin ve imajların hızlı akışına gönderme yapar.”⁷⁰ Ayrıca gösteri toplumu gündelik hayatın içine imajları da sokarak manipülasyonlar gerçekleştirir. Debord’a göre bu durum ayrıca göstergeler yoluyla imajın ticari manipülasyonu merkezi bir önem kazanır ve arzuların imajlar yoluyla sürekli yeniden işlemden geçirilmesi söz konusudur.⁷¹ Özne sürekli arzusunun bir imaj yoluyla yine kendisini baştan çıkarmasıyla uyarılır. Arzusu imajlar yoluyla oluşur, arzusunun imajlar yoluyla tatmine girer. Bu döngü artık bireyi kendi arzusunun uyardırarak bireyleştirirken, yine kendi arzusunun bir imajda buldurtarak yani kendi görüntüsünü kendisine sunulan dışsallıkta ulaştırarak, bireyi, nesneye imaj yoluyla tabi kılmaktadır. Bu durumda gösteri, mevcut kapitalist toplumun mantığı içinde veya kendi bütünlüğü içinde ele alındığında Debord’a göre mevcut üretim

66 Guy Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, çev. Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996).

67 Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, s. 13.

68 Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, ss. 13-14.

69 Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, s. 27.

70 Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Toplumu*, s. 118.

71 Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, s. 118.

tarzının hem sonucu hem de tasarısıdır.⁷² Bu noktaya Featherstone da “bedensel sunumun, modanın, hayat tarzının ve boş zaman uğraşlarının yorumlanmasını zorlaştıran aşırı bir enformasyon ve gösterge yüklenmesini işaret eden eğilimler var”⁷³ diyerek dikkat çeker:

Herkesin kendi görüntüsüne âşık olduğu bir toplumdur, gösteri toplumu. Kişi sadece kendi görüntüsünü bir öteki için kurgularken, öteki gösteri öznelere de gizli den gizliye gözetler. Bu bir başkasını gözetleme durumu ama aynı zamanda kendisinin de gözetlendiği bilincine varma halidir. Bu durumda da bir başkası tarafından gözetleniyor olma kaygısı içinde kalan gösteri toplumunun bireyi, sürekli kendisinin “iyi” görünmesi için uyum ve güzel olana yönelir. Böyle olduğu içinde birey tek başınayken kendisine göstermediği özen, topluluk içine çıkarken üst düzeye çıkar. Örneğin evde otururken takım elbisemi giyiniş şöyle koltuğa uzanayım demezken, tam dışarı çıkarken acaba saçım nasıl görünüyör kaygısını yaşar.

Yukarıda tartışılan konu gösteri toplumunun sadece bir ayağını oluşturmaktadır. Elbette gösteri toplumunu sadece bakış, görülme ve görme olarak ele almak yanlış olur. Debord’a göre gerçek dünyanın basit imajlara dönüştüğü yerde basit imajlar gerçek varlıklar ve hipnotik bir davranışın etkili motivasyonları haline gelir.

“Artık doğrudan doğruya algılanamayan dünyayı uzmanlaşmış farklı dolayimlarla *gösterme* eğilimi olarak gösteri, görmeyi doğal olarak insanın ayrıcalıklı duygusu -ki eski dönemlerde bu ayrıcalık dokunma duygusuydu- kabul eder; en soyut ve en aldanabilir duyu olan görme güncel toplumun genelleştirilmiş soyutlamasına denk düşer. Fakat gösteri, sadece bakışla özdeşleştirilemez; bakış, duymayla birlikte olsa bile. Gösteri, insanların etkinliklerine tabi olmayan, insanların yapıp ettikleri tarafından yeniden ele alınamayan ve düzeltilemeyen şeydir. O, diyalogun karşıtıdır. Bağımsız *temsil*’in olduğu her yerde gösteri kendini yeniden yaratır.”⁷⁴

Gösteri toplumu yeni bir çeşit uzmanlaşmış iktidarı doğurmuştur. Bu da kişinin moda olanı takip etmesi, trend olana yönelmesine yol açmaktadır. Uzman olanın dediğini yapmak, doğru yapmak... Gösterinin kökeninde yatan şey, Debord’a göre tam da en eski toplumsal uzmanlaşma, yani iktidarın uzmanlaşmasıdır. Buradan hareketle gösterinin bütün diğerleri adına konuşan uzmanlaşmış bir etkinlik olduğuna ulaşır ve şuranın altını çizer: “Gösteri, bütün diğer ifadelerin yasaklandığı hiyerarşik toplumun kendisi karşısındaki diplomatik temsilidir. Burada en modern olan aynı zamanda en arkaik olandır.”⁷⁵

Gösteri toplumunda sanki bir yapay doğa oluşmuş gibidir. Var olan doğanın yerine yeni bir gösteri doğası oluşmuş gibidir yani. Herkes o doğanın içinde kendini var ediyor, sahip oluyor, kendisini sunuyor, kendisini sunanları seyrediyor. Böylece birey, bakışların önünde nesnelere kurduğu kendisini veya nesnelere taşıdığı imajlarla

72 Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, s. 14.

73 Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Toplumu*, s. 181.

74 Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, ss. 17-18.

75 Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, s. 19.

kendisini dışa vurduğunu sanan bir gösteri haline dönüşür. Bundan dolayı Debord gösteri toplumunun sanki çalışmanın yarattığı yıkımları ortadan kaldırmanın bir yoluymuş gibi, bir armağanmış gibi sunulmakta olduğunu hatırlatır. Fakat Debord'un bir hatırlatmasını da söylemden geçmek olmaz: "Çalışmada yitirilen hiçbir etkinlik, çalışmanın sonucuna boyun eğerek yeniden kazanılamaz."⁷⁶

Gösteri toplumunun bireyleri mutlu görünmekte, imajlarıyla kendilerini yansıttıklarını düşünmektedirler. Fakat tüm bu mutluluk korku tarafından oluşturulmuş veya korkuyla çevrilmiştir. Debord'a göre gösterinin karşıtlıkları arkasında gizlenen şey *sefaletin birliği*'dir. Ona göre eğer ortak seçim maskelerinin arkasında aynı yabancılaşmanın farklı biçimleri birbirleriyle çatışıyorlarsa, bunun nedeni hepsinin bastırılmış gerçek çelişkiler üzerine kurulmuş olmasındandır.⁷⁷ Debord bu çelişkiye şöyle dikkati çeker: "Gösteri, bağdaşmadığı ve desteklediği sefaletin özel aşamasının zorunluluklarına göre, *yoğunlaşmış* ya da *yaygın* bir biçimde var olur. Her iki durumda da gösteri mutsuzluğun dingin merkezindeki yıkım ve korkuyla çevrili mutlu bir birleşme imajından başka bir şey değildir."⁷⁸

Gösteri toplumunun diğer bir özelliği kendine özgü mekanlar üretmiş olmasıdır. Modern toplumun rutin ibadeti gibi görülebilecek olan gösteriye katılma ayininin mabedi ise AVM'leridir. Tüketim mekanları aynı zamanda gösteri mabedi görevi de görür. Ritzer'in "Tüketim Katedralleri"⁷⁹ dediği, tüketim toplumunun ibadethaneleri, gösterinin ve tüketimin yoğunlaştığı yerlerdir. Bu ibadet mekanları diğer tüm mekanlar gibi yeni bir terbiye, bedeni disiplin etme tekniği geliştirir. İnsan kendi kendini kontrol eder. Tüm gösteri ve tüketim nesnelere buralarda sergilenir ve teşhir edilir. Birey artık üzerindeki imaj-nesneyle kendisini de teşhire sunar, böylece hem nesneleşir hem de öznellik kazanır. Fakat işin içinde disiplinde vardır. Çünkü bütün bir tüketim sürecine dahil olabilmek onun kurallarını kabul etmek anlamına da gelir. Bu noktaya Featherstone, şöyle değinir:

"Teşhir edilen mallar arasında gezinmek, etrafa göz gezdirirken hiçbir şeyi kaçırmamak, kalabalığın akışını kesintiye uğratmaksızın rastgele hareket etmek, denetimli bir iştikayla ve bezgin bir görünüşle etrafa göz gezdirmek, başkaları tarafından görülmeksizin başkalarını gözetlemek, bedenlerin birbirlerine yakınlığına tahammül etmek disiplin ve denetim gerektirir. Ayrıca bu durum, yoğun ilgi ile daha mesafeli estetik bakış arasında gidip gelmelerle baş etme kapasitesini gerektirir."⁸⁰

Duygularımızı denetlemek gerekir, bedeni disipline etmek gerekir. Güvenlik kamekalarının içinde sürekli gözlendiğini bilmenin disipline edilmişliği içinde insan akıptılmaktadır. Kısacası Featherstone'un dikkat çektiği gibi "görüntüler hazzı, heyecanı, karnavaleski ve başıboşluğu tahkim edebilir, ama bunların yaşantılanması özden-

76 Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, s. 21.

77 Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, s. 36.

78 Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, s. 36.

79 Bkz. George Ritzer, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. çev., Şen Süer Kaya. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları), 2010.

80 Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Toplumu*, s. 54.

tim gerektirir ve arka fonu denetleyen güvenlik görevlileri ve uzaktan kumandalı kameralar pusuya yatmış, özdenetim yoksunlarını beklemektedir.”⁸¹

Sonuç

Günümüz endüstri toplumu, hayatı eşyaların çevresinde düzenlemektedir. Pazar yoğunluklu toplumlarımız maddi ilerlemeyi, üretilen eşyaların miktar ve çeşitliliğindeki artışla ölçmektedir. Biz, hareket noktamızı bu sektörden alarak, toplumsal ilerlemeyi bu eşyalara ulaşabilmedeki dağılımla ölçmekteyiz. Fakat tüketim toplumu artık sadece aşırı eşya üretimi veya tüketimiyle nitelendirilemez bir topluma girdiğimizi göstermektedir. Tüketim toplumu tek başına ürünler tüketmemizle açıklanamaz. Artık insan ihtiyacına denk düşen bir nesneyi tüketmekten ziyade bizzat tüketimin kendisini bir ihtiyaç haline getirmiştir. Bundan dolayı tüketim arzusu asla doyuma ulaşan bir niteliğe sahip değildir. Ne var ki bu durumun nedeni doğrudan Lodziak'ın ihtiyaçların manipülasyonu teziyle açıklanamaz. Öyle ki, tüketim toplumunda da bireyler hala rasyonel seçimlerde bulunmaktadır. Fakat burada rasyonel olarak sunulan şey değişime uğramıştır. Tüketilen şey kişiye bir ihtiyaç hissi yaratmaktan çok ona yüklenen anlamla ilişkilendirilerek tüketime sunulduğu için, birey o ürünü ihtiyacı olmasa da satın alabilmektedir. Çünkü o nesne kendi kullanım alanının dışında bireye bir kimlik de kazandırmaktadır.

Ayrıca çalışmada ele alınan bir diğer yazar olan Douglas ve Isherwod'un tüketim kavramsallaştırmalarının kesinlikle bir geçerliliğinin kalmadığına dikkat çekmekte fayda var. Çünkü tüketim artık insanların kendi kültürlerine referansla gerçekleştirdikleri bir şey olmaktan çıkmıştır. Müslüman bir bireyin, x marka bir ürünü kullanması için kendi dininde icazet alabileceği hiçbir hüküm yoktur. Fakat x marka bir ürünün tercihi, o ürüne yüklenen anlamla evlere girmektedir. Bu anlam kişinin yaşamakta olduğu kültürel alanın dışında ürüne dair söylemlerle kurulmuş ve kişilik kazanmıştır. Bundan dolayı Douglas ve Isherwood'un ileri sürdükleri gibi tüketim nesnesi anlamını içinde bulunduğu topluluğun kültüründen almaz. Aksine o nesne üretim sürecinden sonra piyasa sunulurken o anlam ona yüklenmiş olur. Burada da reklamların bu görevi yaptığını söylemek yerinde olacaktır.

Diğer taraftan tüketim toplumu yeni bir uzmanlaşma alanı yaratmıştır. Bu uzmanlaşmanın temsil ettiği akılcılaştırma sürecinin, modern yaşamın ihtiyaçlarına hızlı ve etkili yanıtlar sağlayan dört temel unsura dayandığı söylenebilir: Verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim. Ayrıca tüketimin Lasch tarafından ileri sürüldüğü anlamda bir propagandasının hala yapılmakta olduğu söylenebilir. Çünkü hala tüketim toplumu nesne üzerine iyi bir propaganda yapmadan ürettiği bir ürünü diğerine göre daha çekici kılmadan ilerleyemez. Bu anlamda tüketim toplumu nesnelere üzerine iyi bir propagandayla var olabilmektedir. Tüketim toplumunun nesnelere üzerine propagandası bireylerin “eksik” olarak gördükleri noktalar üzerinde yoğunlaşmaktadır veya daha doğru bir ifadeyle tüketim toplumunun reklamları, bireyler üzerinde önce eksik bir durum yaratıp daha sonra onun “bu” nesneyle giderilebileceği üzerine bir propaganda yürütmektedir.

81 Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Toplumu*, ss. 54-55.

Tüketim toplumunun ibadethaneleri AVM'lerdir. Bu ibadethaneler gösteri toplumunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Her şeyin simüle edildiği sanal ortamlarda hem alışveriş ediyor, hem eğleniyor, hem de yemek yiyoruz. Böylece her şey iç içe geçerken, sınırlar yok olmakta; eğlence, alışveriş, spor, eğitim dev bir gösteriye dönüşmektedir.

Diğer taraftan Debord'un gösteri toplumu kuramı ile Baudrillard'ın tüketim üzerine çıkarımları hala en güncel ve canlı yorumlar olarak görülmektedir. Çünkü tüketim, doğal ihtiyaçların rasyonel olarak tatmin edilmesinden başka bir anlama evrilmiştir. Daha çok tüketim, ilerleme ve mutluluk anlamını almış durumdadır. Artık nesnelere kendilerinden çok onların taşıdığı anlamlar ön plana çıkmaktadır. Bu da çağımızın diğer çağlardan farklı, çağımızın tüketiminin diğer çağlardan farklı bir tüketim olduğunu gösterir. İhtiyacın karşılanması olan tüketim artık yeni kimlik edinme halini almıştır. Yani tüketim yeni bir kültür biçimi almış ve kendi kültürünü yaratmış durumdadır.

Tüketim kültürünün sirayet etmesi insanlar, şehirler, ülkeler arasında ciddi kültür farklılıklarının aşınmasını da kendisiyle beraber getirmektedir. Çünkü tüketim toplumunda, tüketim nesnelere evrenselliği söz konusudur. Bu da yerleşik kültürlerin tüketim kültürüyle harmanlanmasına veya tüketim kültürü tarafından yerinden edilmektedir. Bu anlamda farklı kültürlerin tükettikleri nesneye dair yükledikleri anlam açısından bir farklılık kalmamıştır. Bu durumda birey tükettiği nesneye yüklenen imajı bir diğerine aktarmanın dayanılmaz arzusu tarafından ele geçirilmiş durumdadır.

Kaynakça

- Baudrillard, Jean. *Nesneler Sistemi*. Çev., Oğuz Adanır, Aslı Karamollaoğlu. 2. bs. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Şubat 2011.
- Baudrillard, Jean. *Tüketim Toplumu: Söylenceleri/Yapıları*. Çev., Hazal Deliçaylı-Ferda Keskin,
- Bauman, Zygmunt. *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. Çev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bocock, Robert. *Tüketim*. Çev., İrem Kutluk. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1997.
- Bourdieu, Pierre. *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1984.
- Debord, Guy. *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*. Çev., Ayşen Ekmekçi-Okşan Taşkent İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Douglas, Mary. Baron Isherwod. *Tüketimin Antropolojisi*. Çev., Erden Attila Aytekin. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999.
- Featherstone, Mike. *Postmodernizm ve Tüketim Toplumu*. Çev., Mehmet Küçük. 2. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Lasch, Christopher. *Narsisizm Kültürü*. Çev., Suzan Öztürk-Ü. Hüsrev Yolsal. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2006.

- Lodziak, Conrad. İhtiyaçların Manipülasyonu: Kapitalizm ve Kültür. Çev., Berna Kurt. İstanbul: Çitlenbik Yayınları, 2003.
- Macfarlane, Alan. *Kapitalizm Kültürü*. Çev., Remzi Hakan Kır. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993.
- Marx, Karl. *Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı*. Çev., Sevim Belli. Ankara: Sol Yayınları, 1970.
- Ritzer, George. *Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*. Çev., Şen Süer Kaya, 2. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Ritzer, George. *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. Çev., Şen Süer Kaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev., Gülistan Solmaz. 3. bs. Ankara: Alter Yayıncılık, Mart 2011.
- Williamson, Judith. *Reklamın Dili-Reklamlarda Anlam ve İdeoloji*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2000.

Consumption, Consumption Society And Consumption Culture: A Comparative Analysis

OLKAN SENEMOĞLU

Abstract: *This paper centres on the notions of consumption, consumption society and consumption culture. It seeks to present a comparative analysis by addressing the ways these notions have been defined in the literature. The paper moreover focuses on the contemporary meanings of these notions, with a prior focus on the consumption phenomenon. In this context, the manipulation of needs thesis, the society of spectacle theory, the claim that advertisement is a means to boost consumption and the notion that consumption is not related to the amount of purchased goods are tackled in this work. Based upon a comparative analysis, which addresses the social, cultural and economic dimensions of the consumption phenomenon, it touches upon the notion that the mere purchase of goods and their mere consumption in proportion to a person's needs does not automatically qualify people as consumers. It focuses on the point that in consumption society consumption does not accrue out of a need anymore; instead consumption itself becomes the need in consumption society. Consequently, people realize themselves not anymore by producing culture, but by being merely added to the very objects of "consumption culture". As such, this paper argues that our age largely corresponds to an age dominated by consumption culture. Through consumption, the individual ceases to produce expressions relating to its culture. On the contrary, the commodity of consumption itself becomes the image and communication vehicle of the individual. The study thereby seeks to demonstrate the extent to which consumption culture has spread its very own culture into all areas of life.*

Keywords: *Consumption, Consumption Culture, Consumption Society, Individual, Baudrillard.*

Yayın Koşulları / Publication Rules

1. İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi üç ayda bir elektronik olarak yayımlanan, erişime açık hakemli bir dergidir. Bahar, Yaz, Güz ve Kış sayıları Nisan, Temmuz, Ekim ve Ocak aylarında yayımlanır.
2. İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi çok alanlı bir dergidir. Çevre, edebiyat, eğitim, etik, felsefe, hukuk, iktisat, iletişim, işletme, sanat, siyaset, şehir, tarih, toplum, uluslararası ilişkiler, yönetim ve yöntembilim alanlarında insana dair, özgün bakış açısına sahip akademik araştırma, inceleme ve çalışmalara yer verir.
3. Dergiye gönderilecek yazılar özgün olmalıdır, daha önce başka bir yerde yayımlanmış veya yayımlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır.
4. Dergiye gönderilen makalelerin yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu ve yayımlanmaya hazır olarak gönderildiği kabul edilir. Bu kapsamda, yazım yanlışları bulunan makaleler değerlendirmeye alınmaz.
5. Editörler tarafından ön/biçimsel incelemesi yapılan eserler, değerlendirilmek üzere Yayın Kurulu'na sunulur. Yayın Kurulunca incelenen eserler, anonim en az iki hakeme gönderilir; hakemlerin raporları doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına; hakemden gelen rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da yayımlanmamasına karar verilir. Yazar, verilen karardan, en kısa zamanda ve e-posta yolu ile haberdar edilir. Tamamlanmış veya düzeltilmiş yazı, Yayın Kurulu'nca tekrar hakeme gönderilebilir.
6. Yazılar Microsoft Word (Microsoft Office 98 ve üzeri sürümler) formatında olmalıdır. Yazı içinde resim, grafik, şekil veya tablolar kullanılmışsa, bu öğeler orijinal resim veya excel dosya olarak ayrı ayrı gönderilmelidir.
7. Dergiye gönderilecek yazılar Türkçe veya İngilizce olabilir.
8. Başlık yazısının altında yazar veya yazarların adları sıralı olarak yazılmalıdır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Yazar veya yazarların unvanı ilk sayfanın altında (*) işareti ile gösterilir. Unvandan sonra, yazarın görev yaptığı kurum (Üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adı belirtilir. Akademik unvan dışında başka unvan kullanılmaz.
9. Makalelerde, her biri 150 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce özet, 5 kelimeyi aşmayacak şekilde anahtar kelime yer almalıdır. Türkçe makalelerde, Türkçe özet ilk sayfada; İngilizce özet ise başlığı ile birlikte yazının sonunda yer alır. İngilizce makalelerde ise İngilizce özet ilk sayfada, Türkçe özet başlığı ile birlikte yazının sonunda yer alır.
10. Dergiye gönderilen yazılarda Chicago dipnot-kaynakça sistemi kullanılmalıdır. (bkz. Atıf ve kaynakça yazım kılavuzu).

11. Yazıyla birlikte yazarın (veya yazarların) iletişim bilgileri (adı, unvanı, çalıştığı kurum, açık adresi, kolay ulaşım sağlanabilecek telefon numaraları, elektronik posta adresleri vb.) editörlere ulaştırılmalıdır.

12. Yayına kabul edilen yazıların yazar(lar)ı tarafından “Etik Sorumluluk Beyanı Formu” doldurularak editörlere iletilmelidir.

Ayrıntılı bilgi için bkz., <http://insanveinsan.org/yayin-kosullari>

For “Publication Rules” in English, see, <http://insanveinsan.org/en/yayin-kosullari>

Yazım Kuralları

A4 Kağıt düzeni

Kenar boşlukları: Sol: 3,5 cm Sağ: 3,5 cm Üst: 2,5 cm Alt: 2,5 cm

Metin içi

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 12 pt

Hizalama: İki yana yaslı

Paragraflarda girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Paragraf aralığı: Önce: 8 pt Sonra: 0 pt Satır aralığı: Tek

Alıntı paragraflarda girinti boşluğu: Sol: 30 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Başlıklar

Yazı tipi biçimi: Koyu

Başlıklarda Yalnızca İlk Harfler Büyük olmalı (“ve”, “veya”, “ile” gibi bağlaçlar küçük harfle yazılmalıdır).

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 12 pt

Paragraf girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Paragraf aralığı: Önce: 10 pt Sonra: 0 pt Satır aralığı: Tek

Başlık numaralandırma

Başlıklarda mümkün olduğunca numaralama kullanılmamalı, gerekliyse, başlık ve alt başlıklar 1. Başlık, a) Alt başlık, b) Alt Başlık; 2. Başlık, a) Alt başlık, b) Alt Başlık şeklinde alfa numerik olarak numaralandırılmalıdır.

Özet, Abstract, Giriş, Sonuç ve Kaynakça için hiçbir numaralandırma kullanılmamalıdır.

Dipnotlar

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 9 pt

Hizalama: İki yana yaslı

Paragraf girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Paragraf aralığı: Önce: 0 pt; Sonra: 0 pt; Satır aralığı: Tek

Kaynakça

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 12 pt

Hizalama: İki yana yaslı

Paragraf girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Asılı (Değer: 0,7 cm)

Paragraf aralığı: Önce: 2 pt Sonra: 0 pt Satır aralığı: Tek

Tablo, Şekil, Grafik, Resim, Fotoğraf başlıkları

Yazı tipi biçimi: İtalik

Başlıklarda Yalnızca İlk Harfler Büyük olmalı (“ve”, “veya”, “ile” gibi bağlaçlar küçük harfle yazılmalıdır).

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 12 pt

Paragraf girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Paragraf aralığı: Önce: 10 pt Sonra: 0 pt Satır aralığı: Tek

Tablo başlıkları tablonun üzerinde, Şekil, Grafik, Resim başlıkları ise şekil veya grafiklerin altında verilmelidir.

Tablo veya Grafikler aşağıdaki gibi numaralandırılmalıdır.

Tablo 1: Tablo Başlığı

Grafik 2: Grafik Başlığı

Tablo içerikleri

Tablolar (satır, sütun ve hücreler) düzenleme sırasında karışıklığa ve veri kaybına yol açmayacak şekilde hazırlanmış olmalıdır. Bu çerçevede, makalelerde kullanılan tablolar, Word belgenin dışında, ayrıca Excel dosya içinde gönderilmelidir.

Şekil veya grafikler

Şekil veya grafikler Word dosya dışında, ayrıca Excel dosya olarak gönderilmelidir.

Resimler

Resim formatında olan öğelerin çözünürlüğü yüksek olmalı; resim öğeleri Word dosyanın haricinde, ayrıca yüksek çözünürlüklü resim dosyası olarak gönderilmelidir (Çözünürlük en az 300 DPI olmalıdır).

Yazıma ve atıflara dair diğer hususlar

Kitap, Dergi, Ansiklopedi vb. eserlerin yazımında bu tür eserler tırnak içine alınmamalı veya koyu yazılmamalıdır. Kitap gibi eserler genel yazım kurallarına göre italik yazılmalıdır.

Dipnot ve kaynakça için Chicago dipnot ve kaynakça sistemi kullanılmalıdır.

Atıf ve kaynakça yazım kılavuzu için bkz.

<http://insanveinsan.org/form/Dipnot-kaynakca-yontemi.pdf>

